

РАСКОВНИК

Из садржаја:

Народне умотворине

ИЗБОР СЕДЕЉАЧКИХ
ПЕСАМА ИЗ
НЕОБЈАВЉЕНИХ ЗАПИСА
МИОДРАГА А.
ВАСИЉЕВИЋА

Наш народни живот

БУРБЕВДАН У ШТУБИКУ
КОД НЕГОТИНА

Научни скуп

МИТСКИ ЛИК
СВЕТОГ САВЕ

Поводи

ЈАНКО БРАШИЋ
— РОДОНАЧЕЛНИК
СРПСКОГ НАИВНОГ
СЛИКАРСТВА

Одзиви

НОВЕ КЊИГЕ
И ЧАСОПИСИ

Ј е с е н
З и м а
1 9 9 4.

Расковник је некаква
(може бити измишљена)
трава,
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки други заклоп
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника”

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Први број изашао 1968.
Београд, језен—зима 1994.
Година XX, број 77—78.

УРЕДНИШТВО

Драган Кочишевић
Ненад Љубинковић
Добривоје Младеновић
Миодраг Павловић
Љубинко Раденковић
(главни и одговорни уредник)

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека
„Вук Караџић” — Београд
Бирила и Методија 2

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе откуцане машином у пуном прореду слати на адресу: Народна библиотека „Вук Караџић“ (за „Расковник“), Ул. Бирила и Методија 2, 11000 Београд.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата износи 8 динара. Претплату уплаћивати на жиро-рачун Библиотеке града Београда 60806-603-7038 са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе 15\$; СР Немачка DM 25; Француска Ffr. 75.

Технички уредник:

Иван Златковић

Секретар уредништва:

Јаворка Димић

Телефони уредништва:

(011) 423-483, 403-018, 422-003

Уредништво прима уторком од 13 до 15 часова

Тираж 800 примерака

Штампа: Графичко предузеће

„Нови дани“, Београд,
Војводе Бране 13

На основу мишљења Републичког комитета за информације број 651-760/87-02 од 02. 09. 1987. часопис „Расковник“ је ослобођен пореза на промет.

Народне умотворине

ИЗБОР СЕДЕЉАЧКИХ ПЕСАМА ИЗ НЕОБЈАВЉЕНИХ ЗАПИСА МИОДРАГА А. ВАСИЉЕВИЋА — ИЗ СРБИЈЕ

1.

Чувах овце три године, *Јано ми, Јано!*
Чувах овце три године, *еј, Бојано!**

Чувах овце три године,
Три године, три стотине.
Ником штете не учиних,
Разма једном у недељу:
Враг нанесе три девојке,
Једна свира, две играју.
Ја их слушах до вечери,
А стадо ми у луг зађе
И учини грдну штету.

(VIII 4+4)**

Седељачка из Ваљева. Певао у Ваљеву, 1946. године, Дача Ристановић, чиновник. (Coll II/238)*** Мелодија објављена, види: М.А.В. — *Трохејски метрички облици у музичком фолклору народа Југославије*, ЈМФ II, Македонија, XIX.

---

* Сваки стих приликом певања садржи означене уметке.

** Комбинација римске ознаке и арапских бројева означава да ли је стих осмерац или некоји други, те како пада цезура у оквиру стиха.

*** Сигнатура под којом је песма унета у Фоноархив Факултета музичке уметности.

2.

Месече, јасан, по јасан,
Месече, јасан, по јасан.
Месече, јасан појасан,
Грејеш ли свода по свету,
Грејеш ли село Малово?
Седу ли моме седенћу,
Преду ли белу кудељћу?

(VIII 3 + 2 + 3)

*Седељачка из околине Пирота. Певала
у Београду, 1947. године, Јаворка Пет-
ковић. (Coll II/119)*

3.

Преле су преље с вечера, *море*,
Преле су преље, *море*, с вечера.

Преле су преље с вечера.
Која је више напрела,
Која је тање напрела?
Нанина Смиља највише,
Нанина Смиља најтање!
Цело је село хвалило,
Стигла је хвала до цара.
Посла јој царе повесмо:
— Опреди жице танане,
Начини мени шаторе,
Што теби, Смиљо, остане
Опреди себи дарове,
На мојој руци спавала!
Отпреда наша Смиљана:
— Ево ти, царе, повесмо,
Начини нове дворове.
Од тога што ти остане
Начини меке душеке,

Ја ти по њима легала,
На твојој руци спавала!

(VIII 3 + 2 + 3)

Седељачка из Бачине у Темнићу (наведено да је „из Орашја“). Певао, 1927. године, Аксентије-Сена Симић, воденичар. (Coll II/160)

4.

Стојна Стојану говори,
Стојна Стојану говори:

Стојна Стојану говори:
— Стојане, море, Стојане,
'Ајде, бре, да се узмемо!
— Нећу те, мори, Стојано,
Синоћ ложаше седељку;
Свака је мома напрела
По два и по три вретена,
Ти, Стојно, једно једино!
— Једно, Стојане, ал' вредно:
Ваздан га мајка мотала,
Мотала мајка и клела
Како је танко предено!

(VIII 2 + 3 + 3)

Седељачка из околине Крушевца. Певао, 1946. године, др Љубомир Младеновић, ветеринар. (Coll II/201)

5.

Шта се сија крај горе зелене?
Јасна је ова ноћ!

Шта се сија крај горе зелене:
Да л' је сунце, да л' је месечина?
Нит је сунце, нит је месечина
Већ два златна рога од јелена,
На њима су два града грађена,
У једном је кујунџија Марко,

У другоме Мара, ситнопреља.
 Поручује кујунџија Марко,
 Поручује Мари, ситнопрељи:
 — Ој, Бога ти, Маро ситнопрељо,
 Да ти дадем малено повесмо
 Да ми спредеш шатор и кошуљу,
 Што ти, Маро, од тога остане
 Да опредеш за себе дарове!
 Мара била мудрија од Марка.
 Поручује Марку кујунџији,
 Кујунџији, најближем комшији:
 — Ој, Бога ти, кујунџија Марко,
 Да ти шаљем малену парицу
 Да ми скујеш сребрне разбоје,
 Да изаткем големе шаторе,
 На направим танане кошуље.
 А што теби од тога остане,
 Поткуј твога зелена Ђогина,
 Нека ти је међ' дружином хвала!

(X 4; 3 + 3)

*Седељачка из Бачине у Темнићу. Певао,
 1927. године, Аксентије-Сена Симић,
 воденичар. (Coll II/243)*

6.

Ај, стадо пасу Јово и Јованка,
 Јово и Јованка.

Стадо пасу Јово и Јованка,
 Јово овце, Јованка јагањце.
 Овце пасу, јагањци не пасу,
 Веће равним путем поскакују.
 Јованка их љуто кунџаше:
 — Бог убио свилене јагњиће
 Што не пасу цвећа свакојака.

(X 4; 3 + 3)

*Седељачка из Јанкове Клисуре. Певао,
 1932. године, Бранко Илић, свештеник.
 (Coll II/11)*

7.

Прела Мара, прела Мара злато на вретено,
Море, прела Мара.

Прела Мара злато на вретено.
Да л' је Мари прећа дојадила?
Нит' је Мари прећа дојадила,
Нит' је Мари злато додијало,
Већ је Мари жебца додијала!
Тражи Мара мало воде хладне,
Тражи Мара, нико је не чује,
Не чује је ни отац, ни мајка,
Не чује је братац, ни сестрица,
Нико не сме у гору за воду.
Усуди се Мара златопреља,
Она баци злато и вретено,
Па отиде у гору за воду.
Код извора вила Златопреља,
Злато преде и говори Мари:
— Ври' се натраг, сестро златопрељо,
Па донеси одредено злато,
Да видимо која боље преде,
Чије ј' злато ситније предено,
Да ли твоје, да ли ово моје?

(X 4; 3 + 3 или 2 + 2 + 2)

*Седeљачка из Жупе. Певао, 1930. године,
Душан Весић, свештеник. (Coll I/71)*

8.

Ој, Мораво, ој, Мораво водо валовита,

Ој, Мораво, водо валовита,
Валовита, водо силовита,
Ти си моју ливаду полегла
И однела моје сиво стадо
И са стадом чобанина Јову,
Чобан Јову, брата ми роћена!

(X 4; 2 + 4)

*Седeљачка из Бачине у Темнићу. Певао,
1927. године, Аксентије-Сена Симић,
воденичар. (Coll II/163)*

9.

Смиљ' Смиљана, смиљ' по гори брала,
Море, јасна седељко, ој!

Смиљ Смиљана, смиљ' по гори брала,
Смиље брала, па је залутала.

Налутала у горици војску

И пред војском Сибињанин Јанка.

Смиља Јанка Богом братимила:

— Богом, брате, Сибињанин Јанко,

Изведи ме из горе зелене

И одведи до воде студене.

То је Јанко за Бога примио,

Изведе је из горе зелене,

Одведе је до воде студене.

Смиља сави скуте и рукаве,

Па се напи студене водице.

Тад говори Сибињанин Јанко:

— Кучко, Смиљо, вода те однела,

Кад си знала да си тако лепа,

Зашто си ме Богом братимила?

Ту је Јанко клетву погазио,

Смиљанино лице пољубио.

Куне Јанка Смиљана девојка:

— Пасји сине, проклето колено,

Пасји сине, Сибињанин Јанко,

Ти си своју веру погазио;

Не дошао здраво са Косова,

Убиле те моје љуте клетве!

(X 4; 2 + 2 + 2 или 2 + 4 или 3 + 3)

*Седељачка из Жупе. Певао у Крушев-
цу, 1944. године, Душан Весић, свеште-
ник. (Coll II/203)*

10.

Три путника, огреј јасни месече,
Путем путоваше, путем путоваше.

Три путника путем путоваше,
Путујући среташе девојку,

Стадоше је даром даривати:
 Први даде струк ситна босиљка,
 Други даде злаћену јабуку,
 Трећи даде златан прстен с руке.
 Дариваше лепоту девојку,
 Дариваше, па се посвађаше.
 Први вели: — Моја је девојка,
 Дао сам јој струк ситна босиљка!
 Други вели: — Моја је девојка,
 Дао сам јој злаћену јабуку,
 Јабука је боља од босиљка!
 Трећи вели: — Моја је девојка;
 Ја сам дао златан прстен с руке,
 Златан прстен бољи од јабуке,
 А још бољи од струка босиљка!
 Не могоше сами да пресуде,
 Но одоше на суд пред кадију,
 Па говоре суду и кадији:
 — Пресуди нам, честити кадија,
 Нас тројица путем путовасмо,
 Путујући сретосмо девојку,
 Сретосмо је, па је даровасмо:
 Један даде струк ситна босиљка,
 Други даде злаћену јабуку,
 Трећи даде златан прстен с руке;
 Сад не знамо чија је девојка,
 Суди нама судом по закону,
 Како речеш, твоја бити мора!
 Ал' говори честити кадија:
 — Босиљак се по мирису даје,
 Јабука се по лепоти даје,
 Златан прстен по вољи закона,
 Чиј' је прстен, онога девојка!

(X 4; 6 — променљива структура иза цезуре)

Седељачка из Темнића. Певао у Скопљу, 1932. године, Коста Поповић, свештеник, а научио од мајке Босиљке из села Бачине. (Coll I/31)

11.

Колико је, *Миле мој*, колико је, *брацо Јово*,

Колико је одавде до мора, *Миле мој?*

Колико је одавде до мора?

Седамдесет и седам градова!

У сваком сам ноћцу ноћевао,

Ноћевао и цуре љубио,

И нигде ме глава не заболе,

Сад заболе, преболети нећу.

Ја не жалим што ћу млад умрети,

Већ ја жалим свога врана коња

Што га немам коме даровати:

Оца немам, оцу да дарујем,

Брата немам, брата да дарујем,

Сеју немам, сеју да дарујем,

Љуби немам, љубу да дарујем.

Имам мајку, врло ми је стара,

Не може га на воду водити,

А камоли водом напојити!

(X 4; 6 — пром. структура иза цезуре)

Седељачка из Поморавља. Певао у Крушевцу, 1946. године, др Љубомир Младеновић, ветеринар. (Coll II/107)

12.

Или грми, или гр!

Или грми ил' се, ил' се земља тре!

Или грми, ил' се земља тре(се),

Или бије море у брего(ве)?

Нити грми, нит' се земља тре(се),

Нити бије море у брего(ве),

Већ то иде Јованова мо(ба).

(X 4; 6 — пром. структура иза цезуре)

Седељачка из Темнића. Певао у Скопљу, 1932. године, Коста Поповић, свештеник. (Coll II/89)

13.

Зора зори, петли поју*,
'Оће да сване, јасна седељко**, и!

Зора зори, петли поју,
'Оће да сване.
Младо момче драгу љуби,
'Оће да пође.
Мома њему руком маје:
— Ја ћу са тобом!
Момче моми одговара:
— Врн' се, девојко.
Кућа моја преко мора,
Стићи не можеш!
— Створићу се мрена риба,
Препливаћу га!
— Моју мајку, злу свекрву,
Не мо'ш дворити!
— Створићу се мелем благи,
Волеће ме сви!
— Али, неће моја мати,
Злосрећнице, ти!

(XIII 8 + 5)

*Седељачка, Делиградско Поморавље.
Певала група певача, 1928. године. (Coll
II/76)*

Приредила
Зорислава М. Васиљевић

---

* Пева један певач.

** Певају девојке.

БУРБЕВСКЕ ПЕСМЕ ИЗ ЗАПЛАЊА*

Заплање је брдско-планинска област између Ниша и Власотинца. Обухвата тридесет четири насеља на простору од 326 км². Област се дели на две природне целине: на Горње и Доње Заплање. Горње или Право Заплање је пространија област на југоистоку. Горње Заплање чине двадесет три села, и то: Равна Дубрава, Личје, Велики и Мали Крчимир, Семче, Горње и Доње Драговље, Мали и Велики Вртоп, Себет, Овсињинац, Калетинац, Сопотница, Гаре, Горњи и Доњи Душник, Миљковац, Краставче, Дуга Пољана, Фелије, Чагровац, Јагличје и Копривница. Горње Заплање се налази на надморској висини између 400 и 800 метара. Обилује добрим пашњацима. Могућности гајења ратарских култура знатно су скромније. Захваљујући географском положају, Горње Заплање је отворено за утицаје из области Власотинца, Лесковца и Црне Траве. У северозападном делу смештено је Доње Заплање или Заплањско Поморавље, прозвано тако због излаза на Јужну Мораву. Доње Заплање чини једанаест села, и то: Тасковићи, Гаџин Хан, Гркиња, Марина Кугина, Горње Власе, Виландрица, Горњи и Доњи Барбеш, Ново Село, Дукат и Заплањска Топоница. Доње Заплање налази се на надморској висини од 200 до 400 метара, на

---

* Бурбевске песме Горњега и Доњег Заплања представљају део обимне документационе етномузиколошке грађе у оквиру нештампане студије: Старо двогласно певање Заплања.

је и земљорадња у тој области добро развијена. У Доњем Заплању се запажа утицај Лесковачког Поморавља и Ниша. Утицај се огледа у говору, ношњи, али и у вокалној музичкој традицији. Етномузиколошка истраживања која сам обавила, наводе ме на закључак да у области Заплања треба разликовати три подручја: Горње Заплање, Доње Заплање и „прелазну зону“, односно Средње Заплање (села око Доњег Душника).

Песме које се певају „на поласку у траву и (или) у цвејке (у венци)“

1.

Пошла Бурба у Бурбево цвеће,
Да набере свакујаку травку,
Да направи крмило за стоку...

(Дукат)

2.

Убава, добра девојко!
Пошла је бела Божана
У сарај цвеће да бере.
Сретне га момче сарајче:
„Куда ћеш, бела Божано?“
„У сарај, цвеће да берем“.
„У сарај цвеће обрано“.
Убава, добра девојко!

(Горње Влаче)

3.

Иду девојке у цвејке,
Повеле младо момчето,
Да беру цвејке Ђурбево.
Девојче змија изела,
Момчето секира секла...

(Горњи Душник)

„Док се вију Ђурђевски венци”

4.

Ој, убава, убава девојко!
„Здравче, венче, вију ли те моме?”
„Вију, вију, како да не вију!
Ваздан више, три венца увише:
Први венац за младога Бога,
Други венац за ваклесту овцу,
Трећи венац за големи котал.”
Ој, убава, убава девојко!

(Копривница)

5.

Ој, убава девојко!
„Здравче, венче, беру ли те моме?”
„Беру, беру, из корен ме ваде!
Браше, браше, три китке набраше.
Три дни више, три венца увише:
Први венац за големи котал,
Други венац за то вакло јагње.
Трећи венац за голему бучку!”
Ој, убава, убава девојко!

(Велики Крчимир)

6.

„Љиљче, здравче, беру ли те моме?”
„Беру, беру, како да не беру!
Браше, браше, три китке набраше,
Више, више, три венца увише:
Један венац за големи котал,
Други венац за голему овцу,
Трећи венац за малено јагње!”

(Мали Крчимир)

„На повратку из траву и (или) из цвејке (из венци)”

7.

Убава, добра девојко!
Иду девојке из траву,

Свакакве траве набрале,
Свакакве травке маћивке.
Убава, добра девојко!

(Горње Власе)

8.

Убава, добра девојко!
Бурђевско цвеће, гороцвет,
Бурђа те мома береше,
У скут те мајка врљаше.
Из скут га мајка изврља:
„Ни моје цвеће бурђевче,
Ни моја Бурђа девојка!“
Убава, добра девојко!

(Горњи Барбеш)

9.

Стојанке, добра девојко,
Кад појдеш код мен' да дођеш.
Облечи танку кошуљу,
Па спушти доле, по доле,
Да ти се ноге не виде —
Твоје су ноге грожљиве.

(Калетинац)

10.

Да ли грми, је л' се земља тресе,
Ил' удара море о морије?
Нит' се грми, нити земља тресе,
Већ си блају овце за јагањци...

(Дукат)

11.

„Ој, ливадо, зелена ливадо,
Што си тако зелена полегла?
Да л' те косе, је л' те коњи пасу,
Ил' те газе момци и девојке?“
„Нит' ме косе косе, нит' ме коњи пасу,
Већ ме газе момци и девојке!“

(Доње Драговље)

12.

Павуна ми глава боли,
Павуна ми ноге боле,
Павуна ми руке боле,
Павуна ми леђа боле.
Павун 'оће да се жени.
Коју ће му ми дадемо,
Да л' царицу, 'ел краљицу?*

(Велики Крчимир)

**„После Ђурђевског ручка, док девојке заоде
совру”**

13.

Љиљо, љиљо, густа горо,
Лист подигни ја да пројдем,
Ја да пројдем — коло водим:
Прво коло све девојке,
Друго коло све невесте,
Треће коло момчедија.
Момчедија јефтенија —
По дванаес' за кош плеву.
Да је плева како плева,
Но је плева само Ђубре!
Туј су шотке зимовале,
А кокошке летувале,
И плеву су све усрале!

(Сопотница)

14.

Повела је Јелка
Два коња на воду.
Братњевога поји
На мутницу реку,
Војновога поји
На бистрицу реку!

(Гркиња)

---

* Павуна играју и певају „младеневесте на повратку из цвејке“.

**Песма коју певају „младеневесте после
Ћурђевског ручка, док прељубују”**

15.

Убава девојко!
Је врба, врбице,
Не расти голема,
Не распуштај грањке,
Грањке до Моравке,
Лисје до бел Дунав,
Убава девојко!

(Велики Крчимир)

Записала
Сања Радиновић

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ КУШИЋА КОД ИВАЊИЦЕ

1.

Лепо ти је лети погледати
Сунце јарко међу листовима,
Снајку нашу међу сватовима.

2.

Пуче пушка из дебела 'лада,
Девојка се сватовима нада.
Целог дана дарове спремала,
По улицу ћилим простирала,
Крај ћилима босиљак сијала,
Да јој драги на босиљку прође,
У загрљај заувек дође.

3.

Текла река на валове,
Ој, Јаворе, зелен боре.
Кад је текла, куд се дјела,
Ој, Јаворе, зелен боре.
Питали је врани коњи,
Ој, Јаворе, зелен боре.
Куд су ишли врани коњи,
Ој, Јаворе, зелен боре.
Ишли момку за дјевојку,
Ој, Јаворе, зелен боре.

4.

— Што си тужан, сердар Јоле?
— Невоља је, господару.

Докле Јоле млад бијаше,
Џефердар му сабдијаше.
Кад је Јоле остарио,
Џефердар му потамнио,
Бритка сабља зарђала,
Зато сам ти тако, тужан.

5.

Па на горе,*
Од Берана па на горе.
Разговоре,
Проводисмо разговоре,
Џвете плави.
Ал' највише, цвете плави,
О љубави,
Говорисмо о љубави.
Бог те клео,
О љубави, бог те клео.
Започео,
Ко те први започео,
Једна двојка,
Започела једна двојка
И девојка,
Млади момак и девојка.

6.

Пред'те преље, не гледајте на ме,
Не гледајте на ме, пред'те преље.
Ја сам била у селу на прелу,
У селу на прелу, ја сам била.
Напрела сам мало на вретено,
Мало на вретено, напрела сам.
Може бити свекрви кошуља,
Свекрви кошуља, може бити.
Па се бојим дуга ће јој бити,
Дуга ће јој бити, па се бојим.
Имам каде бик је поткратила,
Бик је поткратила.

---

* Сваки непарни стих се два пута пева.

7.

Жито жела љуба Јованова,
Жито жела, а Јована клела:
— Бог т' убио, Јоване Вишњићу,
Што не зовеш мобу у пшеницу!

8.

Ветар дува од Мораве,
Чујеш ли ме, мој драгане?
Чујеш ли ме како певам,
Ко да друге бригае немам?

Казивале

Румена Арсовић (1, 2, 3);

Вера Арсовић, *Күшићи* (4, 5);

Добрила Радошевић, *Миланча* (6, 7, 8).

Записале

Данијела Васиљевић

Тања Младеновић

Ана Петрић

**НАРОДНА ПЕСМА ИЗ ЛАЛИНЦА
КОД СВРЉИГА**

За'вали се мајка Јанкова:
— Кад ја станем Јанка да женим,
Све ће чути и све ће видети,
Окумићу Бога јединога,
А старојку јаснога Месеца,
А Влашићи ручни деверчићи!
За'вали се Марко по Мораву
Да ожени дете у пелене,
Да сагради моста од хартију,
Да превезе вино и ракију.

Казивала
Верица Стевановић

Записала
Вукица Стоименов

БАЛАДА ИЗ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

ЖЕНИДБА ВЛАДЕ ВЛАШИЋА

Жени се Владо Влашићу,
Запроси Мирју девојку,
Запроси па је испроси.

Мајка је даје, па даје,
Бабо је не да, па не да,
Мајка јој даре спремила,
Резала сукње до земље,
И онај превес мараме;
Када су пошли низ гору,
Закачи грана јелова
За оне сукње до земље,
И онај превес мараме.
Врати се Владо Влашићу,
Да сече грану јелову,
Не сече грану јелову,
Већ сече Мирју по срцу.
Мирја је мудра премудра,
Тивтиком крвцу заптила,
У белу свилу завила.
Кад су дошли Владиным дворима,
Ишетала Владина мајка:
— Камо та Владина 'вала?
Камо та Мирја девојка,
Што је тако плава-преплава,
Што је тако бледа-пребледа,
Што је тако зелен-презелена?
— Мајка јој даре спремала,
Зато је плава-преплава,

Браћа јој коло водила,
Зато је бледа-пребледа,
Сеје јој песме певале,
Зато је зелен-презелена.

Казивала
Винка Грбић
(Церова код Крупња)

Записао
Селмир Деспотовић

ПЧЕЛАРСКА ПЕСМА

ДА РОЈ УБЕ У КОШНИЦУ

Седи, бери, буба,
Седи, бери, мирна!
Прс, мирна матице,
Прс, мирна бубице!
'Ајд у кућу, буба,
'Ајд у кућу, мирна!
Кућа ти је лепа,
Пуна ти је цвећа!
Ето ветар, буба,
Ето кише, буба!
Седи, бери, буба,
Седи, бери, мирна!

Казивао
Радоје Поповић
(Велика Грабовница код Бруса)

Записао
Милош Марковић
(Крушевац)

ДРУСКАЛИЦА СА КОСОВА

ЧИН ЧИКА

Чин чика
Чемерика
Острафика

Зеленика
Демирова
Деспотова
Демир паде
у ливаде
За њим буле
Гологлаве
Све су главе
Посмуђене
Само оста
Једна длака
И та длака
Богу плака
Дај ми Боже
Другу длаку
Да сашијем
Попу капу
И ђетету
Аљурицу
Да га шаљем
У војницу.

Казивала
Станија Булафић

Записао
Славољуб Вуковић

БРЗАЛИЦЕ ИЗ КУШИБА КОД ИВАЊИЦЕ

Јегуља уз букву
Јегуља низ букву.

*

Иде поп по луци
Носи колац у руци.

*

Црна чипка
Бела чипка
Бела чипка
Црну чипку прескочила.

Казивала
Војислава Вишњић

Записала
Ана Петрић

НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ ИЗ ОКОЛИНЕ ЉИГА

Од чега си сит, од тога си и дебео.

*

Поцепаној врећи никаква крпа не помаже.

*

Ован никад не блеји за јагњадима.

*

Досолац на столу, а пресолац на плећима.

*

Од сваког брашна не треба правити качамак.

*

Ко плаче на туђем, тај запоставља свој гроб.

*

У мемли и злато зарђа.

Записао
Светолик Минић
(Славковица)

ПРИЧА ИЗ ЛИКЕ

БУРА И КОЖУН*

Разбјеснила се „кореничка“ бура и пред собом носи све што јој се нађе на путу. Завирује кроз сваку пукотину куће, а ледену кишу и снијег засипа у лице човјеку, тако да око не можеш отворити. Толико је понекад јака да и човјека покрене с мјеста.

Тако, једном пред том разбјеснелом буром нађе се лички 'аљинац,** скројен од густо изатканог и добро уваљаног домаћег сукна, али све то није сметало бури да га продува. Човјек, у томе 'аљинцу, дрхтао је као прут. Кад се одједном ту створи и кожун, направљен од овчије коже са подужим праменом вуне, рече бури: — Хајде, продувај мене ако си баш тако снажна. На то бура одговори: — Иди с пута, створе окорели, с тобом немам шта да говорим.

Записао
Дмитар Бушић

---

* Кожун — кожух.

** 'Аљинац — зимски капут.

КАРАБОРБЕ У ПРЕДАЊУ

Овде је било, у овом крају, доста људи који су били у Првом светском рату, па сам ја много од њих — тих ствари слушао, поготово од неког Миливоја Ранђића. Он је био у Првом светском рату писар у пуку и он је причао Караборбу.

Караборбе је рођен у Сјеници. Причали су ми да је један Турчин, који је био комшија, дош'о и кад је га вид'о, открио и глед'о, рече: „Знате шта, ово ће да постане јунак и велики трговац, али ја ћу да вам саветујем да ви бежите за Србију, да спасете ово дете.“ И они су отишли, населили се у Тополу. И, онда, кад је већ одрастао и постао свој човек, оженио се. Био је свињски трговац, али је трговао са Аустријом претежно свињама. И преко Аустрије је он добио поручбине.

Им'о је дван'ест слугу. Онда, када су Турци посекли седамдесет и два кнеза, дош'о је ред и на Караборба. И они су поранили једно јутро, њих два'ест са коњима и дошли пред кућу. Он је рано устао да обиђе стоку и свиње, наравно, а дван'ест његових слуге су сви имали пушку. Кад су му зовнули жену и питали где је Борбе, она је на неки начин манула: „Тунека је сад био.“ А он је глед'о све. И оде и пробуди слуге. Дадне им пушке и каже: „Сви по једну!“ Они пуцају и побију све.

И онда је почео да прикупља људе око себе. Ту је био Станоје Главаш, Петар Добрињац, било је још тих виђених људи и кад су, разумеш,

требали да их саберу у војску, онда су предложили Караборџа. Он је каз'о: „Немојте мене бирати. Ја сам прек и опасан, за мале ствари ја ћу да убијем, ко не буде извршава наређења.“ И они су њега изабрали. Онда је био ту Стеван Синђелић, био је хајдук Вељко, онда је био и Зека Буљубаша. Али, они су били као 'ајдуци, та Станкова дружина. Они су имали посебну чету и онда је поч'о он да иде, и тако то.

Кад је био Бој на Мишару, ту је одлучујућа битка била, он је Луку Лазаревића поставио за команданта коњице. Им'о око двеста, двеста педесет коња. То је била коњица. И он је у једну шуму сакрио ту коњицу и каз'о: „Кад највећи бој буде и окршај, да устанеш са коњима међу Турке.“ И тако је и било, и он је туј победио. И кад су се престали, нашли су пашину капу, и он је каз'о: „Ви силног цара турског са оружјем не можете победити, него са коњицом.“ И тако је то све било, водила се битка, али га нису слушали команданти. Он ондај крене за Сјеницу. Од Понорца, па идући до Сјенице, све је била шума. Али, он није мог'о. Турци су се сакрили у ону шуму, и они тамо. Само је остао један чечар, и сад се Турци око тог чечара моле Богу. Чечар је смрчевина.

Турци су чекали, а он не хтедне за Сјеницу, него крене према Новој Вароши. И Нову Варош заузме. Онда Турци крену у Нову Варош, а он крене за Сјеницу. И онда неки Чапић, био најбољи јунак, пит'о га: „Шта желиш за ово твоје јунаштво?“ Каже: „Желим да ми предате Салића породицу да их спасим, јер и они су моју породицу спасили.“ И онда Турци побу из Нове Вароши, он пође из Сјенице и сретну се у неким доловима.

Онда је Караборџе пош'о са својом војском и онда је дош'о на Јавор. И онда су Турци видели да Караборџе диже опасан устанак. Караборџе нареди да се сва српска војска повуче у планине.

Турци навале и заузму градове. Међутим, Караборџе је тада добио тифус. Не хтедне да се

лечи овде и оде у Аустрију. И онда, кога ће да изаберу, изаберу Милоша Обреновића. И Караборђе кад је оздравио, он се врати и заноћи са једним његовим пратиоцем, па каже: „Да ми је се докопати Рудника!“ И стигне и обавести Милоша да је дош'о. Међутим, Милош сазове ту својту која је била код њега, и шта ће, и како ће, и зовне тог његовог кума и потплати га и они убију Караборђа.

КАРАБОРЂЕВ ГУЊ

Заноћио био Караборђе Петровић, а за њим су јурили турска војска да га ухвате. Он је био пош'о одуд из Србије да иде за Сјеницу. Међутим, он је заноћио овде у нашој кући. Овде је била наша кућа а ту је била и колиба, јер ово је била једна кућа. И кад је заноћио, а тор је био овде, где је ова кућа стара, горе мало вишље био је тор, сто педесет овце је било. Кад су сазнали Турци да је он овде, неко је пријавио, опколе га на спавању. Њега набу, Караборђа. Ал' онда је било зимски торови, они од три метра. И лајали керови око тора. Устане наш најстарији ратник Вук. Жене кажу: „Борђе, тебе ће да ухвате Турци. Опкољени смо!“ Шта ће сад да раде? Куд ће? Каже Борђе: „Дај да пустимо овце. Још није добро свануло.“ Пусте овце. Он у оне овце упа'не. Гомилају се овце, па беже од оне војске, уплаше се. Он са оним овцама и обале блокаду турску.

Остане му гуњ овде, у овој кући. Брже жене однесу тај његов гуњ и закопају под корито, тамо где веш се носио и где су жене платно ткале. И закопају и остане тај гуњ.

Овде било седамдесет крава за мужу преко лета и сто педесет оваца — и све то запале Турци. Одавлен се само кајмак низ овај поток доле у реку слив'о. Маслац се само од кајмака слив'о. И све су онда овде попалили Турци.

И послен, Вук се опет састане са Карабор-
ђем, кад је он опет из Сјенице се вратио, негде
тамо по Смиљевини, ал' није смео да му носи
гуњ. Каже Вук њему: „Гуњ је ост'о у животу,
ми смо све попаљени. Остали смо овак'и голи.“
Караборђе њему каже: „Ако ми завршимо рат,
све ће се ово средити и платићу ја вама штету.
Гуњ остави, ваљаће тебе то некад у животу.“

И остане тај гуњ. Жене чувале у сандуцима.
Иљаду деветсто дван'есте, када је наишла ау-
стријска војска овуда — Аустријанци, они, нађу
сандук овде и тај гуњ заплене. После је се наша
Влада судила, судила са тијем, око тога гуња
што су га однели тамо. И, ене га сад у музеју
у Чачку. Ено, у натпису има ко је га сачув'о и
шта је било.

Казивали
Часлав Глинтић
Драгољуб Стаменић
(Кушићи)

Записала
Душица Мињовић

ПРЕДАЊА О ГРАДУ ВИДОЈЕВИЦИ

Ловио човек по планини Видојевици. Његов пас јурио зеца, који му побегне у подруме тамошњег града. И тако, пас за зецом а ловац за њим. Кад тамо, а оно девојка у златној кошуљи тка за златним разбојом, пса завезала златним повезом за разбој. Упита она ловца шта жели. Он се нашао у чуду, пе не уме ни реч прозборити. Она му рече да накупи торбу дуката и да иде. Ловац није смео узети ништа, те се вратио кући без пса и лова. После се дуго година чуло — како пас испод града лаје.

* * *

На Бурђевдан уранио момак и дошао на извор испод града Видојевице. Ту затекне једну девојку како се умива. Позвао је по имену, јер је мислио да је она из његовог села, али се она не одазва. Учинило му се сумњиво, јер никог другог ту не беше, па поче бежати. Онда та девојка, која је била вила, потрча за њим и попрска га водом. Од тога он постаде виловњак, па је стално ноћу одлазио на извор и са вилама коло играо.

После неког времена, ожени се једном девојком из села. И тако, чим се ноћ усаћи, он се од жене искраде, па оде на извор. Жалила се његова жена после некој баби да јој муж ноћу негде одлази. Баба јој рече да ће доћи увече да виде где јој муж то иде. Дође баба код те жене, па

јој каже да се ухвати за њена леђа. И тако она полете, те дођу код извора и ту се у жбуње сакрију. После су гледале како виле играју, а тај муж коловођа. Тада једна вила поприпрети прстом баби што је ову жену довела, па се оне врате кући.

Казивао
Радивоје Костадиновић
(Доњи Добрић)

Записао
Селимир Деспотовић

СЕЛО ВЕЛИКО ЛАОЛЕ У ПРЕДАЊУ

Не зна се тачно када је настало село Велико Лаоле код Петровца на Млави, ко су били његови први становници и откуда потиче назив, који оно и дан-данас носи. Претпоставља се да је Велико Лаоле било најпре насељено влашким живљем, па због тога му и име треба тражити у влашком језику. Претпоставља се, наиме, да су први становници овог насеља у петровачко-млавском крају били „неки Власи, који су умели да праве лонце и разно друго посуђе од глине.“ И због тога што су то били прво лончари, а на влашком се лонац каже „лаоле“, ово петровачко-млавско село добило је назив Лаоле.

Међутим, постоји још једна верзија о томе како је Велико Лаоле добило свој данашњи назив. Претпоставља се, наиме, да је ово насеље добило име по речима чувеног и великог српског кнеза Лазара Хребељановића. Каже се, да је рекао за становнике овог села, који се нису одавали његовом позиву да пођу у бој на Косово: „Види *лоле*, чак ни један не дође!“

Првобитно насеље било је, иначе, подигнуто на месту које носи име Коварна, а налазило се у непосредној близини данашњег Петровца на Млави, на левој страни реке Млаве. И првобитно село се звало Коварна. Под тим именом га и историјски извори наводе из чувене и познате *Горњачке повеље*. Коварну, данашње Селиште у атару Великог Лаола, приложио је кнез Лазар Хребељановић манастиру Горњак, 1380. године. Али,

поред Коварне, постојало је и насеље Хлахоли, свакако данашње Велико и Мало Лаоле, које је, према *Горњачкој повели*, исто тако, приложио кнез Лазар Хребељановић манастиру Горњак.

Са првобитног положаја оног насеља, са леве стране реке Млаве, Турци су растерали претке данашњих Лаолаца и они су побегли на десну обалу реке. Настанили су се у месту Вреоци, између села Бистрице и села Ждрела. Међутим, ни овде нису дуго остали; да би били ближе својим напуштеним њивама, они су се убрзо вратили опет на леву страну реке Млаве и настанили се на месту Добре воде, где су, иначе, основали и село.

Са овог подручја су се раселили због чуме и колере. Касније су се они поделили у две групе: једни су се вратили поново у Вреоце и тамо обновили село — данас Мало Лаоле, а други су отишли на једно оближње брдо, раскрчили густу и готово непроходну шуму и основали насеље — данашње Велико Лаоле.

Иначе, у сеоском атару, сем трагова ранијих насега у Коварни и Добрим водама, могу се приликом копања, и то баш на месту где лежи данашње Велико Лаоле, и данас наћи остаци црепова и комади цигала.

У атару Великог Лаола, на ушћу Бусурске реке у реку Млаву, постојало је у римско доба једно утврђење, које народ овог краја данас зове Градац. Зидови овог утврђења делимично су стајали све до 1934. године. Остатке овог утврђења, које је, свакако, обележавало прелаз римског пута преко реке Млаве, описао је познати путописац Феликс Каниц, у свом путопису. Према њеровом опису, утврђење Градац било је четвороугластог облика, сазидано од ломљеног камена, а на његовим крајевима налазиле су се округле куле.

Код Великог Лаола забележени су и други трагови римског насеља — нађена је опека са ознаком VII Клаудијеве легије и један надгробни споменик из римског доба, са натписом.

Иначе, јаснији подаци о Великом Лаолу потичу из прве половине 18. века. Наиме, у попису парохија из 1723. године, Велико Лаоле, под именом Лаола, поменуто је као насеље које броји 30 домова и улази у састав Шетоњске парохије.

У првој половини 19. века, Велико Лаоле је посетио, и дао о њему нешто више података, наш познати путописац Јоаким Вујић.

Велико Лаоле је, као насеље, детаљније проучио и антропо-географски описао Љубомир Јовановић, почетком овог века. Ово село је тада имало укупно 427 домова и 612 пореских глава.

Иначе, први становници овог насеља у петровачко-млавском крају, и његови оснивачи, биле су породице: *Станковићи*, *Кумријићи*, *Диздари* и *Крстићи*. Међутим, у току 18. и почетком 19. века, Велико Лаоле насељавају и остале породице, већином бежећи од турског насиља.

Записао
Томислав Ж. Вујчић

Наш народни живој̄

БУРБЕВДАН У ШТУБИКУ КОД НЕГОТИНА

Кад осване Ђурбевданско јутро, у само свитање, неко од укућана убере зелене лескове гранчице и њиме окити врата и вратнице, прозоре на кући и штали, стрехе и плотове. Затим их однесе и пободе у своје имање — на њиве и винограде. Такође, тог јутра старије жене оплету венчиће од пролећног цвећа: *Ђурбевка, вратике, жутог млеча, гороцвета, беле раде, кошутлавца*, и другог. Ово су цвеће некада у Штубику брале само девојке пред удајом, а за све време брања, певале су и дозивале се с брда на брдо. Ако би успеле да пронађу сво цвеће, које је потребно за венчић, верује се да ће се те године удати. Понека девојка, којој није још до удаје и која жели још да девојкује, врати се кући само са делом убраних цветова. Укућани би тада говорили како њиховој девојци није време, нити јој је суђено да се те године уда.

Кад оплету венце, старије жене их стављају изнад врата да стоје током целе године. Такође, по један венац ставе око врата најбољој овци или говечету, а један од најбољих венаца, кога зову *царем*, ставе око вимена музаре (овце и краве) и кроз њега је измузу. После тога венчић баце низ поток или реку.

Мештани Штубика су све до последњег рата (1941) заједнички одлазили на Ђурђевдански уранак, где су ручавали, пили и веселили се. За ту прилику позивали су свираче (гајдаше и фрулаше, а касније и трубаче). Они који Ђурђевдан славе као крсну славу не одлазе на уранак, већ дочекују госте код својих кућа. На *игришту*, у самом центру села, увече, наставља се са игранком која траје до касно у ноћ. Обичај позивања музиканата за Ђурђевдан — остао је и до данас, али се не иде на уранак, већ се у вечерњим сатима излази само на *оро*. Момци и девојке, играјући у Ђурђевданском колу, договарају се о женидби и удаји. Верује се да договор момка и девојке, овог дана, бива успешан — срећан и дуговечан.

Старије жене и данас у Штубику, уочи овог празника, умесе погачу *Ђурђевицу*, па је ставе у скувано овчје млеко да ту омекша и преноћи. У зору је носе и закопавају у највећи мравињак. Понека жена ову погачу спрема и на сам Ђурђевдан, али све мора завршити до изласка сунца.

Некада су жене на Биљани петак, односно летак пре Ђурђевдана, одлазиле са младима у поље да беру лековито биље за чајеве, или зачине. Тамо би им уз песму показивале које биље треба брати, како га чувати, сушити и користити. До Биљаног петка једино *кукурек* не треба уносити у кућу, јер се верује да кокошке неће носити јаја. Чобани за овцама га у овај дан ископају, па његове жиле чувају као лек за стоку и људе (тзв. „затрављивање“).

Верује се ако на Ђурђевдан пада киша, онда ће лето бити сушно и неродно; пчеле ће мало сакупити меда, а свадбе, уговорене те године, неће се дуго одржати. Старији људи знају за тај предзнак, па ако киша тог дана пада, уговарање свадби одлажу.

Старије жене верују да врачарама на Ђурђевдан најбоље полази за руком справљање чини. Зато, жене, да би се одбраниле од *напрати*, запале божићну и Ђурђевску свећу и између њих протерају стоку. Тако ће стока бити спасена од

свих болести и имаће довољно млека током целе године. У ранија времена, причају старији Штубичани, жене су се уочи Бурбевдана скидале голе и узјахивале вратило од разбоја, па са посудом помија одлазиле у тући тор, да туђој стоци „одузму“ млеко. Од ове враџбине људи су се бранили тако што уочи празника остатак божићне свеће запале заједно са Бурбевском, па их поставе на врх усправљеног обруча, од велике каце, кроз који протерају сву стоку. Ову радњу жене раде, такође, голе и у ноћи без месечине.

Записао
Златимир Пантић

ЈЕДАН ОБИЧАЈ НА „ДУХОВЕ“ У БАРАЊИ

Циганка уђе у кућу. У коси јој је затакнута гранчица бршљана. И у руци држи бршљанову гранчицу окићену папирним врпцама разних боја. Остави корпу или торбу у ћошак, па каже:

— Добар вам дан! Данас су „Духове“. Желим вам здравље, срећу и радост. Да вам деца порасту, да буду здрави и весели ко Цигани, да се ожене и удају. Свако добро вам желим!

Онда заигра на сред себе, држећи бршљанову гранчицу, и то пјевајући:

— Ја не играм што је мени драго,
Већ ја играм да ми нешто даду.
'Оп, цуп, дамо, дај бабо дај, мило мени дај.
Мој бршљане моје миловање,
Моје миловање моје радовање.
Ала игра опанак,
Љубићу се вечерас.
'Опа, цупа, 'опа,
Цура воли попа,
А ја попа нећу.
Шта ћу, мајко, с очима,
Допале се момцима.

Кад заврши са игром, домаћица јој да̂ сланине, хљеба, колача. Она се захвали, стави то у корпу или торбу и оде у сљедећу кућу.

Овај обичај је сваке године изводила Циганка Зорка Јовановић, досељена из Болмана у Бели Манастир шездесетих година. Долазила је у оне куће за које је знала да су српске.

Записао
Милан Дворнић

ИВАЊДАН У БАРАЊИ

Ивањски вијенци

Уочи Ивањдана оду жене и дјевојке у поље или ливаде, па наберу жутог *ивањског* цвијећа. Предвече исплету *ивањски вијенац* и окаче га на зид куће, под стрехом према улици. У њега обавезно уплету главицу бијелог лука, а да би био љепши, ставе и понеки цвијет из баште.

Ивањски вијенац стоји на зиду куће цијеле године, све до идућег *Ивања* кад га замијене новим. Стари вијенац нису бацали него су га чували, јер су вјеровали да је љековит. Кад се неко разболи, потопе га у воду и том водом умивају болесника, вјерујући да ће оздравити.

Осим тога, дјевојке су стари вијенац користиле за гатање. Баце га на кров куће, па ако остане горе — удаће се, ако падне — од удаје нема ништа.

У барањским селима, гдје и данас живе Срби старосједиоци, жене и сада плету *ивањске вијенце*, али они више немају онај значај као некада. Сада је то само обиљежје по коме се препознаје која је кућа у селу српска.

Ивањске вијенце су плели и стављали на куће и барањски Цигани, православне вјере и румунског говора.

Паљење „дила“

У рано прољеће младићи кримоице у шуми огуле кору са дивље трешње, смотају кору у клупко, па је објесе на чардак или у шупу да се тамо суши.

Предвече, уочи Ивања, расцијеле мотку на једном крају, па у процјеп ставе осушено клупко коре и повежу жицом, тако да личи на неки буздован. Одү ван села на какво брдо или ливаду, па запале. То су звали *лила*. Тако запаљеним *лилама* машу изнад глава и бацају их у вис — ко може даље, док не изгоре. Након тога се разиђу кућама.

Овог обичаја данас више нема.

Казивао
Светозар Радивојевић

Записао
Милан Дворнић

ДОДОЛСКИ ОБИЧАЈИ У КИЈЕВУ (МЕТОХИЈА)

На младог Светог Николу (9/22. мај) одржавају се додоле. Уочи празника скупе се девојке и договоре одакле ће бити „млада“ (женско дете до осам година). Сутрадан је обуку у стару народну ношњу тог краја, а друго женско дете (истог узраста) преруше у мушко. Оно постаје барјактар. Тако девојке обилазе куће, певајући додолске песме. Пред кућом љубе домаћина у руку, а барјактар три пута удара барјаком у праг. Домаћин их дарива новцем и храном. После обиласка села враћају се у цркву. На најближем бунару — младу и барјактара купају (поливају водом). Обоје, тако мокри, у устима носе воду у цркву, а остале их додоле успут прскају и задиркују, не би ли они просули ту воду. Донесену воду просипају иза црквених врата. После тога се у цркви обави обред (молитва) и, одатле, све додолице одлазе на ручак. Ручак се спрема код домаћина из чије је куће млада. Прикупљени новац се подели, а од добијене хране спреме ручак. Домаћин, по обичају, даје прасе или јагње.

Додолска песма

Наше чоре¹ бога моле,
Ој, додо, додоле!
Да удари росна киша,
Ој, додо, додоле!

---

¹ Чора — девојка.

Да пороси наша поља,
Ој, додо, додоле!
Зрно жита,
Да нам роди шека² жита,
Ој, додо, додоле!
Ова ми кућа борова,
Ој, додо, додоле!
Ту ми седи господа,
Ој, додо, додоле!
Рујно вино пијаше,
Ој, додо, додоле!
Мушко чедо имаше,
Ој, додо, додоле!

Према казивању овоје мајке *Љубице*
Записао
Драган Колак
(Тител)

---

² Шека — три бучука, мера од 45 кг.

НАРОДНА ВЕРОВАЊА У ЛУЖНИЦИ

Бел пет'л, црн газда. Питао анђео белог петла колико чланова породице има његов газда, а он му одговорио: „Има ји тринајес', али можда че некој да умре“. Отуда је бео петао у Лужници весник смрти, па се у прошлости ретко држао.

*

Кобилица (кост с кокошјих груди) — уколико је *црвена*, онда је то знак породичног благостања и здравља, ако је кост *проваљена* онда ће неко у породици умрети.

*

На божићне Покладе Лужничани „врту оратнице“. На једно ракљасто дрво ставе мало сламе или гуме од старих опанака. Тако сачињену *оратницу* запале и окрећу је око себе. Кад ватра угасне, баце остатак дрвета говорећи: „Беж'те, бује, у младе невесте“.

*

За биљку *вратику*, коју Лужничани зову „овчји блај“ или „овчја п...“, сматра се да има чудесну моћ и да утиче на људску вољу. Наиме, ако је момак заљубљен у девојку која га не воли, треба у некој погодной прилици да је додирне цветом ове биљке, али тако да она то не примети. Верује се да ће она, после тога, променити своја осећања према њему и завоleti га.

*

Кад дете након рођења, дуже од уобичајеног времена не проговори, верујући да ће му подстаћи моћ говора, један од чланова породице ставља дете у *врећу* и понесе га кроз село. Кад неко наиђе, пита га: „куда иде и кво носи?“ Онај, који носи дете у *врећи*, одговара: „Носим пуну вречу речи“.

*

На „залогу“ (уложак) од старог опанка ставе *катран* и мало *жара*, од чега се створи дим веома непријатног мириса; тиме окруже новорођенче, верујући да ће га тако одбранили од свих болести и других невоља.

*

На дечје груди се стави парче *плаве хартије*, а на њу скувани *бели лук*, што „треба малко да постоји“. Овако су неки Лужничани лечили своју децу од грудобоље, гушобоље и прехладе.

*

Девојка пре спавања око „дрвника“ баци мало *овса*, а онда затвори очи и жмурећи дође у кревет. Ког момка те вечери буде сањала — за тога ће се удати.

*

Кад неко од чланова породице одлази из куће, на печалбу или било где на дуже одсуство, кућне просторије се *не мету*, да би срећно путовао.

*

Ако нека породица слави посну славу *масним јелом*, верује се да ће неко зло задесити стоку или чланове породице.

*

Петком и средом се редовно постило. Ко *не пости* у петак „че га њушне Света Петка“; пратиће га многе невоље, разболеће се, повредиће и др. Средом се пости за здравље крава, отуда им се често надева име *Среда*.

*

Ако човеку пређе пут змија, зец, мачка или било која друга животиња, верује се да тог човека очекује некакво зло.

*

На крововима кућа често се може видети биљка *чувар куће*, која се у Лужници чешће зове „миши уши“. Поред веровања да чува кућу од зла, Лужничани је користе и као лек за лечење ушију.

*

Кад се приликом јела неко *угризе* за језик, или усну, верује се — да ће га задесити неки јад, туга, жалост и сл.

*

У тренутку кад невеста треба да напусти свој дом и своју девојачку собу, где се обично врши кићење, мајка улази у собу тако — што опкорачи праг подигнутом једном ногом, ослоњеном на оквир врата. Невеста напушта собу, пролазећи испод мајчаних ногу. Верује се да ће је тиме сачувати од урока.

*

Кад се заврши са садњом поврћа, у башти направе од старе одеће „плашило“ у облику *девојке* или *бебе*. То се ради зато да „друђе жене не уроче градину“ (башту).

*

Кад се одлази код врачаре, соба се не чисти и не мете све док се оболело лице не врати кући. Верује се да ће врачара лакше познати болест или њен узрок.

*

Код *заушака*, врачара узима земљу са три кртичњака и њоме прекрсти испод ува болесном, изговарајући ове речи: „Сту! Са’ те видеела, јут-

ре те не видела“. Ово три пута тихо понови, а затим врати земљу на исто место.

*

Кад закољу свињу, одеру је, затим је окрену потрбушке, па јој испод врата усеку *крст*. На средину *крста* ставе мало соли говорећи: „Ранили смо те за нас, али че те једемо кад је Бог рек’л“. То значи да ће се придржавати црквеног календара.

*

Кад неко од чланова породице пође на далек пут, или кад гост одлази из куће, ако се напије *воде* — мора кратко да седне, па онда да крене из куће. То се чини из разлога да кокошке носе јаја у својм гнездима, а не било где по дворишту.

*

Да би воћка која дуго не рађа — прородила, тражи се *пробушен камен* из атара другог села, који се затим окачи на грану ове воћке.

*

Кад се убере први краставац, прво парче се даје жени која га је посадила да краставац не буде горак.

*

Кад се сади „радица“ (патуљаста, украсна тиквица), не треба се хвалити, јер ће порастити велика обична тиква.

*

Ако више људи копа рупу — у потрази за златом, сачувано је веровање да се за време копања не сме ништа *говорити*. Уколико би неко проговорио, од злата не би било ништа.

*

Кад се врране зими окупе у *јату*, верује се да ће се време погоршати.

*

Кад петлови пред поноћ кукуричу, промениће се време.

*

Ако се мачка умива окренута према истоку, време ће се пролепшати. Уколико то чини окренута према западу — очекује се погоршање.

*

Ако је небо у време заласка сунца црвено, вреће ће се погоршати.

*

Кад се око месеца, у току ноћи, појави жути круг, верује се да ће доћи до погоршања времена.

*

Кад неко умре, кажу: „дош'л му д'н“, а кад неко оздрави после тешке болести, говоре: „имал си је дни“.

*

Сова се у Лужници сматра злослутном птицом. Кад некоме дође на кров куће и пева, верује се, из те ће куће неко умрети. То ће се сигурно догодити, сматрају Лужничани, ако сова из дана у дан долази на кров неког домаћина и пева. Ако пева предвече у пољу, то је знак погоршања времена.

*

Ако је неко од чланова породице рођен у истом месецу, у коме је неко од уже породице умро, онда се он *мери* дрвеним концем, најпре висина, а затим по ширини. Потом конач ставља испод јастука и преспава једну ноћ са њим. Наредног дана, тај конач ставља се у посмртни ковчег поред умрлог. Уколико је *мерење* извршено после сахране, онда се конач носи на гроб

и затрпава земљом. Верује се, ако се овако не поступи, да ће се овај члан породице разболети и убрзо умрети.

*

Чудесна моћ *белог лука* присутна је и у веровању Лужничана. Кад се засеје њива пшеницом или било којим другим семеном, на сва четири ћошка засеје се по једна главица *белог лука*. При том се говори: „Да ми обере *бели лук*, а жито да ми не обере“.

*

Код ручавања не треба остављати залогаје *хлеба* непоједене. Лужничани кажу: „Тол’ко дете че те пребори“.

*

Саставни део покућства у лужничком крају су и *шкриње*. Оне у којима чувају хлеб и брашно зову „*текне*“, а ону у којој чувају одећу — „*ковчег*“. За „*текне*“ постоји овакво веровање: није добро да се над њим ручава, јер како кажу — „че се боду говеда“.

*

Кад пада град, жене износе празно *сито* испред зграде и њиме сеју, верујући да ће тиме утицати да град пређе у кишу.

*

Након шишања косу не бацају на ђубриште, већ у грм *терндафила* (ружа ситног цвета), који су Лужничани редовно узгајали поред куће.

*

Кад испраћају синове у борбу, жене на *крани* кошуља ушивају парче коже слепог миша, верујући да ће их тиме заштитити од куршума.

*

На Светог Јована жена узима „*кросно*“ (вратило од разбоја за ткање ћилима), уће са њим

у туђе жито, свуче се гола, узјаше вратило и три пута окружи њиву. Верује се да је тиме одузела плодност њиви и да пшеница неће родити.

*

Други дан Митровдана, у селима око Горњег Стрижевца, мештани зову *Мистровдан*. Овај дан Лужничани празнују „од мишева“. Тог дана „лу-же пртен крпољ“, у воду са пепелом умоче пртену крпу. Док је штапом умачу, говоре: „Да залужим на миша главу, на миша зуби, на миша нос, на миша реп, на миша нође, на миша очи, на миша длаку.“

*

Кад се догоди невреме, износе *кофе, лаворе, котлове* и друге судове; стављају их испод стреха да вода са крова у њих тече. Том приликом говоре: „Там', Цермане, там' где волови не рову, там' где овце не блеју, где куче не лаје; там' где петлови не поју, там' где берећет не раца, там' где наш не 'оди“.

*

У Лужници верују — ако неко нагази на *сугреб* (псећа огреботина на земљи), осуће се сврабом, пликовима и крастама по телу. Да би свраб престао, облачи се пртена кошуља.

*

Кад се „врска буљће“ (пече кукуруз кокичар), говори се: „Све Буљће само јед'н Турчин“. То се понавља све док се не испече сав кукуруз.

Казивале

Милица Пејчић
(Горњи Стрижевац)

Јелица Поповић
(Братишевац)

Записао

Векослав Пејчић

ДАВАЊЕ ИМЕНА

Продана и Продан

Ако некој мајци умиру дјеца, каже се у Владимирцима да јој се *дјеца не држе*. У том случају се, код нове трудноће, спрема обред како би се „заварала“ смрт. Пред сам порођај код породиље је долазило по неколико жена, од којих би бар једна требало да има нешто више искуства у тим пословима. То су јетрве или неки ближи род. Ако их нема довољно, долазиле су сусјетке. Дијелиле су се на три групе. Прва је била у кући, али не у просторији са породиљом. То може да буде и једна жена, док су уз породиљу двије до три. Оне јој помажу, додају шта треба, храбре је да издржи и истраје. Трећа група је ван куће. И ту је доста једна жена, а може да их буде и више. Она је близу прозора просторије у којој је породиља.

Кад се порођај заврши, и чује се плач детета, једна од жена га узима, увија у припремљене пелене или шта за то спреме, отвара прозор, додаје дете оној жени која тамо чека, брзо га затварајући. Након тога се придружује осталима у соби и ради што је потребно. Плач принове је био знак да једна или више жена уђу из друге просторије и питају гдје им је дијете. Ове спремно одговарају да су га продале и тај одговор „задовољава“ ону која је питала. Вјерује се да је на овај начин преварена смрт, да су затурени трагови и да ће дијете живјети. Њега ће касније и поро-

дици и остали звати *Продана* или *Продан*, зависно од пола. Оно на крштењу, обично, добија друго име, али га њиме не зову. Има доста дјеце која своје право име сазнају тек кад дођу у школу, а по овом их знају само њихови најближи и често се, у најужем кругу, једино њиме и служе.

Записао
Пуниша Маројевић

БАСМЕ ИЗ КУШИЋА КОД ИВАЊИЦЕ

Од буљине
(од уједа змије)

С роком ручала,
С роком вечерала,
С роком Богу душу дала.
На небу је девет звездица,
Девет змијица.
— Шта су јеле за вечеру?
— Појеле једна другу.
Њих девет звездица
Појело девет змијица.

Место уједа се измасира *сјерушом травом* и избоцка *иглом*. Та *игла* се стави под камен, а поступак се понавља седам или девет пута.

Кад печи буљина
(Од уједа змије)

Рок ручала, рок вечерала,
Земља земљу љубила,
Земља земљу вечерала.
Кроз ражан колачић,
Кроз колачић.

Од гушице

У мајке су три ћерке:
Једна глува,
Друга нема,
Трећа слепа.

Слепа прогледала,
Глува прочула,
Нема проговорила.
Тад се она бољка
Онде појавила.
Одаљи је, Боже, од мене
Као небо од земље.
Усту', биче, јаче моје него твоје.

Гушица се скида када „спада“ дан. Басма се понавља три пута, а последњи стих се једном изговори наглас, при чему се додирне камен.

Од брадавица

Колико дуго стајала ова со на ватри,
Толико стајале брадавице на (име).
Колико стајала у ситу вода,
Толико стајале на нози брадавице.

Бајалица у ватру стави соли, онолико зрнаца колико болесник има *брадавица*, а затим кроз сито сипа воду и говори наведену басму. Ова бајалица *брадавице* лечи и „стрелом“, (тзв. „громовни камен“). „Стрелу“ односи око болесника и шапуће:

„Како стрела полећела
Тако бољка слећела.“

Од брадавица (опет)

Јаше Босанац коња насатице
Да ми спадну брадавице.

Док се баје, вода се просипа кроз сито на *брадавице*. Басма се понавља три пута. Ради се кад је млад месец и када спада дан.

Од црвеног ветра

Иде отуд црвен чича,
Црвена коња јаше,
И он скида црвен ветар.

Од белог ветра

Иде отуд бео чича,
Бела коња јаше
И он носи бели ветар.

И *црвени* и *бели ветар* се лече тако што се усија кукач и обноси око болесника. Притом се понавља текст басме, у зависности од ветра о коме је реч.

Од шушковице

Шушковица шушкала
И не шушкала.

Гранчицом од весељака (бадњака) попрскају се говеда, ујутру на Божић, и каже басма. Тако *шушковица*, током године, неће нападати говеда. *Шушковица* је болест говеда, која се препознаје тако што се при додиру оболелог места на кожи говечета — чује пуцкетање.

Од струне

Тражим (име) лек.
Проври лонче на пупак.
(име) желуче.
Плоча под плочу као гуја
Под камен.
Желудац (име) на пупак.
Тмур у шољицу,
Желудац (име) на пупак.
Пуж у кућицу,
Желудац (име) на пупак.

Бајалица ову басму шапуће док вари воду. На крају се проврела вода преврне на тањир и стави испод кревета болесника, где стоји цео дан.

Од сјерме

Сјерма, сјермице,
Деветоро дечице.
Од деветоро — осморо,
Од осморо — седморо,
Од седморо — шесторо,
Од шесторо — петоро,
Од петоро — четворо,
Од четворо — троје,
Од троје — двоје,
Од двоје — један,
Од један — ниједан.

Бајалица ову басму понавља три пута шапатом. Обично се баје кад спада месец. Иначе, *сјермом* се назива згрушавање крви, или отоци који се појаве од великог напора и тешког рада.

Заварчивање

У мајке су три сестре:
Једној име Станка,
Другој Станија,
Трећој Венија.
Станија да стане,
Станка да нестане,
Венија да овене.
Ова рука крста нема,
Туј ти места нема.

Баје се кад спада дан, каменом који се после бајања врати на место са ког је узет. На крају се болно место прекрсти левом руком и кажу последња два стиха. Иначе, *заварчивање* се врши кад некога заболи нога или рука „на здраво“.

Скидање мртве кости

Усту', биче, моје биче, јаче!
Ударило у камен, а не у тебе.

Бајалица ову басму говори шапатам три пута, кружећи око оболелог места на телу. Други стих се говори наглас и то само једном. Иначе, *мртва кост* се може лечити на скончани уторак, кад спада месец. Цео поступак се понавља у три уторка за редом, а бајалица, од које је ова басма записана, гарантује излечење.

Саливање страве

Олово, које је прошло кроз турску пушку, бајалица обнесе око главе и тела болесника, а онда га пропусти кроз његово одело, од врата до стопала. Затим га стави у кашику и стопи. У суд наспе воду, а на главу болесника стави црвену мараму. Растопљено олово сипа у суд с водом, најпре изнад главе, затим на прсима и на крају на коленима. После сваког налевања тумачи добијену фигуру. По речима бајалице, најчешће су то фигуре *човека, певца, затим, рогови животиња* и слично.

Бајале
Милунка Зарић
Стојана-Цоја Арсовић
Румена Арсовић
(Кушићи)
Милева Зарић
(Москова)

Записала
Јасмина Миљанић

БАСМА ИЗ БИГЕВЦА

ОД НАМЕТАЉКЕ

Зажени се слатки стуб,
Све сватове редом звао,
Наметаљку није звао,
А она га љуто моли:
— Зашто мене не позовеш?
— Нећу тебе да позовем,
Ти сврбиш,
Ти болиш,
Ти гориш.
— Зови мене да ја пођем:
Нећу болет'
Нећу горет'
Нећу сврбет'.
Поцрнећу, потамнећу,
Као плас' под таван."

Казивала
Десанка Максимовић
(Бићевац)

Записао
Милентије Борђевић

БАСМА ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ

Од уједа змије

Змија може да уједе или само да „запуне“ (запухне) живинче. У првом случају се баје овако:

Ујела Шара* Красу**
Кроз глогов трнак
У ражану сламку.

Басма се изговара три пута без предаха („не узимајући пару“).

Ако змија „запу'не“ живинче (овцу, говече), оно престане да пасе и „најежи се“. Онда га треба трљати и натерати да трчи, или му пустити крв.

Казивао
Станко Беранић
(Прошће код Пљеваља)

Записао
Добрило Аранитовић

---

* Шара — змија, шарка.

** Краса — крава, красуља.

Сведочења

КАКО ЈЕ ДЕДА СПАСОЈЕ ВРАТИО УКРАДЕНЕ ДУКАТЕ

Човек никад не мож' да се научи памети док не пропати и доживи свакојаке чудесије и вратоломије, по овем белем свету. И ја сам појео велико гомно док нисам с'ват'о неке ствари и док се нисам упушт'о у Баволске работе. Ти мислиш — способан си да урадиш куј зна шта, ал' 'оћеш, чим се мрдн'о репом и кренуо напред, нешто те од позади вуче и не да ти да напредујеш. Ту, одма' иза ћошке, испречи ти се нешто и тури ти ногу, а ти дигнеш краце и готова работа. Изе'м ти ја такав живот и такав провод.

Било то, дабоме, прошло кода време од тад'. Родило ни се и ово млађе дете. Једне недеље, ка' шта је и обичај ту, у Штубику, решимо ја и моја Душанка да се изомирамо и испреплакинемо. Реко', недеља је, а и шта ћеш друго да радиш у тај дан, него да се окупљемо и оперемо те проклете гаће. То ми мушки, а жене, ретко која носила и која имала. Додуше, моја Душанка имала неке кучињаве и њи' обуковала сам' кад негде треба да пође у људе. Није се имало, а мало таква била и мода. Воли жена да ју се лети раслабује око дупета. Ал' се тад и сукње носиле дугачке и широке, па и кад седне незгодно, не мож' лако да ју се види она пустиња работа. Угрејемо ми тако воду у бакрачу, па се

после шурино, ка' пра'ци, у великом дрвеном кориту. Трљамо грбину један другому, сапуњишемо се и смејемо. Она имала, то ју у мираз дали, девет мали' и три велики' дуката. Па кад се купље, она ји скине, тако целу нишку одвеже, да боље плакне врат и гушу. И сад, она скинула ту нишку, па закачила за грану од шљиве, док се ми куплемо и она' свилен конац ће се исуши. И тако, окупасмо се ми и пресвукосмо у чисто, а после у'ватиомо у сређивање по куће. Ујутру, отидемо сваки на свој пос'о. Кад би негде придвечер, теју иде она, ка' без душе. Све потрчкава и саплеће се, ка' да ју, не дај Боже, пао отац у бунар. Каже она мен' онак' задувана и озлојебена, куд сам денуо њојне дукате, кад смо се плакињали јучер. Реко', па биће на шљиве куд је и оставила. Ама јок, бреца се она ка' пујак на мрзлем гомнету. Није, па није. Манем ја косу, ту у ливаде, па 'ајде за њом у шљивар. Кад там', оно истино нема ништа. А она и заборавила куд ји баш турила, ал' ја пантим, ал' шта вреди кад ји нема нигде. Леле, шта се тад посвабасмо, шта један другому не рекосмо и шта личи и шта не личи. Убебује ти она мен' у оно шта не мож' да буде. Никад се ја и она тасо не посвабасмо ка' сад. Живели смо прилично лепо и без трзавица, ал' сад око ове дуката њој испала нека велика сумња на мен'. Одједанпут ти она мен' каже: „Загуљенко један, одн'о си моје дукате код курве. Боља ти Загорка од мен'. Дукате да ми вренеш како знаш, 'ел ће ти отиде глава!“ И шта ти све мен' моја Душанка не исприча и не извреба ме. Ја сам обисн'о главу ка' гусан и сам' ћутим. А морам и да признам, ја сам се истино по мало 'ват'о сес том Загорком, па се то и прочуло. Ете, видиш, дочула то и Душанка, па сад озлојебена ка' да ју прцали стршељи и ка' да је пишала на осице. Само шта ја сад дукате нисам одн'о Загорке, нити би' то учинио. Ако сам ју нешто купио и почаст'о, то је било друго. Једанпут, на неготинском вашару, овем јесењем, купим ју опанце и крпу свилену, а на штубичкем, на Миовдан, купим ју јелече. И још тако, по неки пут, сам

ју купио по неку помаду, 'ел алву од Грује Турчина. Ал' ово је, бре, велика работа, да ти даш нишку од дванајес' дуката. Убећуј ти кол'ко 'оћеш, она тера њојно и не ферма ме до оне њојне. Видим ја — ће да буде белај. Обећам ју де ћу се потрудим, да ји наћем жив 'ел мртав, ал' ји нисам одн'о код швалерке, а у то ћу да ју и уверим. Чуо сам још раније да у Трнавцу код Зај'чара има нека Јаглика. Она, кажу, све ти погађа, куј ти шта украо, 'ел шта ти куј мисли у куће и око куће. Кажем ја то моје Душанке и смири се она некако зло и невољно.

Не прође много дана, а ја узе' — лечке од горњега прага, од вратију куд улазимо, лечке од босиљка, једну тикву воде с кладенца, два црвена вунена конца, кол'ко смо дугачки; лечке од соли, тако исто и од балеге, три љуте суге папричице и још по нешто. Не знам ја тачно шта њој треба, ал' реко' боље да понесем све да се не врћем и да не бојем тол'ки пут за бодијав. Дабоме, понесем и нешто за јело, за некол'ко дана, 'ел не знам ја кад ћу стигнем и кад ћу се врнем. Спреми ми Душанка проју, сланину и вино. Без тога нисам мог'о. Обићем око куће и око кошаре, па 'ајд полако на мој дугачак пут. Пешки сам до краја морао, 'ел никакав превоз нисам имао. Ни коња још нисмо били купили. Седам сати сам путовао у једном правцу. Корист'о сам пречице, кол'ко сам знао и мог'о. И таман да стигнем, ал' 'оћеш јајца од комарца, залутам на копривничкем брду и ту изгубим цео сат времена. Јао, ноге ми отпале, турло ми отежало, сукно ми изглодало бутине, а још и жеганека ударила. Ал' стигнем ја некако предноћ. Сунце остало још за једну кобилку, па да зађе. Људи моји, шта је народа там'. То пуни шљивари, авлија и свуд око куће. Разбашкариле се жене на траве. Простреле поњаве 'ел кицеље. Свуд само жамор, сваки прича зашта дош'о и какву невољу има. Сваки се увија и пренемага ка' гладан на срање. Ништа ти теже нема од невоље. Она и мен' ту довела. Убо' ја у авлију да се распитам како то иде и кол'ко се чека. Неке

жентурине се поребале на неке клупе, под једном пологом, и жагоре. А из кеса ји гвире свеће, босиљак и тако то све шта треба. Видим, 'оће да се помакну, да ми направе место, да и ја седнем. Ја, да изазовем мало смеј, реко': „Прошли пут кад сам долаз'о, ту сам исто седео и све ме напунише буве, 'ел ту долази разан свет.“ Јао, како ја то реко', оне жене почеше да се чешу и граје, како приметиле да има буве, ал' ји било срамота да кажу једна друге. Подиговаше се оне одатле, па отоше негде у 'лад иза куће, а ја се испружи' на оне клупе и одма' заспа', ел сам био уморан од пута.

Видим ја, после, де данас нема да буде ништа и де морам да ту преспавам. Мислим се, биће ујутру мања гужва, а и на ред ћу пре да доћем. Већ се добро у'ватила помрчина, а Јаглика још пушта унутра. Задржава ји може бит' и по пола сата. Неки се фале како ји све рекла, а неки јопет, намргођени и зловољни. Кивни на Јаглику, како ји ништа није погодила, пцују ју матер лажовску и крмељиву. То ти је, кажу, неки сметеник и дркељина од бабе. Тако ја слушам од све њи' куј излазе из Јагликине собе. Неки ју фале, а неки је куде. Разан свет има, а и не мож' свакому да уденеш дигенек. Нека Полексија из Брестовца отровала мужа, установило се то. Сад дошла код ове бабе да ју направи чиње, да то однесе и испиље пред суд, да ју ослободе кривице. Па, куд то мож', бре, и тај суд ради по неком закону. Усмртиш човека, па нећеш у апсу! Чујем, Јаглика није 'тела да се при'вати да ју то направи ни за велике паре. Сад Полексија иде од једнога до другог и оговара ову, како нема појма и како не вреди ни кол'ко резервни точак од гомнарски' кола. И да плачеш и да се смејеш, шта све има да чујеш у те авлије.

Прилично доцкан, све се то смири, прореди се и млоги отоше. Остали само ови који закаснили тога дана. Направим ти ја, кобајаги, неки списак за ујутру. Испред мен' има да пробу само две жене и један младић из околине Пожаревца. Из-

вадим оно из торбе шта ми пратила моја Душанка, па седнем на дрвљеник да лацнем кол'ко-тол'ко. Кад отпи' лечке од вина, дође ми душа и свес'. Отидо', после, те узо' једно ћопче сламе, те просто' под ону пологу; мислим се, ћу предремљем тако до ујутру. И чини ми се, дође ми малко сан и нека дремка, ал' поче' ја да се крутим и 'ладим по целе снаге. Обузимље ми се све. Утрнуше ми руке и ноге, ка' да су дрвене. Одуз'о ми се и језик, па не могу ни да блекнем, а ман' некога да зовнем. Кад би, мислим, после пола ноћи, поче неки жагор и неки кркљанац, да те Бог сачува. А никога не видим, а ако ми очи ка вареному зајцу. Искокољио сам се у ону помрчину, укрупљен и пола мртав, ка' да ме извукли из леденога мора. Кад одједанпут, појави се испод Јагликине свисала нека грозна ала, чупава и црна, а реп ју танак и го, баш ка' змије.

Не мардам ти ја, а више мртав него жив. Кад, одједанпут, она чупава ала поче да се дреца и кебељи, и тако јако свирну у неко свиралче да се све затресе и затутњи. У тај ма' појавише се такве але, кол'ко ти душа 'оће. Видим, нека прозивка се спроводи и неки договор за ујутру. Не прође много време, а то створење упита једнога чупавка са ким је дошао. Он се окрену и показује оном длакавом и грозном руком на мен'. „Зашта је дошао та' човек“?, пита га онај ћаво домаћин. „Украћени му дукати из авлије кад се плакутарио с женом у кориту, па сад 'оће жена да га мане, мисли де дао швалерке“, одговара овај други у моје име. „Испричај како то било“, јопет га питају онај Јагликин. „Па било овак': Ова' Спасој', много добар човек, али 'оће да буде и цукела по неки пут. Рођен је у тежак светак, Главосечење било, ал' нити пости среду и петак, нити друге постове у године. Немаран човек, и то ти је. У цркву слабо иде, а није ни венчан там'. У куће има жену Душанку и два женски детета. Оно млађе болешљиво и размажено, а оно стареје порасно и добар ћак. С оцом и мајком нису зајно и то због Душанке. Не мож' она да се подноси сес свекрвом. За ово

сад шта дош'о, није он крив него она његова дроцетина. Кад плакињала, она, њојан дрљетак у недељу, закачила дванајес' дуката на шљиву и ту заборавила. Придвечер наиђе Стојан, баба Радин, види ту нишку закачену, и дабоме, турѝ то у цѝп. Сад су код њега, тур'о јѝ у чавуру с јајцима, испод кревета код леве задње ноге. Чека да види шта ће се одигра до краја. Кад се све смири и кад малко прође од времена, он решава да јѝ прода некому златару у Неготине 'ел у Зај'чару. Да јѝ чува, то неће, 'ел сви знају де дукате никад није имао, ни он ни његови од старине. Он је пудљив човек и врнуо би кад би га неки претис'о и збрзио. То ти је све зашто је Спасој' дош'о код Јаглике.“

И тако ти онај Јагликин ђаво испитује све редом, оне који су дошли са људима и женама. Све ја лепо чујем за свакога, за свачију муку и невољу. Тад сам установио де сваки човек има својега ђавола, исто ка' и анђела; и сваки ђаво преноси Јагликином за свачију невољу, ел' овам'ники није дош'о због доброга. Тако, после, ујутру, Јаглика чим се дигне, ступи у везу сес својем чупавком и преко њега сазнава зашта је куј дошо и која га мора мори. Тако му све погађа — какав је он човек, кога има дома, шта је згрешио он и његови, да л' ће му се врне жена, да л' ће муж да мане да пије, да л' ће нађе лопова, да л' ће ово, дал' ће оно, и тако то. Леле, људи, шта сам ја све вид'о и чуо ту ноћ у Јагликине пологе. То су ти препитовања, па казивања, па договарања. Разне имаш ђаволске сорте. Ни један с ни једнем није исти. Неки црни, неки кафени, неки сињи; неки имају дугачку, а неки кратку длаку; неки с репом, а неки без репа; неки имају папоњце, а неки копите. Овај мој, а први пут сам га вид'о, био прилично леп, само му зуби малко дугачки и кад граји, а оно му штрче преко браде.

И самну се некако на силу. Фала Богу, кад остадо' жив ноћас и кад нисам црко ка' пас, више од стра' него од 'ладноће. Чим изађе сунце, ми који смо од јучер ту били, одма' стадосмо

на ред испред врата, куд Јаглика ради. А после нас, то ти је вашар прави, наишла раја од ноћас, па настале свађе и чудесије око реда. Не мож' да се договоре куј ће да уђе. И ете ју Јаглика. Прође покрај нас, ни добро јутро да ни каже. Бути само и завуче се у та' собичак. После пола сата позва она да уђе куј на реду. Кад пробоше они испред мен', и кад убо' ја, оно ме у'вати нека трема и неки стра', па сам' се тресем ка' мечка кад ти дође у авлију. То један малечак собичак од слабог материјала, а зидови све испуцали и на пола одлепљени. Е, сад, ту знакахињане разне иконе и слике. Седо' ја на столицу, а Јаглика искосирила очи, па се избучила на мен', ка' да видела мајмуна, а не човека. Одма' она запали свећу, поче да се крсти и љуби неке иконе, а у руке држи једно папирче и нешто записује. Издеклемова „Оче наш“ и још неке молитве, па ме јопет погледа, онак' страшно и искокољено. И поче да ми прича. Бре, све шта мен' она сад прича, то сам ноћас чуо и од онога мојега ђавола, кад причао оному њојному. Ама, баш, све тако, нема у фас да фали. Цабе се она кебељи, изувија и кобајаги моли свеце и Бога да ју помогне. Сад сам вид'о и ники жив не мож' да ме убеди да она ради у сарадње с Богом. Јок, море, она то ради само помоћу ђавола и то су само ђаволске работе, то ти ја кажем главом и брадом, 'ел сам лично чуо на ове моје клемпаве уши. То ми се увукло под кожу и у белу цигерицу, и то ти је тако. А, то ми исто лењске године причала и мати Евпраксија, кад сам иш'о у намастир Вратну. Каже, она, де те чињарице све погађају, али само преко ђавола. Какви Бог, какви бакрачи! То кобајаги уваљује Бога у нечисте работе, да мисле људи друкч'е. И реко' ти, де ми погоди баш све, и још ми рече де ће ми се дукати врну и 'де ји Стојан чува, у те посране чавуре под креветом. Још, каже, није доцно, само одма', правац одавде да идем код Циганке Руже у Сиколе, да ју замолим да отидемо у врело, куд извире река Замна, и да до трипут изоремо око извора по три браздице. Фр-

љимја пред њу неки динар, па 'ајд одма у Си-
 коле. Распитај се куд је ју кућа. Неки ми ре-
 коше на крај села. Дођо ја там', кад оно ту све
 развршено и порастурано, нека колија воловска
 разваљена, лонци и шерпеље свуд по авлије, а
 нека крмељива деца плачу и крече ка' жабе у
 баре. Изиће једна стара Циганка, то била Ружи-
 на свекрва. Каже она мен' де Ружа спава и 'де
 ће уради ту работу, само треба да плати две
 'иљаде за та' пос'о и њој једну 'иљаду шта ће
 ју чува децу. Диже она Ружу, а то била лепа
 Циганка да ју пијеш воду из устију. Некако, за-
 воле' ја ту Циганку на брзину. Каже она мен'
 — де она само ради то на извору Замне и де
 там не мож да иде запрега, него има она направ-
 љен малецак дрвен плут, процеп и јарам. Каже, да
 упрегнемо две мачке, и тако ће да изведемо то ка-
 ко треба. Ја сам ћутим, 'ел се не разумем у те
 ђаволске работе. Извади' три 'иљаде, подели ји
 то, па седо' у 'лад под ора'. Каже Ружа да ће то
 да обавимо ноћас у пола ноћи и, после тога, у
 року од три дана, дукати има сами да добу у
 кућу. Лешкарим тако у онем 'ладу, чекам да се
 смркне па да пођемо, а до там' има око три
 сата пешачења. То ти дође, баш, испод Дели Јо-
 вана у плављанском атару, у једном кригу и ка-
 мењару. Туре те своје спреме Ружа у једну тор-
 бу, па 'ајд полако. Кад биомо у поповичкем ата-
 ру, оно изиће месец. Ту седо' малке да одморимо
 и презалогамо. Извади' ја сланину, и то шта ми
 остало, па навалисмо ка' да нисмо јели од лани.
 Тако на оне месечине гледам Ружу, а она ру-
 мена, па лепа. Кад видим тако лепу жену, одма'
 ми дође да убијем ону моју код куће. Уздржа-
 вам се ја кол'ко могу, ал' више не вреди. Видим
 поцепани ју опанци и черале, а и оне антерице
 ју подрпане и помакљане. Извади' ју ја још две
 иљадарке и дадо' ју. Њој би јасно све. Подиже
 сукњу на очи, па ти гледај шта ће радиш и шта
 си тражио. Прекрсти' се ја и реко', нека ни по-
 могне Бог, да обавимо и ова', а и она' пос'о, куд
 смо пошли. Завуко' се ја код Руже у гњездо, ка
 бравче под јарам, и све молим Бога да ми опро-

сти шта грешим душу у овакво невреме. Гледам, тако, у месец, а он иде кроз обалаце, промиче све негде ка' луд. Све ми се обрће и растеже у главе и по снаге, ка' да никад нисам спавао сес женску. Ка' да сам отиш'о у Врњачку бању, баш тако. Све ми после лакну и разведри се и ми поџомо преко ливада лаки ка' перо. А јопет, у себ' молим Бога да ми опрости, 'ел ћу упропасти онај важнији посо', да нађем дукате и да ме жена не остави.

СТИГО'МО МИ НЕКАКО НА ТО МЕСТО. СПУСТИМО СЕ НИЗ НЕКИ СТЕЊАР И КАМЕЊАР, ПОЛАГАЧКЕ. КАД, ОНО, ТУ БРБОРИ И ВРИ ВОДА КА' У КАЗАНУ. РУЖА ИЗВАДИ ОНЕ НАПРАВЕ И НАМЕНИ ТО КАКО ТРЕБА, А ИЗ ЈЕДНЕ КЕСЕ ИЗВАДИ ДВЕ МАЧКЕ, ПРИЛИЧНО ПРИПИТОМЉЕНЕ, 'ЕЛ ОНЕ КУЈ ЗНА КОЛ'КО ПУТ ТУ ДОВОЂЕНЕ И ТО РАДЕЛЕ. ЊИ' УПРЕГНУ У ОНА' ЈАРАМ, ТЕ МИ, КОБАЈАГИ, ОКРЕНУСМО ТРИ БРАЗДЕ ОКО КЛАДЕНЦА. ТО САМ' ОНАК' СТРУЖЕ ПО ОНЕМ КАМЕЊАРУ, КАКВИ БРАЗДА, КУЈ МОЈ, НЕМА ОД ТОГА НИШТА. ТО БИ ТРЕБАЛО СЕС ПРАВОМ ЗАПРЕГОМ, АЛ' КУЈ ЋЕ СПУШТА СТОКУ У ОВА' АМБИС, ТО ЈЕ НЕИЗВОДЉИВО НИКАКО. ЗА ТО ВРЕМЕ ОНА ЈЕДНАКО НЕШТО БАЈЕ, МАЛО НА СРПСКОМ, МАЛО НА ВЛАШКОМ, А МАЛО НА ЦИГАНСКОМ. И СВЕ СПОМИЊЕ ДВАНАЈЕС' ДУКАТА И НЕЗНАНОГА ЛОПОВА. КАД И ТО ЗАВРШИСМО, ЈА ДОВОДО' РУЖУ ДОМА, ТАМАН ПРЕД ЗОРУ, ПОЉУБИ, ЈЕ НА ПРАГУ И ВРТО' СЕ У ШТУБИК. ОНА МИ ВИЧЕ С ПРАГА: „КАД ТИ СЕ ВРНУ ДУКАТИ, ДОЂИ ДА ЧАСТИШ.“ ЈА, ТАКО, ПОЂО' С УВЕРЕЊЕМ ДА ЋЕ ТАКО И ДА БУДЕ. НЕКАКО И МЕН' БИ ЛАКШЕ И ИСТИНСКИ САМ ПОВЕРОВ'О ДЕ ЈЕ СТВАР УРЕЂЕНА. КАД, КОД КУЋЕ, ДУШАНКА СЕ ДИГЛА, 'РАНИ СВИЊЕ И КОКОШКЕ У НАЈВЕЋЕ. ЧУДИ ЈУ ШТА МЕ НЕМА ДВА ДАНА. РЕК'О, СТВАР ЗАВРШЕНА И САМО ТРЕБА ДА ЧЕКАМО КАКО ЋЕ СЕ СТВАРИ ОДВИЈАЈУ И КУЈ ЋЕ ДУКАТЕ ДА ДОНЕСЕ. ОНО ЗА РУЖУ, У ПОПОВИЧКОМ АТАРУ, САМ' САМ ТЕБ' КАЗАО И НИКОМЕ ВИШЕ. И ТО БИЛО И ПРОШЛО, ЛЕПО ЈЕ ТО КАД СЕ ЧОВЕК СЕТИ У СТАРЕ ГОДИНА. САД САМ БАШ ПОПИО ЈЕДАН МЕЛЕМ ОД ЖИКЕ ИЛИЊА, ПА МИ МАЛКО ЛАКНУЛО И БОЉЕ СЕ ОСЕЋАМ. СРЦЕ МИ ОСЛАБЕЛО, НОГЕ ИЗДАЛЕ, АЛИ, ЕТЕ, ТАКО ПОМИЧЕМ ДАНЦЕ КОЛ'КО СЕ МОЖЕ.

Е сад, да видиш чудо. На трећи дан, како се ја врто' из Сикола, седимо ја и Душанка пред кућом у авлије и обијамо пасуљ. Кад се одједанпут на вратњице појави Стојанова Полексија. Којем ли добром она иде сад, мислимо се ми, 'ел она у нашу кућу ретко залази. Онак' задувана и узрујана каже де ју прат'о Стојан да провери нешто. Каже, да ноћас снιο много ружан сан. Напали га ђаволи у сну и целу ноћ га нису остављали, и то све због неке дуката. Па сад, собајле прат'о њу да пита прво нас да нису наши, и то кобајаги, мислим се. Зна та' одакле ји скин'о, него се прави мало откачен и заостао. Рек'о Полексије де наш'о неке дукате негде, али не зна куд; да иде да се распита по селу чији су, али најпре код нас, 'ел му се тако предсказало. Зна само де другу ноћ не сме да дочека, ако ји не врне одкуд ји уз'о. Моја Душанка одма' ргну на Полексију, шта ју бламира и понижава. Још украо, па још није покоран, него изувија ту криве Дрине и прави се много фини. Отиде Полексија ка' упишана, ни реч да каже. Обис'ла нос до дупета., па сам' измиче у шљивар, а Душанка ју не оставља него клепеће за њом ка' наковаљ покојному Живку Циганину. Те, да ју поје' ово, те оно. И оно од напред, и оно од позади. Да се крстиш и левом и десном. После пола сата, носи лично Стојан нишку дуката. Само ју пружи и врте се без речи. Ни реч да блекне, срам га било. У пркно га посрано. Берка му пред удајом, а он се понижава и убија углед. И тако се то, на моју срећу, лепо заврши. Тако ја сачува' моју кућу и моју Душанку. Однеговасмо децу и поудавамо. Понеки пут се сетим за Ружу Циганку, кад ујанем моју Душанку, али и то ме прође ка' и свакога. Није луд она' шта казао „младост-лудост.“ Било и прошло, тако све, тако и ово. Фала Богу шта не још држи живе и здраве, па ако смо некад и згрешили, нисмо ми једини такви. И вама желим добро здравље и срећу у куће и у државе.

Записао
Златимир Пантић

РУНДА — ЛОВАЦ НА ВАМПИРЕ

Догодило се ово у Новом Селу, код Велике Планае, крајем прошлог века. Здравко Траиловић је био седамнаестогодишњи момчић, па су његови отац и мајка почели размишљати да га ожене. Као добри родитељи, хтели су да чују и његово мишљење о томе, питаше га за девојку којом би се он оженио.

„Ружицом“, усуди се он стидљиво да изговори име девојке.

После тога, Здравко је напустио село и отишао у брдо, у Гај, на трло. Имао је тамо много посла, био је сам, а газдалук велики. Терао је стоку на испашу, подливао млеко и обрађивао имање. Од куће су долазили тек повремено — да му донесу неопходне ствари и покупе летину и сир. Није Здравко много ни чезнуо за кућом. Била је то задруга са осамнаест чланова, у којој се строго знао ред и поштовало старешинство, а он је, ипак, више волео слободу и тишину брда. Остао је на трлу од Бурђевдана, па до Божића.

Уочи Божића, поручили су му да уреди велику печеницу и донесе је кући на Бадње вече. Од је одабрао прасе, приклао га и очистио, па упрегао коња у колесар и упутио се према селу. Међутим, био се мало дуже задржао око стоке, а уз пут се већ смркавало. Још увек се видело, јер је небо било ведро, а ниски снег, који је неколико дана раније пао, одбијао је светлост пуног месеца.

Код једног бунара, Здравко изненада примети испред себе девојку на путу. Примакавши се ближе, препознао је Ружицу. Одједном, коњ се узјогунио, почео да рже, стаде као укопан. Здравко га је ошинуо бичем, али животиња ни да макне. Девојка је стајала и смејала му се, као да је у колу пред црквом. На њој је било ново јелече, бела везена кошуља, лепа кецеља.

„Не пуди ми коња, Ружице, пргав је када се уплаши, може ми поломити кола“, опоменуо је молећивим гласом. Поново је замахнуо бичем, али риџан, још више уплашен, стао је да копа у месту, бацајући чифте, док му је на устима и по леђима избијала пена. Момак је скочио с колесара и пришао девојци; зграбио је за рамена и бацио у јарак крај пута. Истог момента, осетио је силан бол у шакама и видео да су кржаве. Збуњен, и не схватајући откуда сад то, он се поново окрену за њом, али у јарку ње више није било. Само је стајао сув жбун трна.

Осетивши пред собом слободан пут, коњ је јурнуо дивљим галопом у даљину. Уместо жбуна, поново је искрснула Ружица, веселог и подрутљивог осмеха. Здравку није било до шале, брзо се прекрстио и, не оснрћући се више, дао у потеру за коњем. Сустигао га је тек у Трбушпољу, надомак села.

Уморан, једва је стигао кући. Његови родитељи, утледавши га онемоћалог и убледелог, упиташе га шта му се десило, али им он ништа, тада, није рекао. Тек изјутра, када му је пришла мајка и почела изокола да се распитује, да ли је на путу имао невоља, он се одважио да је упита: „Је ли, мајко, шта би од оне веридбе с Ружицом?“ Она га је збуњено погледала, прекрстивши се. „Зар теби, до сада, нико ништа није причао о њој?“, зачудила се. „Па Ружица је умрла, сине. Јуче су јој давали четрдесет дана.“

Овај догађај био је пресудан за Здравка. Касније, научио је вештину лова на вампире и тим послом се бавио све до своје смрти, до позне старости.

Остало је упамћено како је Здравко ловио вампире. Када у неку кућу уђе нечисти дух, па лупа по тавану, ломи покућство и мори укућане, онда у помоћ позову Здравка. Он узме једну тикву (врг), пробуши малу рупу на њој и припреми одговарајући чеп. Затим уђе у кућу и седне на под. Само он сме да остане унутра, остали укућани морају бити напољу.

Тада Здравко почиње да баје нешто на влашком. У ствари, он то разговара с вампиром, лаже га и обећава му све и свашта, како би га преварио да уђе у тикву, кроз ону рупу. При том изводи читав обред: испружи руке према једном углу таванице и лагано их повлачи уназад према тикви, затим понавља исто, али из супротног угла. Чинећи то увек унакрст, он призива демона из сва четири угла плафона, а то дуго траје и захтева изузетно много напора и стрпљења. Напослетку, када успе да га слаже, те овај уђе у тикву (а Здравко на неки недокучив начин осети тај тренутак), он брзо чепом затвори рупу, чиме бива готова тек прва половина посла.

Он из куће излази исцрпљен и блед као крпа, сав у голој води. Затим одлази на гроб покојника, одакле узима земљу, коју ставља у покојникову чарапу, добијену од укућана. Чарапу и ону тикву ставља заједно у велику торбу и са тим одлази до Мораве. На обали изабере једно чврсто, подебље стабло, обгрли га, а другом руком снажно завитла торбу и баца је далеко према средини реке. Кажу да се чује јак врисак у моменту када торба плусне у воду; Морава се ускомеша и усталаса, јурне да Здравка повуче у дубину. Али, он не пушта стабло док се све око њега не утиша.

Потом одлази кући, не осврћући се.

Здравко је пореклом био Влах и говорио је влашки. Звали су га Рунда. Када је већ био за-

шао у године, онемоћао за физичке послове, оставили су га једном да чува две мале унуке, а остали укућани одоше својим послом на њиву. Било је лето, па су седели пред кућом. Већ се било смркло.

У једном тренутку, неочекивано, широм се отворила мала капија и у двориште је утрчао велики, чупав, црни пас. Заустави се на средини дворишта и загледа се у деду својим продорним, мрким очима. Здравко се уозибљио, осетио је да пред собом има нечисту силу, гурнуо је децицу иза себе и обратио се псу. Почео је да му говори нешто на влашком, нешто важно, пошто је пас за све то време стајао као укопан у месту, и пажљиво га слушао. А када је деда ућутао, пас се мирно окренуо и изашао из дворишта. За њим се капија сама залупила.

„Слушајте, децо, ово је био Дрина. Дрина Маријин, онај што је пре неки дан умро“, рекао је Здравко девојчицама врло тихо, да их не би уплашио. „Сад ће Дрина да стигне својој кући. Сад ће његови кучићи да залају.“

И у тај мах, одозго са брда, према Гају, где се налазила Дрина кућа, бесно су залајали пси.

Записао
Миланче Марковић

Расцрпаве

Радмила Жугић

ТРАГОВИ ДУХОВНОГ ЖИВОТА У МИКРОТОПОНИМИЈИ ДОЊЕГ ТОКА СЛИВА ЈАБЛАНИЦЕ

Духовни живот човека, његов однос према религији, поштовање паганских и хришћанских култова, веровање и представе о божанским и митским бићима, оставили су трагове и у микротопонимији доњег тока слива Јабланице.¹

Микротопоними који су семантички мотивисани духовним животом представљају део исцрпно прикупљене микротопонимије с овог подручја.²

Према Веселину Чајкановићу, стару српску религију сачињавали су: култ природе, култ покојника и предака, анимистичка веровања и ма-

---

¹ Доњи ток слива Јабланице представља плитко, левкасто и благо заталасано поље које са северозапада омеђују брежуљци Радана; с југа ниска брда планине Кукавице; а са истока границе сливова Ветернице и Јужне Мораве, које се поклапају са трасом аутопута Београд — Скопље.

² Микротопонимску грађу бележила сам на терену у оквиру ономастичких истраживања која су обављена под руководством Ономастичког одбора САНУ, у периоду од 1984. до 1991. год, у трајању од по 30 дана.

бије, веровања у разна демонска бића, као и поштовање виших божанстава.³ Расположива микротопонимска грађа из насеља у доњем току слива Јабланице показује да су у називима локалитета присутни трагови култа природе, култа покојника и предака, култа митских бића, и на крају, култа виших божанстава. Поједини микротопоними с овог подручја мотивисани су спојем паганских и хришћанских елемената, што упућује на чињеницу да су учесници у именовању локалитета схватили религију као синкретизам паганског и хришћанског. Разграничавање паганских од хришћанских култова којима су микротопоними семантички условљени представља тешкоћу, будући да сви нехришћански елементи који структурирају микротопонимију нису обавезно и претхришћански, и обратно. Тако су нпр. за крст, апелатив којим су мотивисани бројни микротопоними, знали Стари Словени и пре прихватања хришћанства. Крст се и данас у насељима доњаг тока слива Јабланице схвата као двотруки знак: као симбол хришћанства, али и као израз народног веровања у антропоидна божанства. У овоме крају, паралелно се нехришћанским обредима и култовима које је црква прихватила (литије, култно дрвеће), живе и облици религијске праксе које црква није прихватила. У називе појединих локалитета уткано је старо народно веровање у „самотворне“ цркве и црквигта, култно дрвеће и воде са исцелитељском моћи.⁴ Народ их доживљава као света места, иако нису освећена и званично прихваћена од цркве.

Овакво схватање религије, однос према религији као споју паганског и хришћанског, одразило се и на микротопонимију. Семантичка ана-

---

³ Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, Српска књижевна задруга, Београд, 1970, 20.

⁴ Драгутин М. Борђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачком крају*, Лесковачки зборник, књ. 25, Лесковац (Народни музеј), 1985, 137. и даље.

лиза појединачних назива локалитета требало би да покаже мотивисаност назива паганским, односно хришћанским елементима, али и спојем једних и других.

*

У традицији словенских народа један од најстаријих култова је култ дрвета. Поштовање шума и појединачног дрвећа, настало из схватања о њиховој заштитничкој улози од непогода (киша, ветрова и сл.), с временом је почело попримати магијска својства, па је тако из сфере профаног прешло у сферу сакралног. Тако у селима у доњем току слива Јабланице налазимо локалитете који су именовани као *Запис*, *Куде запис*, *Записанке*, или локалитете који носе имена *Крстат брес*, *Крстати брес*. Микротопоним *Запис* именује њиве у селима В. Војл., Д. Вран., Г. Трњ., Печ. и Турк.⁵ у којима се налази култно дрво (према стању са терена то је брест, „горун“) у које је записан, урезан крст. Место око таквог дрвета сматра се светим местом, а према самом дрвету, и данас, људи ових крајева негују однос страхопоштовања. Такво дрво се не сме сећи и уништавати, у противном — онога који то учини, стићи ће божја казна. Мештани села Турековца су ми причали да је једног њиховог сељанина сустигла божја казна због посеченог старог записа: у кратком времену доживео је смрт неколико својих укућана и изгорела му

---

⁵ У раду су употребљене следеће скраћенице за насеља: Бел. — Белановце; Бошњ. — Бошњаце; В. Војл. — Велико Војловце; Вин. — Винарце; Г. Стоп. — Горњо Стопање; Г. Трњ. — Горњо Трњане; Д. Вран. — Доњо Врановце; Д. Стоп. — Доњо Стопање; — Живк. — Живково; Зал. — Залужње; М. Војл. — Мало Војловце; Луг. — Лугаре; Н. Топ. — Нова Топола; Печ. — Печевце; Приб. — Прибој; Свир. — Свирце; Тог. — Тоговце; Турк. — Турковце; Церн. — Церница; Шум. — Шумане.

је стаја пуна стоке. Пре десетак година, мештани истог села, на локалитету који носи име *Запис* градили су Дом здравља. Брест старости од преко сто година и данас стоји пред капијом новосаграђеног објекта.

Сем записа у пољу, за које В. Чајкановић каже да је то „сеновито дрво, фетиш, које се налази у пољу и у коме је урезан крст“,⁶ постоје и у самим селима, махом у центру села, и локалитети који носе име *Запис* (Вин., Живк., Зил. и Н. Топ.), на којима се налази дрво са урезаним крстом, маркирано дрво, или већи дрвени крст. Причали су ми у селима, у којима такав запис постоји, да са тог места крећу крстоноше у народном обреду обошења крста по пољу. Ту се обавља и главни обред после литија. На том месту обавља се и кратак обред приликом спровода. После Другог светског рата, када се „рашчишћавало са религијом и сујеверјем“, многа освећена стабла као записи су уништена. У неким селима, на пример у Винарцу и Живковцу, у новије време, на местима званим *Запис* у средишту села, записи су обновљени, подигнути су дрвени крстови, оживели су обичаји везани за запис као култно место.

Блиски по мотивацији микропонима *Запис* су и микропоними: *Крс* (њиве у Приб., њиве и шуме у Шум.), *Крстат брес* (њиве у Бел.) и *Крстати брес* (њиве у Тог.). На свим овим локалитетима по једно старо дрво бреста са урезаним крстом. Символ крста налази се и у основама микропонима *Раскрсеје* (Вин., Живк., Зал., Луг., Свир.) и *Раскрсница* (Турк., Шиш.). Њима су именована она места у селима на којима су одвајају, рачвају путеви у виду крста, као и њихова ближа околина. У веровању и обичајима људи овога краја очувао се и до данашњих да-

---

⁶ Чајкановић, Веселин, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Српска књижевна задруга, Београд, 1985, 317.

на однос према раскршћу као месту посвећеном култу покојника. На том месту погребна поворка застаје да би свештеник одржао опело. Овакав однос према раскршћу сачуван је и у насељима Сврљишког краја.⁷ Ово се може протумачити тиме што је „раскршће ... прелаз из једног царства у друго, и добро и зло покушавају да га контролишу; то је место сусретања вештица и демона и последње уточиште самоубице“.⁸

*

На култ покојника или претка указују микротопоними: *Гроб* (њиве и багремари у Печ. назване тако по гробу, у коме је по народном предању сахрањен неки Турчин зулумџија); *Старо гробиште* (локалитет у Власу на коме је раније било гробље). Мештани села не дају податак чије је то гробље било, али причају да су од старијих људи слушали како је на том месту пре седамдесетак година избијала ватра; говоре и о „самовилском“ дрвету које се налази у близини овог локалитета и кога се клоне, што указује на веровање у натприродна бића. Микротопоним *Гробјарке* именује њиве које се налазе у непосредној близини сеоског гробља у селима М. Војл., Луг. и Приб., као и њиве у Г. Стоп. где се некада, по народном предању, налазило турско гробље. Називом *Гробјарско* именоване су њиве и шуме у Церн. које се налазе у близини сеоског гробља. У селима В. Војл. и Д. Вран., локалитети непосредно уз гробље носе име *Гробје*.

---

⁷ Радослав Раденковић, *Трагови паганских и хришћанских култова у топонимији*, Зборник шесте југословенске ономастичке конференције, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књ. 7, Београд, 1987, 193.

⁸ Владимир Н. Топоров, *О једној врсти симболичких текстова* (превели Р. Мачина и Љ. Раденковић), Расковник (пролећни број), Београд, 1982, 81.

*

Трагови веровања у натприродна, демонска бића, сачувани су у микротопониму *Чумино гробје*, забележеном у селу Славујавцу. О веровању људи овога краја у разна натприродна бића пише Д. М. Борђевић. За чуму каже да је то зла жена дуге косе која убија људе и њихову стоку, ако је не поштују.⁹ У овом називу сачуван је и траг култа покојника, јер означава оно место на коме су сахрањивани људи које је поморила куга.

*

Остаци култа виших божанстава присутни су у микротопонимима *Манастириште* и *Црквиште*.

Микротопоним *Манастириште* забележен је у четири села: у селима Залужњу и Прибоју овако је именован локалитет под шумом, на коме су и данас видљиве неке развалине за које, мештани поменутих села, кажу да представљају остатке некадашњих манастира. Истим називом именовани су и локалитети под њивама и шумом у селима Великом Војловцу и Пертату, на којима нема данас никаквих трагова манастира.

Проучавајући манастире у лесковачком крају, а на основу три турска пописа из XVI века, за које је коментар дала турколог Олга Зиројевић, Р. Требјешанин међу евидентираним манастирима у Дубочици доноси и потврду о постојању манастира Св. Богородице (Пречисте) у Залужњу, у коме су живела два калуђера.¹⁰

---

⁹ Д. М. Борђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српска академија наука, Одељење друштвених наука, Београд, 1958, 562.

¹⁰ Радош Требјешанин, *Манастирски поседи у лесковачком крају од 1219. до 1878. године*, Лесковачки зборник, књ. 25, Лесковац (Народни музеј), 1985, 385.

О постојању манастира у остала три села, у којима је забележен микротопоним *Манастириште*, у три постојећа турска пописа нема помена. Како истиче Р. Требјешанин, пописи не морају увек бити сасвим веран одраз стварности. Он се позива на претпоставку да су верници понекад прикривали манастир од пописа. Могућ је био и мито пописивачу у случајевима сиромашнијих манастирских поседа. Постоји, такође, могућност да у пописе нису ушли они манастири чији су калуђери пружали већу помоћ султановој држави. Од 1690. године настаје тотално разарање манастира. Турске власти нису дозвољавале подизање нових цркава и манастира, а за добијање царског фермана о обнављању верских храмова становници лесковачких села морали су давати „дремнога пара.“¹¹

Микротопоним *Црквиште* именује локалитете на којима је раније постојала црква. Готово у сваком селу у коме постоји локалитет са овим именом, може се и данас чути народно предање о постојању цркве. Тако сам за локалитет под шумом који се зове *Црквиште*, у селу Великом Војловцу забележила уверење мештана села, да је, некада давно, на овоме месту постојала црква која се „сама од себе“ преселила у место Војловицу код Панчева. Локалитет под њивама у селу Пертату, *Црквиште*, на коме и данас мештани села одржавају обред на дан сеоске славе, указује на веровање људи о постојању цркве на овоме месту. У близини овога места налази се и локалитет *Манастириште*, назван тако по манастиру који је по казивању мештана био посвећен св. Јовану. Сачувано је народно предање о „дрелетању“ манастира у планину изнад села Јашуње у Запаљњском срезу. За локалитет под шумом у селу Коњину са називом *Црквиште* живи у народу предање да је на том месту некада постојала црква која је „дрелетела“ у село

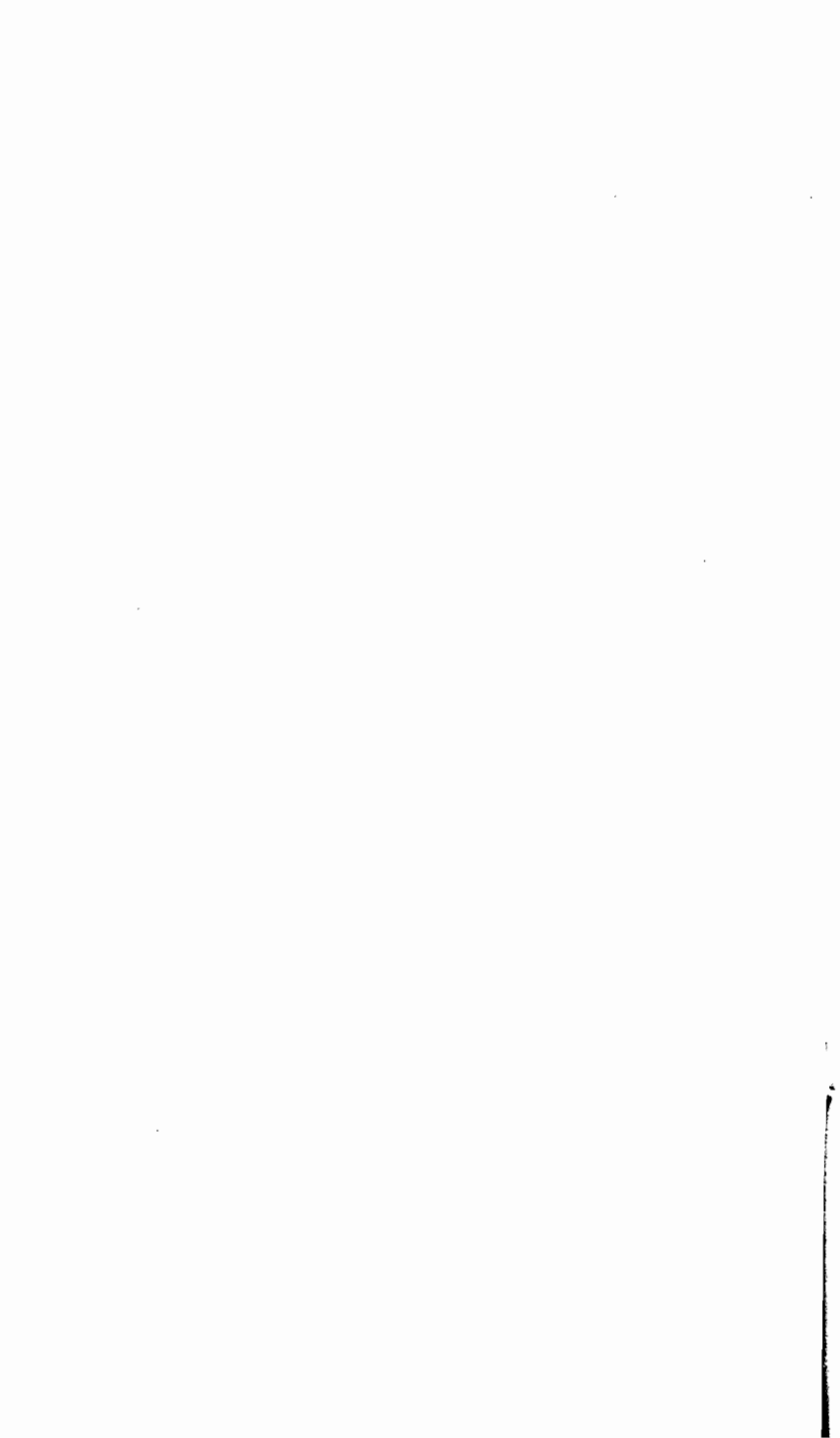
¹¹ Исто, 388—389.

Бошњаце. Данас су на овоме месту видљиве неке камене плоче за које мештани верују да је то темељ некадашње цркве. Овде постоји један стари дуб испод кога верници остављају дарове: пешкире, чарале, марамнице. Ради исцељења, моле се и бацају новчиће у један тањирић у коме је крст. Локалитети са именом *Црквиште* постоје и у селима Власу и Цекавици. Нема видљивих трагова неке грађевине. Њиве у селу Дрводељи носе име *Црквиште* по цркви која је била посвећена св. Николи, а чији су остаци и данас видљиви.

Овим микротопонимом именоване су у селима Тогочевцу и Шишинцу њиве које се налазе у близини цркава, које и данас постоје у њима. Црква у селу Тогочевцу заветована је св. Гаврилу, а у порти цркве се и данас одржава велики сабор 26. јула, на дан верског празника „Горешњака“. Црква у селу Шишинцу подигнута је, по казивању мештана, 1928. год, а заветована је св. Врачима. Народ ову цркву зове „Светевраче“ и у њеној порти се одржава сабор на дан овог празника (14. 7).

Микротопоними у виду двочланих синтагми у којима је први, придевски члан, изведен према апелативу црква (један назив је елиптична двочлана синтагма), мотивисани су неким односом према цркви који може бити однос припадности земљишта тако именованог цркви, или пак просторни однос, однос оријентације. Тако називи *Црквен забел* (шуме у Бошњ.) и *Црквено* (њиве у Печ. и Д. Стоп.) именују имања која припадају црквама у овим селима. Микротопоними *Црквена мала* (заселак у близини цркве у селу Печењевцу) и *Црквени пут* (њиве крај пута који од села В. Војл. и Д. Вран. води до села Бошњаца, у коме је црква чијој парохији припадају ова села; пут који од села Прибоја води ка селу Печењевцу, односно цркви у њему; колски пут којим мештани села Горњег Стопања одлазе у цркву у Турковцу), мотивисани су оријентацијом у односу на цркву.

Култ виших божанстава сачуван је и у микротопониму *Божјо корито* којим су именоване њиве у селу Прибоју. Микротопоним је мотивисан легендом, народним предањем везаним за Бога. На овом локалитету истиче се један камен белутак у облику корита, па у народу живи предање да се у овом кориту купао Бог. Овај метафоричан назив настао је на основу асоцијацијске представе о сличности објекта по коме је именоване извршено са коритом.

Михаило Шћепановић

ИЗ НАШЕ АНТРОПНИМИЈЕ — ТОВИЛО И ЈАДОКСИЈА

Мушко лично име Товило

У теренским забелешкама из ивањичког краја, као део антропониимијског система села Кушића¹ јавља се и мушко лично име *Товило*. Према саопштењу информатора, име је вероватно отуда што је његов носилац био „силан и дебео ко *утовљен*“.² Овакав одговор нас је навео на још већу опрезност, с обзиром на то да смо унапред рачунали на народну довитљивост, која је у стању да све протумачи и да на све одговори — као непресушни извор народне етимологије.

Посматрајући однос између личног имена *Товило* и глагола *товити*, према упутима нашег информатора, очекивали бисмо трпни облик глагола у функцији личног имена (*товљен* > *Товљен као *наћен* > *Наћен* или имена *Владан*, *Његован*,

---

¹ Истраживања су вршена у оквиру пројекта *Умена хроника ивањичког краја — Кушићи I*. У пројекту су учествовали етнолог, лингвистичка и секција за народну књижевност, а резултати истраживања ће бити представљени у истоименом зборнику крајем године.

² Информатор, Милојко Зечевић (1913) из Кушића.

Радован, Стојан³ и сл.). С друге стране, ако претпоставимо директно преузимање апелатива за функцију личног имена, па чак претпоставимо неки надимачно-пејоративни мотив, остаћемо само са више претпоставки и мало поузданих чињеница. Истина, *Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* доноси апелатив *tovilo*, п. *tovljenje*, *hrganjenje*, које *tovi*, *tov*; од глагола *toviti*, али уз једине потврде из речника Витезовића и Бјелостјенчева. У граби за Речник САНУ нема примера у овом облику и са овим значењем. То нам даје довољно разлога да личношћу *Товило* искључимо глаголско порекло, а тиме и његову словенску основу (Скок с. v. *tūti*).

У потрази за изогласама облика овог имена проналазимо занимљив ојконим антропонимског порекла, *Товиловићи* — име махали села Борци у варешком котару у Босни (РЈА). Даље, пишући о обичајима у селу Врчину крај Београда, Р. Николић (1903, 969) бележи да се мушкарци „раније нису шишали, већ су пуштали дугачке плетенице“, а да је „први у селу Врчину „на силу“ ошишан Видоје *Товиловић*“ (прадед човеку од 30 година /информатору — прим. М. Ш./). Пошто су записи с почетка овог века, и без прецизног рачунања, презиме *Товиловић* од личног имена *Товило* можемо сместити на почетак прошлог века, а тиме и име *Товило*, коју деценију уназад. Кад је реч о пореклу презимена *Товиловић*, исти аутор преноси колективно памћење да су *Товиловићи* из Врчина „Ере, дошли одозго из околине Чачка“, а „данашњи (1903) су *Товиловићи* пето колено“ (Николић, 1903, 1015).

У кратком одељку, Драган Радивојевић (1993, 28—29) бележи да су у ивањичком крају „у турско време одрасли мушкарци носили дуге „власи“ или „бич“, косу сплетену у перчин, а глава им је била обријана... Било је много старих

³ Примери су црпени из наших речника личних имена (Грковић, 1977; Босанац, 1984; Шимундић, 1988).

људи са дугим брковима. Тако је *Товило* Томанић из Прилика имао, тако дугачке бркове да их је затурао иза ушију“.

Могуће је са доста вероватноће реконструирати миграциони правац претпостављањем везе између презимена *Товиловић* у београдском Врчину и имена *Товило* у ивањичком крају. У облику *Товило*, проналазимо презиме у Бродском Дреновцу (Славонски Брод), Прковцима (Винковци) и Жупањи (ЛПХ, 1976); а у облику *Товиловић*, јавља се савремено презиме у Београду, Шапцу, Бањалуци, Босанском Броду, Добоју, Славонском Броду (ТИ СФРЈ).

Ид свега реченог, стиче се утисак да је лично име *Товило* пре свог „заживљавања“ послужило као основица за формирање презимена, јер га као лично име не проналазимо у нашим речницима личних имена (Грковић, 1977; Босанац, 1984; Шимундић, 1988), мада је, као што смо видели, у делу презимена очувано до данас. Овде се намеће питање сагледавања односа између дијалекатског и нормативног именског лика. Трагање у том правцу враћа нас опет *Товилу* Томанићу (већ поменутом у тексту), чије је име у Првом потпуном попису Моравичана, после ослобођења од Турака 1863. забележено као *Теофило* Томанић, „земљоделац“ (38) из ивањичких Прилика (Радивојевић, 1993, 150). Да ли се ради о истој личности за наша разматрања, није од велике важности, колико је битно, успостављање веза између народног имена *Товило*, његовог административног (нормативног) лика *Теофило*, и изворног грчког имена *Θεόφιλος* које има и свој приближни еквивалент у српском имену *Богољуб*. Што се тиче фонеморфолошког аспекта имена *Товило*, за ово тумачење нема препрека. Као што смо видели, грчко име *Θεόφιλος* преузето и у нашем именослову, постаје прво *Теофило*⁴, а за-

---

⁴ Отпадањем сигме из грчког оригинала ово име се својим завршетком *-ило* (као и имена: *Гаврило*, *Данило*, *Исаило*, *Кирило*, *Мисаило*, *Михаило*) уклопило у творбени образац имена са суфиксом *-ило* типа: *Берило*,

тим на њега почињу деловати фонетски закони месних говора. Прво је, у имену *Теофило*, консонант *ф* супституисан сонантом *в*, како је примећено у моравичком⁵ и осталим околним говорима.⁶ Даље, вокална секвенца *-ео-* се контрахује, уз претходну асимилацију, према наглашеном вокалу⁷ (*Тедвило* > *Тодвило* > *Тдвило*). Питање, због чега је акценат остао квантитавно непромењен (уместо очекиваног *Тóвило*, према примерима: *вома* < *ведма*, *грота* < *грехота*), вероватно се може решити аналогijом према фреквентнијим именима на *-ило* (*Гаврило*, *Данило*, *Мдмчило* и сл.); а можда се може узети у обзир и намера да се избегне пејоративни нанос, акценатским усмерењем према апелативу *тóвник*, утовљени бик.

Судбина грчког имена *Θεόφιλος* слична је и у другим словенским језицима. У руском језику

Божило, *Бојило*, *Војило*, *Гојило*, *Добрило*, *Живојило*, *Зорило*, *Првило* и сл. Као један од 219 Маретићевих, односно 297 Шимундићевих деривационих антропонимних суфикса, *-ило* се јавља и уз страна имена. Тако га проналазимо у имену *Иваило* (<Иван) у запису Војсика Граматика на крају изворног јеванђеља, писаног у Сврљигу, 1279. године (уп. *Сврљишки одломци јеванђеља*, XIII век, приредио за штампу Никола Родић). О деривационим суфиксима у антропологији в. у Пуганец, 1976.

⁵ В. Николић (1991, 183) бележи примере супституције гласа *ф* гласом *в* у антропонимима: *Совија*, *Стеван*, *Тривун*, као и у апелативима: *зивт*, *кова*, *сова*, *совра*, *шовер*, све у медијалној позицији.

⁶ У Горобиљу (М. Николић, 1972, 44) глас *ф* је најчешће замењен гласом *в* и у медијалној позицији: *Јевто*, *Стеван*, *Стевандан*; *јувка*, *јевтин* и сл. Иста је слика и у Љештанском (Тешић 1977, 45): *Јевтић*, *Јевто*, *Стеван*, затим у примерима: *јевтин*, *кадива*, *тревити*; као и у Драгачеву (Букановић, 1990, 93), *Совија*, *Тривун*, и у примерима: *защрављено*, *јувка*, *каваница*, *тревим* и сл.

⁷ Мирослав Николић (1972, 40) истиче да „уколико је у медијалној секвенци *-ео-* наглашен други вокал, долази до контракције *вома* < *веома* (иначе доста ретко у употреби), *грота* (*грехота*)“.

се јавља у облику *Фефил* (Унбегаун, 1989), а у бугарском, ово име је опстало као *Тевил* (Илчев, 1969).

Женско лично име Јадоксија

„Вук Арсовић је им’о Милутина и Милицу, а Милутин — Љуба, Милоранку и Миланку. Вуков отац се звао Љубо, а баба Достана. Љубов отац, Вуков Ђед, звао се Арсо, а његова жена *Јадоксија*. Ето тако“ (*Драган Арсовић*, рођ. 1925; Арсовићи, заселак Кушића код Ивањице, јул 1994).

У систему имена ивањичког краја, уз претходно разматрано мушко име *Товило*, издваја се својом необичношћу и женско име *Јадоксија*, што због свог неубичајеног фономорфолошког лика, што због неочекиваног семантичког набоја. Први асоцијативни план имена усмерен према апелативу *јад* могао би бити очекиван у зоонимији⁸, али његово јављање кроз мотивацију у антропонимији је и непознато, и мало вероватно. Истина, Мате Шимундић у свом Рјеснику особних имена бележи женско лично име *Јадика* „извед. од им. *јад*“, које је у складу са творбеним образцем српскохрватског именослова. Како овај аутор не доноси изворе, тешко је проверити ареал имена, изогласе и варијантност, што све онемогућује даље правце истраживања на основу овог Рјесника. Милица Грковић не бележи ни једно име које би у својој основи имало апелатив *јад*. Речник САНУ бележи *јадџи* м. уз речи са суфиксом *-аш*, уз потврду из пословице — Тешко Вуја-

---

⁸ У зоонимији Кушића бележимо зооним *Јада/о*, име младунчету коме страда мајка. Има поседује хипокористичну обојеност као и у Дробњаку (према мојим забелешкама). Зооним не проналазимо у прегледаном зоонимијском материјалу, што је знак да је на путу зоонимизације и да још није устаљен као прави зооним.

шу и јадашу!, и Јадосав у народној загонеци, уместо имена: Радосав. — Кукавица кукуће /Јадосаву виш' куће;/ Јадосав се окреће,/ Тражи беци одеће (одгонетка: зима). Ови примери показују различит приступ околионалним псеудонимима⁹ (јадаш : Јадосав),¹⁰ а што се тиче наших истраживања у овом тексту — намећу промену правца истраживања.

Јасно је да даља трагања за мотивацијом имена Јадоксија губе свој значај што се изоглоса тиче, због његове нефреквентности. Због тога овом имену претпостављамо одређени слој околионалног, и у анализи се одлучујемо за прилаз „изнутра“, тражећи решење у његовој структури.

Механичким одвајањем завршетка -(о)ксија, име Јадоксија можемо звучковно приближити именима: Евдоксија, Јевдоксија, Јевдосија, Једдосија и Полексија.¹¹ За успостављање фонетске анализе, имену Јаддоксија најближе је име Јевддоксија. Губљењем сонанта в, односно упрошћавањем сугласничке групе -вд- у имену Јевддоксија, добијамо именски лик Једдоксија. Знамо да је сонант в нестабилан у иницијалној позицији у групи -вљ-, и у месном и у околним говорима, обично, кад се нађе иза акцентованог слога.¹² Међутим, мушко име Једдоксије из ивањичког Шаре-

⁹ О проблему сагледавања и интерпретацији околионалних псеудонима види у: Сикимић, 1992.

¹⁰ Сличан приступ проблему, али и занимљиву грађу проналазимо и код Станића (1990). Овај аутор бележи скоро наредно: Јадило, Јадија, Јадојка, а с друге стране и: јадеља, јадија, јадило, јадисав, јадисава, јадић, јадиша, јадован, јадоговић, јадојка, јадосав, јадош.

¹¹ Примери преузети из: Грковић, 1977.

¹² Код итеративних глагола на -вљати (типа: остаља, обаља, добаља, упраља) иста је појава на ширем простору према примерима код М. Николића, 1972; Букановића, 1990, и В. Николића, 1991.

ника¹³ потврђује да је сонант *v*- подложен губљењу из групе *-vd-* и у положају испред акцентованог слога.¹⁴

Прегледом матичних књига за наш ареал, примећујемо да недостаје име *Јевдџксија*, што уз чињеницу да је ово име једино забележено у попису из 1863,¹⁵ и то на овом ареалу, даје довољно разлога за размишљање о његовој семантизацији.¹⁶ Питање промене вокала *-e-* (из имена *Јевдџксија*) у вокал *-a-* (у имену *Јадџксија*), не може се решити асимилацијом. Овде једино преостаје разматрање улоге места и квантитета акцента,¹⁷ која је у имену *Јевдџксија* утицала на артикулацију вокала *-e-* и његово „затамњивање“, што је био довољан разлог за покушај се-

---

¹³ В. Николић (1991) бележи и именске ликове *Евдокија* (Северово — Ариџе) и *Јевдокија* (Ковиџе — Ивањица).

¹⁴ Овде се мора рачунати још и на процес усвајања стране лексике и њено прилагођавање одликама језика примаоца.

¹⁵ У селу Кушићима попис бележи да се снаја Милосава Павловића, земљоделца (63), зове *Јевдџксија* (24) (Радивојевић, 1993, 239).

¹⁶ Полазећи од начелне сагласности филозофа језика Мила (J. S. Mill) и Витгенштајна (L. Wittgenstein) да властита имена имају референте али не и смисао, наш пример, како показује анализа, не омогућује „идентификујуће реферирање“. У том случају, губећи начело идентификације, у тежњи ка реферирању од имена се, семантизацијом, у покушају да му се одреди смисао — ствара опис. (О аспектима овог проблема шире у: Серл, 1991, 249—264). Илустративан је пример (за који дугујемо захвалност др Биљани Сикимић) семантизације хагионима *Пољобранија* (2/15 маја) у следећим именским ликовима (описима): *Пољубранија*, *Бранопољија*, *Полубренија*, *Пољеранија*, *Појаранија*, *Полојеремија* (Недељковић, 1990, 185—186), према грчком *Полихронија*.

¹⁷ Види напомену 14.

мантиазције имена.¹⁸ Ако уз ово додамо и нефреквентност имена, која је даље проузроковала његову варијантност, до околиналног, можемо бити довољно уверљиви да женско лично име *Јадоксија*, преко именских ликова *Једоксија*, *Јевдоксија*, *Евдоксија*,¹⁹ тумачимо као преузето грчко име *Εύδοξία*.

Литература

- Босанац 1984 — Bosanac, M. *Prosvjetin imenoslov*, Zagreb, 1984.
- Грковић 1977 — Грковић, М, *Речник личних имена код Срба*, Београд, 1977.
- Букановић 1990 — Букановић, П, *Говор Драгачева*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Београд, 1990.
- ЛПХ — *Leksik prezimena SR Hrvatske*, Накладни завод Матице Хрватске, Загреб 1976.
- Недељковић 1990 — Недељковић, М, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд, 1990.
- Николић 1903 — Николић, Р, *Околина Београда. Антропогеографска испитивања*, СЕЗБ V, Београд, 1903, 901—1104.
- Николић 1972 — Николић, М, *Говор Горобиља*, СДЗБ XIX, 1972, 619—746.
- Николић 1991 — Николић, В, *Говор моравичког краја*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Београд, 1991.

---

¹⁸ Кратки вокал *-e-* у имену *Једоксија*, „покривен“ ојачаним суседним слогом губио је основне препознатљиве артикулационе контуре. То је код реципиента ширило асоцијативне планове, у којима је апелатив *јад*, можда био најближи за семантичко повезивање са првим делом нејасне лексеме, односно семантички празног имена.

¹⁹ Месни говор познаје и друге примере са секундарним протетичним *j-*, као и код нас, у речима страног порекла: *јарка*, *јеге* (В. Николић, 1991, 171).

- Путанец 1976 — Putanec, V, *Predgovor* (за ЛПХ). *Esej o jezičnom zakonu i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, V—XIV, 1976.
- Радивојевић 1993 — Радивојевић, Д, *Моравичани у првом потпуном попису после ослобођења од Турака*, Ивањица, 1993.
- РЈА — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1880—1975.
- РСАНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика 1—14*, (до речи *недогруо*), Српска академија наука и уметности, Београд, 1959—1989.
- СДЗб — Српски дијалектолошки зборник, Београд.
- СЕЗб — Српски етнографски зборник, Београд.
- Серл 1991 — Serl, Dž, *Govorni činovi*, Nolit, Beograd, 1991.
- СИКИМИЋ 1991 — СИКИМИЋ, Б, *Шакљеџ-макљеџ и шиле-биле у загонеткама*, Расковник XVIII/63—66, Београд, 95—102.
- СИКИМИЋ 1992 — СИКИМИЋ, Б, *Апелативизација на материјалу српскохрватских народних загонетака*, Научни састанак слависта у Вукове дане 22/2, Београд, 1992, 319—326.
- СКОК ЕРХСЈ — *Skok, P. Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I—IV*, Zagreb, 1971—1974.
- Станић 1990—1991 — Станић, М, *Ускочки речник I—II*, Београд, 1990—1991.
- Тешић 1977 — Тешић, М, *Говор Љештанског*, СДЗб XXII, 1977, 162—328.
- ТИ СФРЈ — *Telefonski imenik SFRJ I—VII*, Beograd, 1987—1988.
- Шимундић 1988 — Šimundić, M, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb, 1988.
- Шимуновић 1985 — Šimunović, P, *Naša prezimena (porijeklo, značenje, rasprostranjenost)*, Zagreb, 1985.

Скујобу

Ненад Љубинковић

СВЕТИ САВА — ИСТОРИЈА, МИТ

(Порекло митског приповедања о Светом Сави)

Животни пут трећег, најмлађег Немањиног сина, Растка, подсећа по много чему на знане нам народне бајке. Најмлађи син Стефана Немање пробио се и истакао мимо браће. Растко Немањић, у историји и традицији много познатији под монашким именом — Сава, изузетна је личност. Његов узорити живот и грандиозно дело једнако величају и поуздана историјска сведочанства и народна традиција. Историја га памти као утемељивача српске државности (у заједници са оцем Немањом), као творца самосталности српске цркве и организатора институције цркве. Зачетник је идеје о нераскидивој повезаности и узајамности цркве и државе. Историјска чињеница јесте да су се током световне владавине династије Немањића, на челу српске средњовековне цркве смењивали архиепископи који су или били такође Немањићи, или су, пак потицали из властеоских породица оданих двору и династији. Организујући и учвршћујући државну и династичку власт, Сава Немањић је мислио и на све друге чиниоце који омогућују, поспешују или једноставно одликују сваку државу која има озбиљне намере да опстане. У заједници са оцем Немањом изра-

дио је законска правила којима се организује световни и црквени живот у Србији (тзв. *закон Немање и Саве*). Сам је начинио прописе о понашању и делању монаха. Неспоран је Савин огромни допринос у организовању свеукупног културног и просветног живота у Србији. Оснивач је и дароватељ многих цркава и манастира. Значајно је да их он није ни оснивао, нити даривао као уско наменске, религиозне објекте. Цркве (и манастири) за њега нису само места религиозног окупљања и верског подучавања, већ и средишта духовности и васколике људскости. У његовом виђењу и организацији — црква постаје центар просветитељства, величанствени храм науке и уметности. Известан број манастира израста у медицинске центре, у којима се може потражити и добити основна медицинска помоћ, па чак и скромна болничка нега, у складу са ондашњим медицинским знањима.

Историјски тренутак у коме је живео, крсташки ратови, пад и потом распад византијског царства, темељна преправка политичке карте Балкана, промена интересних области — условили су Савино огромно ангажовање на плану унутрашње и спољне политике младе немањичке државе. Чињеница да оца, Немању, није на власти наследио најстарији син Вукан, већ средњи син Стефан, знатно је компликовала унутрашње прилике у тадашњој Србији. Разлога томе чину, дакако је било. Мислим да је Немањина одлука о абдикацији у корист средњег сина била условљена директним политичким притиском који је на Немању вршила Византија, односно византијски цар Исак Анђел. У тренутку ступања на трон — Стефан је био ожењен синовицом византијског цара, а неколике године потом, након што је у Византији извршен државни удар и на престолу је брат сменио брата — Стеван је постао зет цара Алексија Анђела. Вукан свакако није могао бити задовољан таквом очевом одлуком. Искористио је Немањину смрт и пропаст византијског царства, 1204.

године, да поново истакне властите претензије на владарски престо. Стеван више није царски зет, не може да рачуна на помоћ до јуче моћне Византије. Нема ни Немање у животу да можда ауторитетом спречи најгоре — други грађански и братоубилачки рат на српским просторима. И када се разложно увиђало да Немањину Србију ишчекују смутна и зла времена — на политичку сцену ступио је најмлађи брат. У Србију, међу завађену браћу, похитао је носећи са собом тело мртвога оца. Над мртвим Немањом измирила се Србија, над мртвим оцем помирила су се браћа.

Сава је очигледно много размишљао о прошлости. Анализирао је до у танчине политичке прилике и догађаје, а потом изводио закључке о природи и смеру политичких потеза које треба повући. Његов отац, Стефан Немања ратовао је много. Учествовао је и у грађанском рату у Србији, у сукобу око поделе власти. Једноутробна браћа (од исте мајке), Немања и Мирослав, борили су се против браће по оцу, против Страцимира и Тихомира. Косовско поље и овом приликом било је значајно и судбоносно за даљу српску историју. Немања и Мирослав победили су браћу у битки код Пантина, на Косову, и потиснули их из области које су нам потом знане као простори Немањине државе. Сава је увидео да ратовања нису прави начин да се достигне и оствари жељени политички циљ. Могуће је и да је закључио како се дипломатским посетама, преговорима и поклонима може постићи далеко више. Свакојако, његова је заслуга што су преговори, разговори, договори постали свакодневица политичког живота сувремене средње-вековне Србије. Пре Светог Саве, а нажалост, често и после њега, неспоразуми и неслагања било у оквирима унутрашње, било у просторима спољашње политике — решавани су искључиво снагом, убедљивошћу и „праведношћу“ оружја.

Расуло византијског царства пред најездом крсташа нудило је различите политичке могућ-

ности свим народима и државама које су се налазиле на тим и блиским просторима. Сава је могао да искористи пад Византије и да једноставно узурпаторски прогласи самосталност српске цркве. Могао је да се приклони Латинима, који су управо растурили византијско и засновали своје царство. У том случају извесна је била и одговарајућа помоћ папе, односно римске цркве. Процењујући свеукупну политичку ситуацију, узимајући у обзир и оно што ће се неминовно догађати, као и оно што се може и не мора збити — Сава Немањић се одлучио за дугу спољну дипломатску активност. Самосталност српске цркве задобио је на најканонскији начин: добивши сагласност никејског цара (правног наследника Византије) и одговарајућих хришћанских цркава. Питанима је ласкало што се од њих тражи дозвола и допуштење за чин који немају ни снаге, ни начина да спрече. Због тога су и брзо и одушевљено дали сагласност. С друге стране, таквим поступком Сава је за сва времена регулисао питање правоснажности и аутохтоности српске цркве.

Сава је много времена провео и у настојању да обликује и да правно устроји световну власт у Србији. Титула *rex* коју су носили и Немања и Стеван означавала је обласног, регионалног управитеља, владара који влада одређеном облашћу захваљујући нечијем допуштењу, односно нечијој сагласности. У случају Немање и Стевана сагласност је потицала од Византије. После пада Византије, отеравши ћерку свргнутог византијског цара, оженивши се ћерком венецијанског дужда Дандола (Аном), Стеван је помислио да му може бити од користи пристајање уз римску цркву и уз папу. Резултат је био брзо уочљив. Папски изасланик крунисао је 1217. године у манастиру Жичи Стевана краљевском круном, дарованом од папе. Сава Немањић у томе тренутку није у Србији. Путује у потрази за појединачним сагласностима неопходним за заснивање српске самосталне цркве. Сагласност

је, како је већ ^{познато} одлучено, добио и са њом се вратио у земљу. Поступак братовљев свакако му није био ^{по вољи}. Можда и горе од тога. У сваком случају, Сава је натерао брата да се крунисае изнова, овога пута круном коју му додељује српска самостална црква. Крунисање се изнова обавља у Жичи. Сава очигледно жели да се све догоди на истом месту. Дакако, за ову прилику, будући да се католички и православни обреди разликују, било је неопходно извршити интервенцију у олтарском простору цркве. Католички обред подразумева да је часна трпеза грађевински повезана уз источни зид. У православном обреду, пак, часна трпеза се приликом чинодејствовања обилази, опходи. Ову интервенцију помињу и Савини биографи, али су историчари уметности пропустили да је уоче, тачније да схвате њен смисао.

Чини се, да је Сава много пре политичара XIX и XX века имао визију здруженог, снажнот православног Балкана. Водећи далекосежну спољну политику, Сава Немањић је учинио све што му је било у моћи да бугарској цркви испослује највећи могући степен самосталности — статус патријаршије. У томе је и успео. То је био и Савин последњи дипломатски чин. Доневши срећну вест бугарскоме цару, разболео се и умро.

У усменом народном стваралаштву Сава је оставио дубок траг. Знатно више у народном предању и топонимастици, него ли у народној песми. Предања му приписују улогу културног хероја, националног и верског заштитника, митског родоначелника. Епске усмене народне песме о Светоме Сави испеване су под утицајем цркве. Изградиле су типски, препознатљиви лик хришћанског светитеља мученика, заштитника слабих, нејаких и угњетених. Будући да су Срби били они хришћани које јесте, међу другим хришћанима, угњетавала турска власт, усмене епске народне песме записане на нашим језичким просторима могу се тумачити и као слављење

не само верског, већ и националног заштитника. Судећи по текстовима песама, намеће се утисак да усмене епске песме о Светоме Сави нису само настале у кругу цркве и певача које је црква надзирала, већ и да су живеле, односно трајале искључиво у њеном окриљу. Рекло би се да оне представљају типичан репертоар певача-слепаца и певача-просјака који су, с дозволом цркве, у црквеним портама и манастирским двориштима у време црквених слава, сабора или заветина певали народу.

Поставља се, дакако, питање како је Свети Сава досегао у историји оне позиције, које су потом омогућиле и поспешиле стварање његовога митског народног култа?

Извесно је да је Свети Сава лично много допринео стварању властитог „имица“. Пре свега, он је покушавао да подвуче што изричитију паралелу између себе, властитог деловања и поступака свога узора и имењака — Саве Освећеног.

Стварање особеног имица постигнуто је у доследном подражавању живота Светога Саве Освећеног (слави се 5. односно 18. децембра). Замонашивши се, Растко прихвата монашко име духовног узора, знаменитог светитеља са Истока (439—532). Растков узор јесте један од најактивнијих посленика у читавом хришћанском свету, особа која се једнако успешно бавила организацијом цркве, као и организовањем државе.

Сава Освећени напушта родитељски дом у осмој години и замонаши се. Десет година проводи на једном месту. Потом прелази у Палестину где се посебно дуго задржава у братству св. Јевтимија Великог који Сави Освећеном прориче сјајну будућност. После Јевтимијеве смрти Сава Освећени одлази у пустињу и тамо, као испосник, проводи пет година. Постаје савршен монах. Шири се глас о његовој изузетности; око њега се сакупљају други монаси. Сава Освећени зида манастире и организује манастирски живот. Прихвата и замонаши властиту мајку која је, након смрти оца му, остала сама.

Следећи животни пут властитог узора, Растко Немањић са седамнаест година одлази у Свету Гору, постриже се и добија монашко име — Сава. На Светој Гори проводи више од десет година (1190—1204); зида манастире, организује манастирски живот, зида себи испосницу у Кареји. Једнако Сави Освећеном и он замонашује свога родитеља, не мајку, већ оца. Немања и умире поред сина на Светој Гори. Као Сава Освећени и Свети Сава ће саветовати једнако успешно и световне владаре и црквене достојанственике.

Постоје и бројне спољне околности које Светом Сави штедро иду на руку:

Година 1204. пад византијског царства — преломни је тренутак у српској историји. У општем метежу најумнији, најспособнији и најталентованији поданици Византије беже пред Латинима. Знатан број налази прибежиште, уточиште, нови дом у суседној, православној Србији. Савина огромна лична заслуга јесте то што је помагао дајући придошлицама одговарајуће послове. Преко ноћи Србија добија врхунске царске уметнике, свакојаке znalце. Ако се до тада морала задовољити „увозом“ добрих, али никако не најбољих, византијска несрећа омогућила јој је прави духовни и културни процват. Превасходно због тога долази до процвата уметности и свакојаке културе у Србији. Управо због тога српска средњовековна уметност с почетка тринаестог века нема одговарајућих паралела ни у Византији, ни на Западу. Репрезентативни објекти у Цариграду уништени су делом 1204. године од стране крсташа који су се запутили да ослобађају Христов гроб од неверника, делом 1453. године, када су и Цариград и читава Византија коначно поклекли пред отоманском империјом. Запад је, пак, те уметничке вредности могао да доселне тек крајем тринаестог века, након што су други византијски уметници и културни посленици донели дух Византије и на те просторе. Нимало случајно у сликарству Жиче, а посебно

Милешеве и цркве Светих апостола у Пећи, Сава свесно опонаша сликарство знамените и кључне цариградске цркве — *цркве Светих апостола*. Притом користи најбоље царске уметнике, убоглице. У Савиној визији Србија треба да буде тзв. *Трећи Рим*, треба да настави оно што су Рим (*Први Рим*) и Византија (*Други Рим*) успешно започели.

Међу врхунским уметницима које је византијска несрећа тада скупила на српским просторима, нашао се и један који је био изванредан познавалац стварања највећег византијског сликара друге половине дванаестог века — Еулалија (ако није био Еулалије сам). Еулалијев сучременик, учени Никола Месаритес, сведочећи о уметнику и његовом делу, посебно исцрпно описује величанствену Еулалијеву композицију — *Анђео на гробу Христовом*. У томе опису, у свакоме детаљу препознајемо знаменитог милешевског *Белог анђела*.

Свети Сава намах користи новонасталу политичку ситуацију и покушава да до максимума осамостали српску државу и српску цркву. Настоји да реорганизује православни део Балкана како би био оспособљен да се успешно носи са новонасталим латинским царством.

Историјски посматрано Свети Сава јесте митски предак и митски творац нације и цркве, световности и духовности српског народа. Митску улогу остварио је делом сопственом инвенцијом и трудом, делом захваљујући међународним приликама и сплету околности.

*

Народно веровање доградило је митски лик Светог Саве који је штедро понудила историја. Прихватило је идеју да је Свети Сава митски родоначалник нације и цркве. Додао му је улогу митског претка — културног хероја, а на њега је пренео и битне препознатљиве облике свога древног врховног бога.

У Брању и Ѓњилану Свети Сава се славио као еснафска слава ужара, „на чијем се еснаф-

ском печату налазио“; славиле су га и мугавције у Расини, јер су се налазили у истоме еснафу са ужарима. Будући да се верује да је Свети Сава први прерадио и ушгавио коже, славе га опанчари и обућари. У Такову, на пример, верују да је Свети Сава ушгавио кожу у брезовој кори, а да је касније изнађен начин да се то ради помоћу „шишарке“ храста (никако не бора). Сава је том приликом научио људе како се прави опанак. Свети Сава је научио људе и ковачком занату, као и прављењу воденица. Истиче се да он познаје све занате. Многа предања подвлаче његове исцелитељске способности.

Писац гласовите студије *О српском врховном богу Веселин Чајкановић*, запазио је да народно предање говори о Савином силаску у „доњи свет“, о Сави као вучијем пастиру, заштитнику свих пастира и њихових стада. Подвлачи да „... божанство вукова у митском језику исто је што и божанство мртвих; дакле божанство на чије је место Свети Сава дошао јесте божанство мртвих, и има исти значај и исте функције као грчки Хермес, германски Воден, галски Дис патар, словенски Волос, индијски Јама. Кроз традицију и култне обичаје који су везани за Светога Саву можемо ми, дакле, доиста назрети старинског српског бога доњег света“. Хермес у прчкој митологији има улогу готово једнаку оној коју Свети Сава има у народноме предању: учи људе занатима, а једновремено је господар света мртвих.

У једном старом средњовековном каталогу сви се народи идентификују са понеком животињом, Србин се изједначава са вуком.

За Савин хтонични култ и одговарајуће атрибуте значајно је и што он, наводно, забрањује жабама, хтоничним животињама, да крекећу. Закопао је сребрно благо и означен је као његов чувар. Сребро је, пак, хтонични елеменат који омогућује улазак у свет мртвих. Мртвацу се у гроб ставља сребрна пара (у уста, или поред њега), како би могао да прати превоз преко сребрне реке. Марко Краљевић поткива Шарца

сребрним потковицама како би га овај могао однети у свет мртвих. Свети Сава се помиње и као коњаник, што опет има везе с тзв. хтоничним коњаницима, попут трачког коњаника, светог Борба и сл. У топономастици Савиним именом означавају се многи извори и пећине, речју простори који у народноме веровању јесу најдиректнија врата између два света: света у коме живимо и паралелно постојећег света који називамо доњим светом, или светом мртвих.

Могуће је да је Свети Сава добио улогу вучијег пастира и захваљујући добу године када се обележава у цркви дан његове смрти (27. јануар). Наиме, време од вучјих празника, па све до Савиндана у знаку је вршења различитих магијских радњи чији је циљ заштита од вукова. Вучјим празницима називају се Мратинци, односно дани око Светог Мрате (11/24. новембар). Трајање вучјих празника различито је од области до области. Гдегде Мратинци трају три дана (11—13), у лепеничким селима шест дана; у Алексиначком поморављу и у Лесковачкој Морави седам дана, од 11. до 17. новембра, до почетка Божићних поклада. У околини Бољевца Мратинци трају од 4. до 11. новембра (недеља уочи Светог Мрате), у понеким селима Мратинци трају од Светог Арханђела до Божићних поклада (од 8. до 17. новембра — десет дана). Након Божића наступа раздобље од дванаест некрштених дана, до Богојављења (6/19. јануар). То су дани када светом владају нечисте силе. Једнако су опасне по људе и по стоку, посебно могу да науде млечној стоци. Некрштени дани се окончавају даном Христовог крштења — Богојављењем. Следи Јовањдан, а одмах након њега, 21. јануара започиње *Савица*. *Савицом* се назива недеља која пада непосредно пре Савиндана. Том приликом се држао тзв. *Савин пос'*. Пост је строго поштован како вуци не би клали стадо, јер се Сава сматрао вучјим свецем и заштитником вукова. *Савинданом* су се и престајале вршити различите магијске радње у циљу заштите од вукова.

Сава Немањић, Свети Сава, једнако је величан и у историји и у народној традицији. Угледно место у историји Србије и Балкана стекао је делом властитим настојањима и деловањем, делом захваљујући савременом историјском тренутку који му је ишао на руку. Подражавајући Саву Освећеног, Сава Немањић је током живота свесно градио властити религиозни и митски лик. Година 1204. и пропаст византијског царства, омогућили су да Савини политички потези, како на спољњем, тако и на унутрашњем плану — добију невероватну историјску вредност, и тренутну и трајну.

Народна традиција је изузетну историјску личност, камен темељац српске државности и васколике духовности, једноставно преточила у добро знани, препознатљиви лик културног хероја. Чињеница да је црква славила Саву 14/27. јануара, допринела је да се у народној свести истреплићу ликови Светога Саве и старог српског бога, вучијег пастира и господара света мртвих, или, више у духу народне свести и размишљања — света предака.*

---

* Текст је свесно лишен напомена. Да се пошло од става како се свака тврдња мора документовати — прилог би био двоструко дужи. Стручна литература коришћена овом приликом, како она историјска, једнако и митолошка и фолклористичка, махом је добро позната. Нова мозаичка слика понудила је и другачија тумачења, ине закључке. Можда једино треба напоменути да је сведочанство Николе Месаритеса о сликару Еулалију објављено у студији: Cyril Mango, *The Art of Byzantine Empire* 312—1453; Sources and document in the history of Art series, Printice-tall INC, Englewood Cliffs, New Jersey, 229—233. Ручопис Николе Месаритеса пронашао је почетком овога века А. Хајзеберг. У томе рукопису Месаритес је описао декорацију цркве Светих апостола. Црква Светих апостола јесте црква васељенских патријарха и после Свете Софије била је најштованија царигардска црква. Хајзеберг је у први мах претпоставио да је Месаритес само детаљније описао првобитну декорацију цркве, коју је још у петом веку описао савременик — Константин Родоски (A. Heisenberg, *Grabeskirche und Apostolkirche*, II, Leipzig, 1908, 168). Међутим, пажљивије испитивање текста показало је да је реч о обновљеној декорацији цркве Светих апостола, о сликарству друге половине дванаестог века.

Љубинко Раденковић

МИТСКИ ЛИК СВЕТОГ САВЕ

Многобројна предања, приче, песме и разна веровања о Светом Сави сведоче о томе да су се за име овог српског светитеља везале неисторијске и нехришћанске представе. Оне указују да је народна традиција дуго чувала сећање на претхришћанско стање, које се, мада фрагментарно, продужило везујући старе садржаје за друга имена.

Да су у лик Светог Саве, како је он сачуван у народној традицији, уграбени елементи неког ранијег божанства, чини ми се да више није спорно. Томе су свакако допринела истраживања Веселина Чајкановића, која су касније подупрta од стране значајних руских истраживача словенске религије као што су: В. В. Иванов, В. Н. Топоров, Б. А. Успенски, Н. И. Толстој итд. Као илустрација поступка замене имена „Бог“ с именом „Свети Сава“ може послужити поређење једног српског и одговарајућег бугарског предања о стварању паса. Према запису из околине Лесковца, вуц, коме је Свети Сава доделио да коље славу и мршаву стокву, украо је најбољу овцу. Видевши то, а да би сачувао овце од вукова, Свети Сава „узме два белутка камена, па их удари једно од друго и тако се из тога створише пси, мужјак и женка“.¹ Скоро идентично

---

¹ Д. М. Борђевић, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Српски етнографски зборник, LXX, 1958, 398.

предање записано је у Пернишком крају у Бугарској, с тим, што псе овде ствара „Госпот“ (тј. Бог): „Вуко не го слушал, а си дигъл яловицата. Госпот узел два камика, чукнул ги един од друг и рекъл: 'От тия — куче, а от тия — кучка'. Каменето станали куче и кучка“.²

Чајкановићев осврт на Светог Саву занимљив је и из методолошких разлога. Да би показао митске елементе, преузете из старијих представа о српском, односно словенском богу, он спроводи анализу у три правца значења. Уводи за то и посебне појмове, које назива: *атрибутима*, *епитетима* и *функцијама*. Штета је што касније нису разрађиване ове његове идеје у нашој науци, јер би оне свакако унапредиле етнографска и фолклористичка истраживања. У овом кратком осврту, анализа предања о Светом Сави такође ће бити приказана кроз три значењска сегмента, од којих се само један поклапа с поменутиим Чајкановићевим појмовима. Наиме, сматрам прикладним да се прво уоче *радње* (*предикати*) које се у сижеима фолклорних дела приписују овом светитељу, а пре свега — оне које имају неко митолошко значење. Такве радње могу се назвати и појмом — *поступци*. Друга сфера значења, јесте живи и неживи свет који прати *радње* или настаје као њихов производ. Он ближе одређује сферу делатности лика (у овом случају Светог Саву), па је зато означен појмом *атрибута*. Трећа сфера значења није непосредно видљива у тексту, као прве две. Она се исказује на нивоу целог текста или је, чак, потребно више текстова да би се могла дефинисати. Тако нпр. у низу предања Свети Сава је приказан како путује из места у место, циљ његовог пута није означен, нити одредишно место где треба да стигне. Из тога следи да се уз његов лик може додати семантичка ознака „путник“. Он се, такође, често појављује и у улози просјака, пастира, учи-

---

² А. П. Мартинов, *Народописни материали от Граово*, Сборник за народни умотворения и народопис, XLIX, София, 1958, 368.

теља многих заната. Цела та сфера се може назвати појмом — *обележја*. Значи, предлог је да се анализа утврђивања митолошких елемената у лику Светог Саве спроведе издвајањем три значењске сфере, које су овде назване: *поступцима*, *атрибутима* и *обележјима*.

Да би се ближе сагледали ови елементи, они ће овде бити побројани, на основу предања из књиге Владимира Ђоровића.³

Важнији *поступци* Светог Саве су:

— *отварање извора* — обично додиром штапа или штаке, или када прекрсти место штапом. Оваква пуштања воде, најчешће су представљена као даривање (тамо где влада недостатак пијаће воде). „Владање над водом“, може бити исказано и као заустављање реке, али и као потапање, где се стварају језера која потапају читава села. О овим поступцима сведоче многобројна предања о називима места. У једном предању проклео је реку да усахне, јер му је препречила пут;

— *падање у гнев и сурово кажњавање људи и животиња* — нпр. претвара чобанче у пса зато што је јело лежећи; окамењује момка и девојку које је спасио од аждаје, јер нису чули његово упозорење; свога пса претвара у вука, јер није могао да скочи на друго брдо као он; даје златни пехар човеку који га није примио на конак, с намером на се овај, пијући воду из њега, отрује; претвара богаташа у медведа, јер се овај сакрио у вуну да му не би поклонιο део, а његову жену у веверицу; потапа манастир са завидљивим калуђерима који су га окривили за крађу петла; вози грешнике на море и тамо потапа лађу; село које није хтело да га прими на конак претвара у језеро;

— *„змајеборство“* — извукао халу из светог Симеина и бацио у море; окаменио аждају која је хтела да прогута момка и девојку; из царевог

---

³ В. Ђоровић, *Свети Сава у народном предању*, „Народно дело“, Београд, 1990.

сина истерао „шаровиту гују“. Слично овоме је спасавање Срба од арнаутског Фарауна, или човека који је хулио на Бога од Ђавола;

— *чудотворна излечења* — слепцу поврати вид, јер је овај наредио жени да му да комад хлеба и сира да понесе на пут, лечи жену од развијеног пупка; лечи од змијског уједа; породно жену која није могла да се породи девет година;

— *искушава дариване или оне који сумњају у његов савет* — обично тражећи да испекну своје дете, које потом спасава;

— *ствара поједине животиње и њима господари* — удахнуо живот вуку, кога је Ђаво створио; дели вуковима плен у току године; благосиља вука да може пленити најбољу овцу; створио мачку да штити људе од мишева; створио буве и ваши; спасава јагањце од Турака тако што камење претвара у јагањце које онда Турци не знајући односе; благосиља пчелу као најбољу животињу;

— *враћа сунце на небо, које је украо Ђаво;*

— *зачиње занате и подучава људе* — научио људе да отворе прозор, да ору, да ткају; да праве сир, да суше пастрму; да праве воденицу, да праве ужад, самаре итд.

Атрибути који ближе одређују митолошки лик Светог Саве су: *штап*, односно *штака* (или, у неким предањима „шљака“), *вериге*, *суд за воду*, *обућа*. Атрибутивну улогу имају и животиње: *вук*, *петао*, *мачка*, *медвед*, *буве* и *ваши*.

Свакако да су главни атрибути *штап* и *вук*.

Највећи део чудотворних промена Свети Сава чини *штапом* или *штаком*. Као да се његова божанска снага управо налази у том *штапу* (у једној причи се каже: „Домаћин је само видео, да у његова радника [тј. код Саве] има један штап, с којим се он никад не раставља...“).

Два су доминантна симболичка обележја *штана* (*штале*): он обезбеђује присутност вертикалне осе, која се може узети и као оса света, тј. оса која гарантује стабилност и уређеност света. Он је слика „првостварања света“, односно кључ када се посеже за светим временом првостварања.

Ко има тај кључ у рукама увек може „закорачити“ у јако време митског почетка и тиме створити услове за промену света. Исту симболичку улогу има и ражањ у предању из Црне Горе, где се каже да око празника Светог Саве сунце греје топлије, зато што Свети Сава забоду у земљу ражарени ражањ. Врло сличну симболику имају и вериге.

Друго симболичко обележје *штана* и *штаке* јесте прикривање изузетне снаге бога. Телесни недостаци — шепавост, једноокост и сл. обично су обележја хтоничких божанстава (нпр. код Германа је то Водан).

Хтонично обележје Светог Саве исказано је преко *вука*, с којим се налази у вези. Вукови су његови пси који чувају границе хтоничног пространства, али су они у исто време и инкарнација неких душа.

Овај преглед функција или поступака, датих на основу збирке народних прича и предања о Светом Сави, коју је приредио Владимир Боровић, довољно указује да се на лик Светог Саве наслојило много нехришћанског, које је опстало из давних времена. Корене ових представа треба тражити, с једне стране у словенској, односно индоевропској митологији, а с друге, у блискоисточном религијско-митолошком утицају. Тако, у староиндијској митологији за бога Варуну везују се многе функције које се поклапају са горе набројаним, које карактеришу Светог Саву: он је господар космичких вода и може да ослобађа земне воде; учвршћује сунце; чувар је истине и правде; према људима је строг — понекад суров, штити људе од злих утицаја и ослобађа их болести; дарује дуг живот, оваплоћење је светског реда, тражи кривце и кажњава их, пада у гнев и кажњава болешћу итд.

Вероватно да су неке од ових функција везиване и за словенског бога Велеса, којим су се Словени заклинали пред Грцима 907. године, који није био само „бог стоке“. Он је касније добио две своје хипостасе: везао се за св. Власија (по сазвучју слогова — Велес — Влас, а други

разлог је и време празновања после зимског солстиција) где је опстала компонента поштовања медведа и неких других животиња. Његова друга хипостаса је демонска страна, због везе Велеса с царством мртвих (одатле код Чеха назив за демона — велес).

Блискоисточни утицај није до сада узиман у обзир, а пре свега онај религијски супстрат (у првом реду старозаветни) из кога је изникло хришћанство. Заједно са јеванђеоским садржајима у народ су се пробијали и многи други хришћанизирани религијски облици. Тако су врло присутне представе, преко различитих садржаја, од античког времена до данас о богу *Savaot*. То је вероватно једно од скривених имена Бога или „господа над војскама“. О томе сведоче и раширена заклинања од разних болести или демона, у којима су дата скривена имена господња. Међу тим именима је име Саваот. Ова заклинања су превођена и на старословенски језик. Једно заклинање, у којем се помиње Саваот, а намењено лечењу човека оболелог од беснила, налази се у рукопису названом *Euhologium sinaiticum*. Среће се у бајаличкој традицији и других словенских народа, где се име различито искривљује: нпр. код Словенаца Сабот, код Руса — Саловох. Јавља се и у српским предањима везаним за стварање света. Нпр. у Босни се приповедало да је Саваот створио небо а затим земљу — али пошто је земља била шира од неба, он је морао стегнути и тако су настале планине.

Пошто је Саваот „господ над војскама“, који је могао наступати и у име Бога Ствараоца (или је он једно од његових скривених имена), неки од садржаја, у којима је он био актер радње, пренети су на Балкан и касније везани за Светог Саву. Везивање је настало на два основа — по сазвучју речи (Саваот — Сава) и по религијској функцији (оба наступају у име Бога Ствараоца).

Нада Милошевић-Борбевић

ЕПСКИ ЛИК СВЕТОГ САВЕ ИЛИ КА РАСВЕТЉАВАЊУ ПРОБЛЕМА ПИСАНО/УСМЕНО

О народним епским песмама о Светом Сави и њиховим односима са писаном књижевношћу српског средњег века било је доста расправљано — у вези са темом о зидању задужбина, или о Раствоком бекству у манастир, при чему је у науци преовладало мишљење да је утицај једносмеран и да тече од писане ка усменој књижевности.

Песме о чудесима Светог Саве заокупљале су знатно мању пажњу научника, мада је истраживано исходиште појединих песама, а Владимир Боровић је дао уз то и драгоцене белешке о изворима и интернационалним паралелама мотива.

О самом механизму преноса из писане у усмену књижевност, међутим, није расправљано. Није посебно било ни речи о корелацији епско-усмених и црквено-хришћанских слојева у песмама, нити о узроцима и видовима њихове коезистенције.

Својим легендарним карактером песме о чудесима светог Саве идеални су примери повратног дејства усмене епике на преузету књижевну грађу, али истовремено омогућују и разматрања изворног процеса прожимања усмене са писаном традицијом.

Полазећи од логичне претпоставке на којој инсистира А. Гуревић, у својој књизи о народној култури у средњем веку (заснованој додуше на католичком средњовековљу) да народна и

хришћанска култура, не само да су столећима упоредо бивствовале, већ и да су се укрштале и „заједнички деловале на свест“ најразличитијих слојева људи, — покушали смо да укажемо на чиниоце који су то укрштање омогућили.

Од спољашњих чинилаца који широко отварају могућности комуникације народне и средњовековне писане књижевности треба пре свега споменути начин извођења. О томе је убедљиво писала Радмила Маринковић, позивајући се на најстарију књижевност хришћанског култа, не само порекло хришћанске обредне поезије чији се текст, иако фиксиран, „усменом интерпретацијом преноси до примаоца, а прималац је делимично и извођач“.

Такозвана синаксарска или пролошка житија читају се на богослужењу када се слави спомен свеца, као што се и српска средњовековна поезија поје, а „несумњиво је да су мелодије тих песама у почетку преношене усменим путем“. Јеванђељски и хагиографски текстови имају основ у народним казивањима и рачунају на слушаоце, на усмени пријем. Успостављање комуникације је континуирано и иде у оба правца. О томе сведоче и наши средњовековни писци. Споменућу само Теодосија Хиландарца који ће управо у Уводу *Житија Светога Саве* написати: „...вашој заповести отачаској повинујући се, сада излажем у повести, вама који *слушате*, житије хваљенога свеблаженог Саве... а ово нисам примио само *слушањем*, него од његових часних ученика, његових сапосника и у туђиновању сапутника и на путовању сатрудника што као пребогату ризницу... за собом писмено оставише“.

Наглашавањем хагиографа да до података о својим јунацима долазе слушањем казивања о њима, понављањем о усмености информација обликују се уводне формуле, као динамички обраци засновани на чињеницама, које и када почну представљати стереотипну експозицију, остају ослоњене на стварни процес збивања, сведоче о усмености као реалном извору, а не као о метафори.

Од чинилаца који се налазе на *међи спољашњег и унутарњег* могли бисмо издвојити, да их тако назовемо, *асоцијативне чиниоце*. Како деловање на слушаоце у многоме зависи од естетике истоветности, од „радости препознавања“, и средњовековни песник и хагиограф морају се ослободити на већ постојеће, наслеђене слике-мotive који су слушаоцима блиски и који припадају општем фонду њиховог заједничког усменог знања, који у њима буде читав један свет, у коме се по одређеним правилима емоционални утисци претварају у симболичке, али увек зависно од културног контекста и средине.

Од *унутарњих чинилаца* који условљавају могућност преласка како мотива, тако и мотивских склопова и читавих сижејних конструкција из усмене у писану књижевност и обратно, треба узети афинитете између врста, а на таквим афинитетима почива корелација између епске традиције и хагиографије — поклапања низа елемената у оба поетска система, о чему сам већ расправљала на другом месту.

Користећи „модел светости“ из хагиографије епска песма га прилагођава епском амбијенту, открива и објективизује не само у људским негов и у херојским димензијама. За српску епску поезију овај ток се може посматрати као двострук. Непосредно проистиче из српске житијне књижевности, у којој се још од XI века неговао тип свеца владара-заштитника државе и отаџбине (што је карактеристично за западну Европу). Посредно потиче још из биографије владара и државника антике, које су дуго времена биле образац житијној књижевности, а саме су засноване на јуначким усменим предањима. Постоји, самим тим, исто тако могућност да је веза са хагиографијом премошћена, а да српска епика црпи непосредно из усменог фонда херојских, јуначких образаца. Уосталом, епски манир предања био је и камен темељац на коме је грађена Библија.

Савин лик тако постаје својеврсна симбиоза врлине великих људи историје и врлине света-

ца. По делатностима које је вршио, према историјским чињеницама које се везују за њега, према животу који је водио, Савин лик, заправо, не одступа од оваквих карактеристика.

Његова моћ као јунака хагиографије добијена је као награда за његову врлину, као последица заслужене божје милости која се излила на њега и он постаје посредник између небеског и земаљског — пуномоћник божји.

Српској епској традицији оваква концепција је утолико ближа што у њој, иако давно христијанизованој, постоје дубински митски слојеви у којима је јунак остао оваплоћење божанског, носилац атрибута оноземаљског света, али и овоземаљски тумач духа и карактера заједнице коју представља у одређеним животним и историјским приликама.

Српска црквена поезија такође на свој начин истиче Савину везаност за отаџбину. У низу песама у *Србљаку*, упркос неопходним ограничењима које постављају песничке врсте, песници се Сави обраћају не само као браниоцу православних хришћана и „христољупца краља“ већ и као спасиоцу „отачаства“ од „сваког зла“.

Сликом се у епској народној поезији приказује делотворност јунакове храбрости, његова физичка, али и морална моћ. Његови подвизи тако постају видљиви.

Светац делотворност своје врлине потврђује чудом. Чудо као доказ његове светости истовремено представља и најубедљивију визуализацију свечеве моћи. Као божји изасланик и пуномоћник, он у даљем деловању извршава чуда у функцији потврђивања праведности хришћанске идеје. Важно је, међутим, истаћи да од тренутка када Сава постане еписки јунак, примарна функција чуда као доказа његове светости почиње само да се подразумева, пошто је она већ прихваћена као таква из готовог хагиографског модела. Народна епска песма не представља слушаоцима светитеља са циљем да у њима изазове потребу да подражавају његове подвиге, већ да га прихвате као значајног претка заштитника ко-

ји и њима самима даје важно место на лествици цивилизацијских и националних вредности. Даља објективизација захтева свечево деловање као браниоца вере од непријатеља против којих мора активно да се бори, а то се изванредно уклапа у захтеве које пред епског јунака поставља епика. Бирајући карактеристичан подвиг ширих националних размера епска поезија налази подлогу у самој историјској ситуацији.

У петнаестом, али нарочито у шеснаестом веку Савин култ постаје веома развијен. Утицајан у Срба, постаје распрострањен и међу Турцима (у оквиру умереније турске струје), што прети да уздрма турску власт, те се предузимају и одговарајуће мере. С друге стране, турске похаре манастира, као и систематско потурчивање српског живља представља свакодневицу.

Ове чињенице, уз поштовање већ оформљеног Савиног лика у српској традицији са свом лакоћом његовог премештања из века у век, које се подразумева за сваког чувеног фолклорног јунака, управо се уклапају у прастари семантички традицијски културни модел протустављања: свој — туђ. Могућност интерпретације оваквог модела и на етничком плану, до које долазе В. В. Иванов и В. Н. Топоров у својој реконструкцији семантике прасловенских и словенских текстова, готово идеално долази до изражаја у варијантама народних епских песама о Светом Сави. Обухвата заправо оба слоја која су ови научници извели из огромне грађе у оквиру словенских моделативних језичких (лингвистичких) система: старији слој у коме се ради о опозицији — припадник своје религиозне (ригуалне) групе / припадник туђе религиозне (ригуалне) групе (после појаве хришћанства — крст и некрст), и млађи слој — где се свом етничком (националном) колективу у датом историјском тренутку супротстављају туђини, непријатељи тог колектива.

У нашем случају занимљиво је управо то да се реконструкцијом семантике текстова добија слика процеса стварања епске песме, редослед

формирања слојева, према коме се јасно види да је претходећи религијски слој омогућио обликовање историјског, тако што је у стару опозицију унео ново значење. Ово ново историјско значење било је посебно лако сместити у варијанте песама о Светом Сави, који је истовремено представник православља и епизовани лик једне потпуно формиране усмене поезије са вековном традицијом.

Религијска књижевност српског средњег века, као што смо раније нагласили и сама ослоњена и на сакралне и на световне изворе, са своје стране, допринела је формирању оваквих епских песама.

Петнаестак, од не много већег броја, песама тиче се Савиног чудотворства, које истовремено служи и хришћанској и националној идеји. За свако од чуда може се наћи паралела у *Библији*, у *Старом завету*, пре свега; као што се такве паралеле могу у њој наћи и за свеукупну композицију народних песама о Светом Сави. Но притом не треба заборавити ни да се чудо већма обезбеђује снагом молитве, заснованој на магији речи, на њиховој огромној делотворној моћи којом се придобија наклоност више силе. И тако се затвара круг. Хришћанска књижевност није „чиста“ од фолклора, у дубинском њеном слоју, он чини нераскидиви део њеног ткива живота.*

---

* У синтетичком виду, чланак преузима методолошке претпоставке из обимнијег ауторовог рада о анализи Савиног епског лика у контексту писане књижевности српског средњег века.

Александар Лома

СВЕТИ САВА И ОСЕТСКИ САФА

Веома је интригантна, скоро саблажњива, једна аналогија која српску народну традицију о Светом Сави повезује са осетским фолклором. Осети су мали народ на северном Кавказу, услед дуготрајне турске доминације издељени вером, слично Србима, на православне хришћане и муслимане, а након распада Совјетског Савеза и државном границом између Русије (где имају аутономан статус) и Грузије, где се осећају угрожени. Они говоре једним иранским наречјем и потичу од средњовековних Алана или, како их наши и руски средњовековни извори називају, Јаса, а преко ових од античких Сармата, европских Иранаца, који су током многих столећа, пре хунске најезде, а након својих сродника и претходника Скита, доминирали степама северно од Црног мора, на тлу данашње јужне Русије и Украјине, да би до данас преживела само та мала енклава, нашавши прибежиште у кавкаским врлетима и прилагодивши се у потпуности начину живота тамошњих горштачких суседа, али до данас чувајући живо епско предање о својим херојским прецима „Нартима“, у којем се препознају бројни мотиви и сижеи скитско-сарматске митологије, поникли две хиљаде година раније на непрегледном травнатом пространству између Дона и Дњестра. „Нартовски епос“ има велики значај и за шира компаративна истраживања индоевропске митологије,

што је нарочито дошло до израза у делу обнови-
витеља ове дисциплине, Жоржа Димезила (G.
Dumézil).

Као и код Срба, и код Осета су се многи претхришћански обичаји и веровања очували за-
оденути у хришћанско рухо, па се и под имени-
ма читавог низа светаца заправо крију стара па-
ганска божанства. Једна од таквих фолклорних
фигура је *Сафа*. Информацију о њему црпем из
Абајевљевог Историјско-етимолошког речника
осетског језика, где му је посвећена опширна од-
редница под његовим именом.¹ Треба рећи да је
Василиј Иванович Абајев, рођени Осетин, воде-
ћи ауторитет не само за историју осетског јези-
ка, већ и за осетски фолклор, тако да у овом
његовом капиталном лексикографском делу на-
лазимо такође прворазредан етнографски мате-
ријал и вредне опаске о религијско-митолошким
питањима. Ево шта он пише о Сафи: „Сафа је
у старој осетској религији божанство огњишта
и верига (*ræxys*) над огњиштем. Приписује му
се да је направио прве надогњишне вериге и
спустио их с неба на дар људима. У неким пре-
дањима и обредима он иступа као бог-ковач и
на неки начин дублира Курдалагона.“ Даље Аба-
јев наводи првог значајног изучаваоца осетског
језика и традиције, Всеволода Милера: „Да би
леца била здрава, прављене су им амајлије у
Сафину част. Трећег дана великог поста, у сре-
ду, давали би ковачу да искује најтање гвозде-
не шипчице; те комадиће зашивали би у врећи-
це ... и терали децу да их носе о врату ... По-
лажући заклетву, Осетин би стао пред огњиште
и, држећи се за вериге, говорио: 'Кунем се овим
пречистим златом Сафиним...' При свадбеном
обреду, кум води невесту око огњишта и ставља
је под Сафино покровитељство.“ У молитвеним
обраћањима Сафа се обично назива *wælarg Safo*
'надогњишни Сафа'... У илустрацију овога, на-

¹ В. И. Абаев, *Историко-этимологический словарь осетинского языка III*, Ленинград, 1979, 9—10.

ведена је дигорска народна традиција (Дигорија је један део Осетије, где се говори један од два главна осетска дијалекта, дигорски): „када прође три дана после рођења (детета), тада варе пиво и пеку колаче, три за Бога, три за Богородицу, три за Домовога (*Bundor*), а за Сафу три лепињице, и износе их под дрво...; колевку са дететом стављају под вериге над огњиштем и моле се: „Надогњишни Сафо, нека (дете) буде под твојим покровитељством („твој гост“: *Wæ-lart Safa, dæ iwazæg*)“. Следи Абајевљев етимолошки коментар: типолошки веома древно божанство. Његов прототип била је скитска богиња Табити, коју Херодот поистовећује са грчком богињом домаћег огњишта Хестијом. Након покрштења Алана у X веку многи древни пагански богови и календарски празници преузели су имена светаца популарних у источној цркви. Тако је празник зимске краткодневице добио име *Basiltæ* (Св. Василије Велики), празник почетка косидбе — *Atynæg* (Св. Атиноген Севастијски), бог стоке — *Fælværa* (св. Флор и Лавр), бог вукова — *Tutyр* (св. Теодор Тирон) и сл. Није искључено да се и стари бог домаћег огњишта после христијанизације почео називати *Сафа*, тј. Сава, грч. *Sabbas*, по имену светог Саве Освећеног (родом из Кападокије, умро у Јерусалиму 532. г.). Манастир који је он основао близу Јерусалима био је надалеко познат у источној цркви и привлачио је многе ходочаснике. Култ верига над огњиштем везан са именом Сафа чува рефлекс култа гвожђа: почетком гвозденог доба вериге над огњиштем биле су један од ретких железних предмета у домаћинству и већ услед тога биле су окружене ореолом.“ Толико Абајев. Чланчић Б. А. Калоева у енциклопедији „Мифы народов мира“, II, Москва, ²1988, 418с допуњава горњи опис Сафиног култа са пар појединости: „*Сафа*, у осетској митологији творац и покровитељ верига над огњиштем. Сматрало се да ако се вериге додирну нечистим рукама, Сафа може послати на децу кожне болести. За вре-

ме брачног обреда кум би три пута водио младу око верига и обраћао се Сафи са молбом да прими невесту у нову породицу. Сафу су призивали у помоћ за време велике непогоде. Сафино име улазило је у формулу заклетве, при којој се онај ко је полаже држао за вериге над огњиштем.“

Нама је већ морала пасти у очи подударност између Сафиних верига код Осета и Савиних верига код Срба. Није, наравно, реч о истом светитељу: наш Сава је српски принц Растко Немањић који се Савом прозвао приликом ступања у манастир, узевши монашко име по Св. Сави Освећеном, да би потом сам постао српски национални светитељ. Док Св. Саву Освећеног православна црква слави на дан његове смрти, 18. децембра по новом календару, Срби *Савине вериге* светкују уместо Часних верига апостола Петра, 29. јануара по н. к. У први мах могло би се помислити да је Свети Сава овде потиснуо Светог Петра само због временске близине свог празника, који пада два дана раније. Но све није тако једноставно: Срби Савино име не везују за вериге у смислу окова (празник Петрових верига односи се на ланце којима је апостол Петар био окован пре погубљења, који се чувају у Риму у цркви San Pietro dei vincoli), већ је Свети Сава у српском фолклору покровитељ верига над огњиштем, управо као и осетски Сафа. Етиолошка легенда из Сарајева каже да је једном на свечев ћивот у Милешеви један сиромах, немајући шта друго, приложио „чађаве вериге“, па кад је неки обестан великаш наредио да их као недостојан дар избаце из цркве, десило се чудо: ћивот је затрептао и свеће се погасиле; онда врате вериге на ћивот, али сада нико није могао из цркве док их не целује и не дарива, и отада се светкују Вериге Светога Саве.² Веселин Чајкановић покровитељство над огњишним веригама сматра цртом коју је Свети Сава наследио од срп-

---

² Босанска Вила, 14/1899, 129 — Вл. Ђоровић, *Св. Сава у нар. предању*, II, 50.

ског врховног бога.³ Култ Савиних верига он доводи у везу са српским предањем о „праведним веригама“ које су некад висиле са неба па су се људи клели хватајући се за њих. Ту бисмо, дакле, имали даљу спону са осетском легендом да је прве огњишне вериге људском роду подарио Сафа, спутивши их са неба, као и са осетским обичајем да се при полагању заклетве држи за вериге над огњиштем. Штавише, и Свети Сава се у српском предању, слично свом кавкаском имењаку, повезује са металургијом, важећи као изумитељ заната, а такође се призива пред олују да одагна своја говеда (= градоносне облаке) даље од сеоског атара.

Чајкановић, наравно, није био суочен са загонетном осетском паралелом. Загонетка би се најлакше дала решити ако би се у светитељској легенди Св. Саве Освећеног нашло нешто што би га препоручивало за патрона огњишта и ковачког заната. У том случају, могло би се узети да су на основу таквих елемената Осети и Срби, независно једни од других, везали слична веровања за истог хришћанског свеца, да би их доцније ови други пренели са Светог Саве Освећеног на истоименог националног светитеља. Невоља је што у житију Светог Саве Освећеног не налазимо ништа слично (као уосталом ни код нашег Светог Саве). Сам Абајев, видели смо, не даје ни један разлог због кога се култ огњишних верига и ковачког заната везао у Осета баш за Св. Саву Освећеног. У недостатку других додирних тачака, које би се састојале у сличности легендарних сижеа или у календарској блискости светковина, требало би узети у обзир могућност да је неко осетско паганско божанство са поменутиим атрибутима носило име сазвучно имену хришћанског светитеља Саве, па да је интерпрета-

---

³ В. Чајкановић, *О српском врховном богу*, Посебна издања СКА, књига СХХХII, Философски и филолошки списи, књ. 34, Београд 1941; прештампано у исти: *Мит и религија у Срба*, Београд, 1973, 307—462. Стране наводим по овом новијем издању: 368 дд.

ција једнога другим уследила по том основу. Јасно је да се не може радити о Херодотовој Табити, на коју помишља Абајев, већ и стога што је пол различит. Међутим, у осетском има придев *saw* 'црн', наслеђен из скитског доба, када је гласио *sāva*, од стиран. *suāva* (Абаев, ор. cit. 42 д.). То значење добро одговара како гаравом лику ковача, тако и почаћалим вериџама над огњиштем. Штавише, у осетском фолклору налазимо и једно „црно“ божанство. Тачније, то је „дзуар“, нека врста демона, „свети Црни јахач“, *Sawbaræg*. По осетском веровању он језди у црној одећи, на црном коњу пред путником и води га ка успешном подухвату. По другим сведочанствима, Саубарег има власт над вуцима; у једној легенди као његов антипод и противник јавља се Уастирци, тј. Св. Борђе, у белој одећи и на белом коњу (id. 44). За нас је овде нарочито занимљиво Саубарегово покровитељство над вуцима. Иначе код Осета улогу вучјег пастира и покровитеља крадљиваца стоке има *Tūtyr/Тотур*, Св. Теодор Тирон (id. 322 д.). Како, међутим, у традицији о Св. Теодору Тирону, за разлику од Св. Саве Освећеног и Св. Саве Српског, има аналогних мотива који су могли пружити основ интерпретацији паганске фигуре хришћанском, логична се чини претпоставка да је пре него што су Алани примили хришћанство те функције код њих имао „Црни јахач“, односно његов скитско-сарматски прототип. Сад, као што знамо, и нашег Светог Саву срећемо у легендама као вучјег пастира, поред Св. Мрате, тј. Мартина из Тура који је у том својству познат и на европском Западу и чији се култ са именом Срби морали преузети врло рано, у првом периоду своје хришћанизације (Чајкановић, ор. cit. 319 дд.; 334). Штавише, веза која се на осетском плану не види између Сафе и Саубарега постоји код Срба између Савиних верига и култа вучјег пастира: то је жртва која се у источној Србији о Св. Мрати приноси кућним веригама „да вуци не би клали стоку“. Жртвена животиња је петао,

али је за нас важнија његова боја: он је обавезно *црн* (id. 369). Сетимо се Чајкановићевог поистовећења паганског прототипа фолклорног Св. Саве са словенским Црнобогом, коме би антипод био, додуше хипотетични, Белобог (id. 346 дд.), као што је то осетском „Црном јахачу“ бели Св. Борђе. Попут Саубарега и Св. Сава је путник *rag excellence*, а једна легенда вели да је становнике села Брешка проклео што су обожавали у црно његова магарца, па се они отада одевају у црно (id. 310). Поменимо да се једно скитско племе звало грчки *Melánkhlaino* што је превод домаћег иранског имена које бележи један натпис из Олбије из III в. *Saudarátai* = осет. множина од *sawdar(æg)* 'одевен у црно' (Абаев, op. cit. 44). Могло би се, дакле, узети да се комплекс скитско-сарматских веровања везаних за црног бога код христијанизованих Осета раздвојио тако што је део њих по сличности легенде приписан Св. Теодору Тирону, а други део по сличности имена — Св. Сави Освећеном. Теже је уклопити у ову хипотезу српска факта. Знамо, додуше, да су Словени, док су живели у Подњепровљу, имали за своје југоисточне суседе Ските и Сармате и да се несумњив ирански утицај на словенску религију приписује управо скитско-сарматским племенима. У склопу ових сазнања могло би се, дакле, претпоставити да су Прасловени тим путем примили и култ црнога бога, покровитеља верига над огњиштем, вукова, путника (тачније ноћних разбојничких похода), ковача и олујних облака. Проблематичнија је претпоставка да је и само име, тачније придевак овога божанства „црни“ прешло од Скита Словенима. Додуше, скитско *Sāva-* са другим *a* дало би у словенским устима управо *Сāv(a)*, но невоља је што у словенским језицима не налазимо трага тој хипотетичној позајмљеници, те би излазило да су ту реч само Срби сачували до XIII века као митолошки назив, па су је тада поистоветили са монашким именом свога националног светитеља, коме су истовремено

приписали паганске представе везане за њу, као што су учинили и са многим другим елементима свог предхришћанског наслеђа. Таква, у односу на остале словенске народе „ексклузивна“ српско-скитска паралела могла би ићи у прилог везе словенских Срба са Птолемејевим Србима, лоцираних недалеко од савремених станишта Осета, у подножју северног Кавказа, за које се из историјско-географских разлога узима да су сарматско племе (уп. мој рад пред појавом у Зборнику за славистику). Но боље је не упуштати се овим поводом у тако далекосежна нагађања, јер без обзира на упадљиве аналогije, које смо размотрили, поређење осетског Сафе и српског Сава покреће више недоумица него што пружа чврстих сазнања, и скептицима још увек остаје отворено њихово последње прибежиште: коинциденција.

P. S. Српска загонетка „Црн пас из неба visi“ за катао на веригама, упућује на везу култа огњишних верига са митом по којем је за Земљин стожер ланцем („веригама“) везан Божји противник — по једној варијанти, *црни пас*, који га глобе и прегризао би га да (обично о Божићу) ковач не удари чекићем и притводи ланац. Вериге над огњиштем су средиште, „осовина“ куће, која у култном смислу представља модел универзума, а Свети Сава се поред улоге ковача-изумитеља јавља и као Божји помоћник у причи о крађи и прекрађи Сунца, која се своди на исти митски комплекс (уп. митолошки лик цара Дукљана који спаја обе функције: надмудреног крадљивца Сунца и богопротивног архидемона, баченог у окове које би преглодао и ослободио се да ковачи свакога Божића пред зору не ударе чекићем у наковањ).

Песничка обзорја

ТИЦА ИЗ НЕДАРА

ТЕБЕ ТРАЖИ

И з ока ти изиђе
Оно велико равно
Зелено

Стишко поље
Вијугава Млава
С тицама сребреном
Прашином обојене
Што летом издужују
Даљину
Међу маслацима
На вреломе сунцу
Мртво жедан
Велики ружан коњ
У даљини главом
Маше
Од семена зарумене се
Стиг
Из нигдине
Стишко поље тебе
Тражи

ТИЋ

Ко ми уби тицу
Најлепшу струну
Између две
Планине

Ко одстрели јелена
На појилу
Што не стиже у гору
Да умакне

Без цвркута
Са гране на грану
Скакуће тић
Рањен

О тицо
Ко нам покида
Струну између
Две планине

Ко одстрели
Јелена и мене

БОРИКА

Умиљато
Увек пре сунца
Дотаче дан

Поплавом осмеха
Око себе дарује
Свет
Увек весела
И никад уморна
У карићком сокаку
Заврши век
Без ње
Опусте сокак
Заплака брег
Тишином

КОСОВКА

Косово туго
Ко јуче
Чији то свати
Жедне коње
На Лабу појише
Чији то свати
Бејаху што
За сунца
Минуше

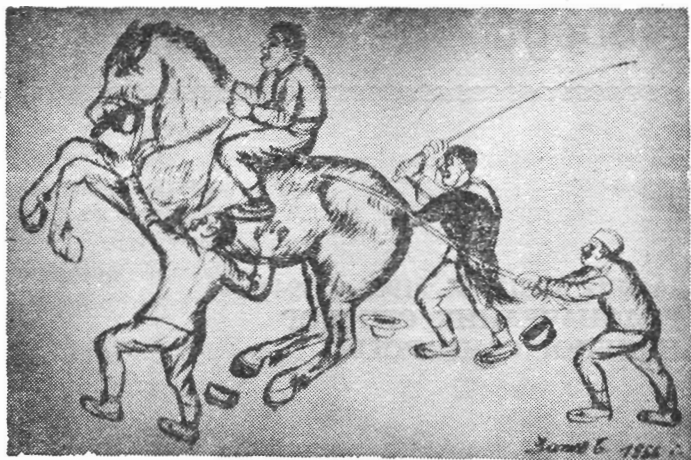
Славољуб С. Поповић
(Горњи Сибовац)

Поводи

ЈАНКО БРАШИЋ (1906—1994) — РОДОНАЧЕЛНИК СРПСКОГ НАИВНОГ СЛИКАРСТВА

Овог лета се угасио живот Јанка Брашића, родоначелника савременог српског наивног сликарства. Брашић је рођен 1906. године у Опарићу, где је провео цео свој живот. Сликарским делом и прегалаштвом задужио је српску културу.

По традицији сеоске патријархалне породице, Брашићу је унапред било намењено да остане на селу и обрађује земљу. Његов животни сан, међутим, било је сликарство. Као двадесетседмогодишњи отац породице, како сам пише, „1933. године одлучио је да слика по цену живота“. Те исте године, која се данас сматра отварањем раздобља савремене српске наивне уметности, насликао је своје прве радове: *Аутопортрет* и *Икону Светог Саве*. Био је тада у Србији усамљеник, који је без узора са стране и поука интелектуалаца отпочињао свој сликарски пут, поштујући до краја став који је, као једино могућ, тада усвојио. Сељак који ствара слике које, уз то, „ником нису потребне“, био је и у свом селу усамљеник и несхваћен чужац. Била је то прва лапта, али она која је донела пролеће, названо двадесетак година касније од париског

Ј. Брашић: Несташни дечаци

критичара Анатола Жаковског „југословенским пролећем“. Пут од анонимног пионирског почетка до оваквог признања у свету био је дуг и трновит, а Брашић га није крчио само за себе него и за млађе, данас познате наивне уметнике.

Јанко Брашић је целог живота откривао нове ствари у својој малој сеоској средини. Од самог почетка тесно је везан за живот који се одвија ту око њега, и за људе који га окружују. На његовим сликама се увек нешто догађа, креће, кроз њих струји живот. Жеља за приказивањем истине и тачности, својствена наивним уметницима, обележава његов ликовни рад. Говорио је да све што слика мора да буде онако како се и догодило. Ако је у збивању и сам учествовао, насликао би редовно и себе, а често и целу своју породицу или суседе. Тако је млади сељак после једног сеоског вашара насликао своје ремек-дело *Коло-сабор* (1935), на коме су се препознавали житељи Опарића. Понесен сеоском забавом, пожелео је да весео догађај наслика за себе, али га је жеља за тачношћу несвесно одвела у стварање заједничког

портрета својих сељака и, уједно, стварање првог групног портрета у српској наивној уметности. Људи и њихове нарави били су му увек изазов. Тако је спонтано настала слика *Туча у крчми* (1935), сцена усијаних људских страсти кад се губи разум, или, распевани *Мижа и Тула Рилчанин* (1935), или, *Паника* (1967), сликарев доживљај из окупације, који уистину представља панично бекство својствено сваком човеку кад њиме овлада страх и измиче расуђивање.

Од самог почетка Брашића привлачи сликање портрета. Најпре је насликао себе, затим своје укућане, а после тога је почео да слика људе из села. Сликао је у првом реду оне чија му се личност учинила занимљивом. Увек је желео да завири у људску душу, у унутрашњи невидљиви лик, сакривен негде у дубини иза оног видљивог, спољашњег. Настојао је да продре у саму бит и одрази је у свом огледалу. Овакве портрете је сам називао „психолошким“, мада је извлачење карактерних црта личности присутно у већини његових портрета. Међу њима најзначајнија су два портрета његове мајке (1935. и 1937), који, поред индивидуалних својстава, носе и општа обележја српске сеоске жене. Ту су и: *Моја породица* (1935), *Портрет ћерке* (1939), затим, *Портрет старијег човека* (1936), *Човек са дебелом усном* (1952), *Препредењак* (1953) и други.

Током шездесетогодишњег рада насликао је бројне сцене из обичајног и свакодневног живота народа. Сликао је све оно што испуњава животни круг сељака од рођења до смрти: пољске радове (сетве, жетве, бербе); затим крштења, свадбе сахране, славе; играчке, вашаре и саборе, који су некад у селу били најзначајнији друштвени догађај. Обзиром да је био најстарији самоуки сликар у Србији, Брашић је сачувао богато сећање на старински патријархални живот који је и сам поштовао. О овоме је оставио драгоцену сведочанства. Хришћанин на пагански начин, сликао је себе у многобројним обредима: *Задушнице* (1963), *Прво јутро на гробљу*

Ј. Брашић: Препредењак

(1966), *Ношење бадњака* (1967), *Божично јутро* (1966), *Ломљење славског колача* (1973). Када је сликао свакодневни сеоски живот, настојао је да га идеализује, да га учини лепшим. У таквом виђењу тежачког живота настале су слике: *Стара жетеочка моба* (1966), *Прело* (1959), *Копачи* (1954).

Брашић је слике знао да оживи и онда кад их је радио по казивањима других. Ту се пре свега издвајају замишљени прикази солунских ратника, о чијим је потресним драмама говорио његов брат Михајло Брашић, солунац и сељак песник. У њима је спонтано достигао осећање општељудског као у сликама рата и трагично-

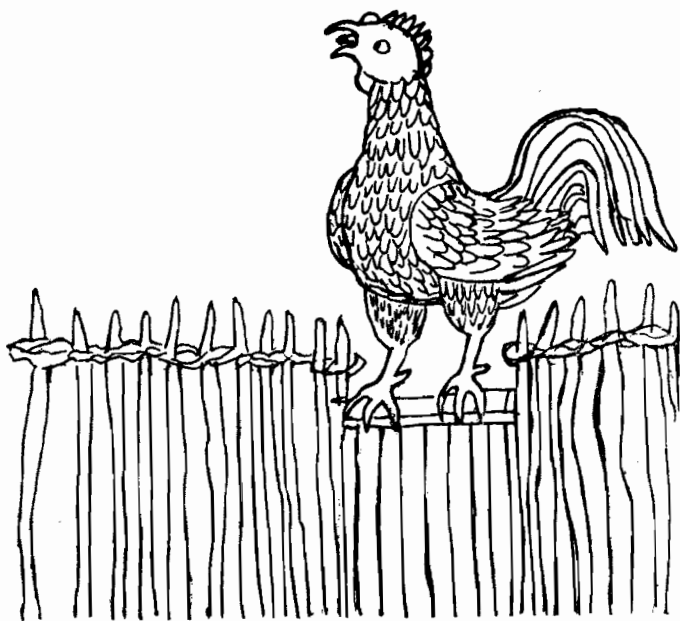
сти човекове судбине (*Ратник у тињи* [1935], *Мртви војници* [1935], смрзнуту на стражи солунског фронта; *Прелазак српске војске преко Албаније*).

Јанко Брашић је одрастао у средини у чијој је колективној свести било живо предање о косовској трагедији, националним јунацима и борбама са Турцима. Косовско предање је за њега била стварност неодвојива од народа. Насликао је косовске јунаке и два монументална платна: *Бој Срба и Турака* (1955/6), које је излагано на свим значајним светским изложбама, настало по локаном предању о бици Срба и Турака код села Мала Дренова у XVII веку, *Косовски бој* (1971), настало у традицији епа и народног предања. Он слика кнеза Лазара као светитеља, девет Југовића, Вука Бранковића, Милоша Обилића, Муратов шатор. У широко захваћеној композицији с мноштвом фигура у бој лете „коњ до коња, јунак до јунака“.

Пошто је живео у непосредној близини манастира Каленић, пред чијим је фрескама одувек остајао задивљен, овај велики узор у њему је изазивао жељу да и сам слика фреске. Живописао је десетак цркава у Србији. Најзначајнији му је живопис у манастиру Тресје на Космају и Биоштанској цркви код Ужица. Тако је он један од наших последњих народних живописаца.

Поред сликарства, Брашић се бавио повремено и вајарством. Међу неколико његових сачуваних радова издвајају се бисте: *Народни учитељ*, *Мајка*, *Борба Самсона и лава*. У Белушићу је 1969. године урадио споменик изгинулим српским ратницима у Балканском, Првом и Другом светском рату.

Први пут Брашић је излагао у школској учионици 1937. године, приликом освећења сеоске цркве. У тој учионици је, прекинут ратом, завршио само један разред основне школе. Изложбу је приредио по наговору београдског новинара Милана Токина који је још тада писао о њему у листу „Време“. Чланке о младом се-

Ј. Брашић: Расковнички петар

љаку из Опарића који слика и ваја доносили су тада и други београдски листови. У Београду је, како сам пише, требало да 1941. године излаже у Уметничком павиљону на Малом Калемегдану, али га је рат омео. Жеља да излаже на овом месту није му се никад остварила. Значајну изложбену активност започиње 1960. године, када је у Београду у Дому армије организована прва изложба *Самоуких српских сеоских сликара*. Поред бројних колективних и више самосталних изложби, излагао је на најзначајнијим изложбама ове уметности у Баден-Бадену, Минхену, Франкфурту, Паризу, Ротердаму, Братислави, Цириху.

Савремена наивна уметност Србије започиње свој развој делима Јанка Брашића. Он је први појединац који је свој ликовни говор и своје „ја“ издвојио из анонимног колективног говора заједнице. Он је пошао за властитим ликовним

изразом, уносећи у слику своја гледања на свет и расположења. По завршетку Другог светског рата, почео је, у свом и суседним селима, да окупља младе талентоване људе привучене изазовом сликарског рада. Бодрио их, давао основне ликовне поуке а често и боје и платна. Касније се од њих образовала група названа *Опарихка школа*. Међу њима се први јавио Мирослав Маринковић, затим читав низ уметника: Будимир Марковић, Милутин Арсић, Милош Лазић, Драгица Гајић, Ана Сулце, Радосав Јовановић, Алекса Поповић, Радован Вукићевић и други.

Као истински културни прегалац, Брашић се залагао за одговарајуће место наивне уметности у ликовном стваралаштву Србије, пре свега, за оснивање Галерије самоуких ликовних уметника, данашњег Музеја наивне уметности у Јагодини. Галерија је основана 1960. године, углавном од слика Јанка Брашића „са циљем да пружи пуну подршку овој врсти уметности, на коју је до сада, нарочито у Србији, слабо обраћана пажња“. Брашићево дело је било основ за стварање једног од првих музеја овакве уметности у свету, у коме се чувају највреднија дела српске наивне уметности, и који окупља уметнике из целе земље.

Родоначелник српске наиве није више међу живима. Надживело га је његово ликовно дело, Музеј наивне уметности у Јагодини, *Опарихка школа*, црквени живопис. Једном речју, све оно што се на почетку чинило недостижним и немогућим.

Милица Маширевић

Одзиви

ПРЕДСТАВЕ О ЉУБАВИ У НАРОДУ

Dobrosława Weżowicz-Ziółkowska, *Miłość ludowa — Wzory miłości wieśniaczej w polskiej pieśni ludowej XVIII—XX wieku*. Biblioteka popularnonaukowa, tom XI, Polskie towarzystwo ludoznawcze, Wrocław, 1991, 205 str.

У Научно-популарној библиотеци Пољског етнологског друштва изашла је књига Д. Венжовић-Зјулковске чији наслов, у преводу, гласи *Љубав у народу. Модели сеоске љубави у пољској народној песми XVIII—XX века*. Дело представља популарну верзију научне студије из области фолклористике. Оно је, по речима аутора, својеврсна синтеза знања о народној љубави исказаној у пољској народној песми, као специфичном виду народног стваралаштва (у пољском фолклору љубавне песме доминирају над осталим врстама), и покушај реконструкције и презентације основних модела сеоске љубави и народне сексуалности. Иако књига не доноси теоретски део садржан у студији, у њој се ипак оперише одређеним појмовима и терминима које аутор у Уводу дефинише на следећи начин: појам *љубав* се схвата као специфичан систем осећања, стања и активности који су ефекат и манифестација психоеротских мотивација јединке; појам *љубавник* (*љубавница*) користи се у значењу које та реч има у језику фолклора: „особа с којом се одржава љубавна веза изван брака“ а такође и „вољени“, објекат нечије љубави (љубавници се овде третирају као учесници љубави, реализатори одређених функција); термин *модел љубави* означава згуснуту структуру правилности и правила у поступању љубавника, која се указује при анализи њиховог понашања; модел, дакле, нема аксионормативни већ описни карактер, он је унутрашњи, скривени поредак деловања затвореног

круга личности, углавном самих љубавника; *функција* је деловање тих личности дефинисано с обзиром на његов значај за целину љубавних догађања; коришћење категорије функције омогућава откривање заједничког значења наизглед различитих деловања; број функција је ограничен.

Књига се заснива на структурној анализи фолклорних текстова. Коришћен је материјал и из историјских и из савремених извора, при чему су у обзир узимане песме које функционишу као народне у разним крајевима Пољске, без обзира да ли их је, баш у сваком случају, створио сам народ.

У првом поглављу *Љубав у народу у оцени истраживача. Наука и стереотипи*, ауторка даје историјат интересовања пољске науке за љубавну тематику у пољском фолклору, почев од XVIII века и естетске фолклористике, преко романтичарских истраживања народног стваралаштва, све до XX века и демитологизације која је у једном тренутку резултирала разочарењем у народну уметност. Сва та истраживања су била више фрагментарног него систематског карактера и патила су од тенденциозности у представљању и интерпретацији проблема. Подлежући разним идеолошким, морализаторским естетичким и другим утицајима, она су креирала или утврђивала стереотипе сагласне са духом и емоцијама одређених епоха. Тек шездесетих година овог века отпочиње фаза размишљања о еротици фолклора. Резултати до којих се дошло су следећи: врста којом се изражавају осећања и представља љубав у фолклору је песма; представљање љубави у фолклору је условљено артистичком конвенцијом народне усмене књижевности; постоје најмање два стила говорења о љубави у песми: „високи“ и „ниски“; еротизам пољске народне песме се разликује од еротизма песама других Словена и од узора обавезних у уметничкој књижевности; народна љубав је једноставна, стихијска, чулна, лишена лажне чедности и контемплативности; упркос привиду потпуне слободе та љубав подлеже одређеним нормама, забранама, наредбама и правилима; норме и забране представљене у песми не треба поистовећивати са моделима стварних понашања твораца и носилаца фолклора; постоје разлике у стилу и начинима изражавања љубави у девојачким и момачким песмама; народни љубавници су мало индивидуализовани, а њихова особита црта је „поседовање тела“ и отворена тежња ка сексуалним односима; модел сеоске љубави био је близак просечном конзументу књижевности старопољске епохе; опсценост народне песме је траг давних култова и одређене концепције космоса у којој телу и физиолошким процесима припада посебно место; брак као веза двоје људи не мора имати и по правилу нема везе са љубављу која припада другој сфери живота сељака.

У следећем поглављу *Модели љубави у епској поезији*, ауторка анализира баладе и остале епске и лирско-епске текстове, којима је дала радни назив не-баладе (због тога што се уклапају у семантички оквир баладе изражен као систем шест функција: 1. Постављање забране; 2. Наговарање на прекорачење забране; 3. Прекорачење забране; 4. Информација о прекорачењу забране; 5. Испитивање кривице; 6. Изрицање казне). Заједничка црта свих епских песама о љубави јесте устаљеност догађаја — елемената фабуле и устаљеност система личности.

Структурном анализом долази се до језгрене фабуле баладе коју чини следећа структура: I) жеља за спајањем љубавника, која се често јавља као иницијална ситуација те врсте фабула; II) сметња на путу спајања; III) реакција на сметњу (помоћ — потпомагање); IV) последица реакције на сметњу (спајање/раздвајање); V) ефекат спајања/раздвајања који по правилу има карактер финалне ситуације. Систем личности које учествују у љубавној фабули своди се на четири актера: 1. љубавница; 2. љубавник; 3. помоћник; 4. противник. Анализа показује да је сваки еротски однос представљен у балади повезан са кршењем неке забране или наредбе, и као такав погубан за љубавнике. Љубав у балади је у тесној вези са преступом који мора бити кажњен, по правилу најтежом казном — смрћу. Једини, дакле, модел сеоске љубави који презентују баладе јесте *модел преступне љубави*.

Преостали епско-лирски текстови представљају богат и врло разноврсан материјал. У том разноврсном комплексу песама текстови се групишу према моделима љубави које представљају, а то су: *изнуђена љубав; испробана, проверена љубав; несрећна љубав; велика љубав*.

У поглављу *Модели љубави у лирици*, ауторка констатује да је еротика у лирици (која представља далеко богатији и диференциранији материјал од епике) врло неодређен и замагљен предмет проучавања. Па ипак се структурном анализом долази до лирског фабуларног модела, који чини систем следећих језgrenих функција: I) жеља за спајањем; II) спајање/изостанак спајања; III) задржавање стања спојености/незадржавање стања спојености; последица задржавања стања спојености/последица незадржавања стања спојености. Лирика познаје неколико модела љубави, а то су: *остварена љубав окончана свадбом; остварена љубав неокончана свадбом; неузвраћена љубав; несрећна љубав; нестална, изневерена љубав*.

У поглављу *Брачна љубав улирској и епској поезији* анализира се бројна група песама које презентују нову и другачију етапу љубави (која следи после младалачке) — љубав после венчања. Ове песме доносе следеће моделе љубави: *љубав са старцем* (модел заступљен у

лирици, у песмама жена); *љубав са злим партнером* (модел се јавља и у лирици — у песмама жена и мучежа, и у епизи — у песмама о злој жени и глупом мужу и у песмама о покорној жени и обесном мужу); *прељубна љубав* (модел заступљен у епизи у песмама о раскалашној жени и покорном/глупом мужу). Народна концепција брачне љубави не предвиђа слојан и срећан заједнички живот. У тој љубави увек постоји надређени и подређени. Брачна љубав је у свим својим објавама сконцентрисана на телесност — сексуалне контакте партнера.

У поглављу *Сексуалност у народу у светлу опscene песме*, ауторка истиче значај који савремена фолклористика придаје овим, при сакупљању и објављивању углавном занемариваним песмама. А оне су итекако присутне у фолклору и представљају драгоцен материјал за проучавање народног живота и народне поезије. Опscene песме карактерише порнографски натурализам, али су оне изградиле свој специфичан код изражавања непристојних садржаја, чије дешифровање омогућава да се проникне у специфичност те врсте стваралаштва. Нема у народном животу области која не би могла изазвати сексуалне асоцијације, секс је, у народној свести, мера свих ствари. У опценим песмама сексуални акт се поистовећује са: 1. пољским радовима; 2. кућним пословима; 3. занатским пословима; 4. брањем воћа; 5. играњем, свирањем; 6. једењем, прождирањем; 7. кидањем, уништавањем одеће; 8. озлеђивањем тела, рањавањем, што се своди на два основна низа: I) стварање хране и материјалних добара и II) трошење енергије, конзумирање хране, уништавање материјалних добара или, још простије, на стварање материје и уништавање материје, два пола која одређује материјално-телесни аспект људског живота. У оквиру полне симболике издвајају се два основна низа: низ симбола мушкарца и мушких гениталија и низ симбола жене и женских гениталија који, сучељени, изгледају овако: плуг — поље; зрно — земља; коса — ливада; вретено — кудеља; кобасица — лонац; мачак — миш; вул — коза; птица — гнездо; кључ — брава; ловац — шума итд. Карактеристика женског низа је пасивност, статичност, а мушког — активност, динамичност, покретљивост. Низови су међусобно комплементарни и заједно условљавају смисао фузије. Телесно општење у овој области фолклора није кршење Божјег кодекса. Оно се одвија према законима који се осећају као далеко примарнији од заповести хришћанске етике. Оно је понављање пра-акта стварања, непрекидно имитирање и обнављање поретка ствари. Интеграција новијег, хришћанског поретка у старији, природни — смешта народну сексуалност ван граница традиционалне католичке моралности. То не значи да народна сексуалност не подлеже никаквим правилима. Напротив, опцени

текстови формулишу свој кодекс пожељних сексуалних понашања, према коме прекор заслужују: 1. прерано отпочињање сексуалног живота; 2. започињање заједничког живота упркос полној неспособности; 3. неостваривање сексуалног контакта у повољним околности-ма; 4. недостатак сексуалне вештине и умећа задовољења љубавнице; 5. фригидност, импотенција; 6. наметљиво исказивање сексуалне жеље у присуству трећих лица; 7. недостатак бриге о телу и личне хигијене; 8. превелика сексуална слобода девојака.

У завршном поглављу ауторка сумира резултате до којих је дошла у току истраживања и која је изнела у претходним поглављима.

Дело импресионира ширином и озбиљношћу захвата, добро изабраним илустративним поетским материјалом, темељитошћу анализе и логичним закључци-ма, као и богатом библиографијом. Да није језичке баријере, вероватно би стекло широку популарност и код наше читалачке публике.

Марта Бјелетић

ПРИПОВЕДАЊЕ И СТВАРНОСТ

Telling Reality, фолклорна истраживања у част Бенгта Холбека (1933—1992), Копенхашке фолклорне студије 1, Нордијски институт за фолклор, *Copenhagen & Turku*, 1933.

Универзитет у Копенхагену организовао је међународни меморијални симпозијум у знак сећања на данског фолклористу Бенгта Холбека. Ова књига је зборник са тог скупа и прати је комплетна библиографија радова Бенгта Холбека у периоду од 1958 до 1992, са 183 наслова, од којих издвајамо:

Езопов живот и басне, Копенхаген, 1962 (објављен магистарски рад).

Пословице света (Alverdens ordsprog), Копенхаген, 1964 (коауторска књига са Јорном Пјо, преведена на све скандинавске језике).

Нордијска загонетка, терминологија и библиографија (The Nordic Riddle. Terminology and Bibliography), Копенхаген, 1964 (коауторски рад).

Животиње и људи у бајкама (Fabeldyr og sagnfolk), Копенхаген, 1967 (коауторски са Јорном Пјо).

Данске пословице, 4000 пословица из писаних и усмених извора током 600 година (Ordsprog n Dagmark. 4000 ordsprog fra skrift og tale gennem 600 år), Копенхаген, 1969 (коауторски са Ивером Кјером).

Тумачење бајки, дански фолклор у европској перспективи (Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective), Хелсинки, 1987 (објављена докторска дисертација).

Тумачење бајки (Talking af trylleeventyr), Копенхаген, 1989.

Данске бајке (Danske trylleeventyr), антологија, Копенхаген, 1989.

Данске бајке (Dänische Volksmärchen), антологија данских бајки на немачком језику, Берлин, 1990.

Осим бројних фолклористичких радова у најзначајнијим светским фолклористичким часописима, Хол-

бек се бавио и библиографским радом, тако је сарађивао на Библиографији данског фолклора за 1958, 1960, 1961—62, и 1963—64. годину.

Холбек је био противник финске историјско-географске школе у фолклористици. У свом докторату о тумачењу бајки, Холбек методолошки сједињује истраживања приповедача у његовом социјалном контексту, структурализам и психоаналитички оријентисану анализу симбола; тако је дијахрона перспектива замењена синхроном. Фокусирањем приповедача намеће се закључак да поглед на свет одражен у бајци пре припада регионалном ојкотипу него индивидуалној верзији. Од ових поставки полази Бенгт аф Клинтберг (Стокхолм) у раду: *Свештеникова супруга*, у анализи приче коју је забележио Евалд Танг Кристенсен (75—87), где анализира бајку АТ 755 'Грех и милост', религиозног садржаја, ретко потврђену ван нордијских земаља. Показала се корисном Холбекова хипотеза да неке варијанте бајке јасно говоре оно што је у другим варијантама речено симболички и да као последица за осветљење значења бајковних симбола у први план долазе аломотиви. Аф Клинтберг тако мотив 'жене без сенке' тумачи као хришћански.

Дон Линдоу (John Lindow), са Берклија, у раду под насловом *Трансформисање чудовишта, белешке уз Холбеков рад о интерпретацији Konga Lindorma* (59—73) пише о митском подземном бићу данског фолклора и пореди лик *линдорма* у бајкама са истим ликом у народним веровањима.

Рејмунд Квиделанд, из Абуа, у раду: *Студија бајковног репертоара (105—111)* осветљава приповедача и на постављено питање — шта је бајковни 'репертоар', проблем његовог дефинисања, обима и димензија, одговара да се из 'репертоара' обично искључују еротски и саблажњиви текстови, тако да 'репертоарска' издања обично дају само део 'репертоара', а посебан проблем је мешање жанрова.

Перцепција света слепог приповедача тема је рада Гун Херанен, из Абуа (113—120). Анализирани су коментари слепог приповедача Стремберга, који је живео у другој половини 19. века, о храни и пићу, занатима, мушким и женским активностима.

Брињулф Алвер из Бергена пише о *Епским законима фолклорне нарације* (195—204), које је почетком века поставио скандинавски фолклорист Аксел Олрик. Алвер издваја шеснаест 'закона', нпр.: закон једноставности, закон шематизма (лица и радње су шематизовани), закон понављања, закон луцидности, закон логике; закон јединства радње, закон једног наративног тока; закон једне главне личности, закон контрадикције, закон парова (две особе које деле једну радњу слабије су од појединца); закон утрајања; закон уводне формуле, закон закључне формуле.

Зборник садржи и друге, веома занимљиве радове познатих светских фолклориста: Биргите Рерби (Birgitte Rørbye) (Копенхаген): *Приповедање истине, анализа вишеслојне нарације* (19—34); Ханса Јерга Утера (Hans Jörg Uther) (Гетинген): *Бремерски градски музичари, бајка и њене интерпретације* (89—104); Мишел Симонсен (Michèle Simonsen) (Копенхаген): *Бајке и реалност, запажања уз 'теорију одраза' примењену на бајке* (121—141); Улфа Палменфелта (Висби): *О разумевању фолклорних легенди* (143—167); Мине Скафте Јенсен (Копенхаген): *Бајковни монел Одисеје* (169—193); Лија Херинга (Lee Haring) (Њу Јорк): *Фолклор бола* (205—217); Инес Келер Цилх (Ines Köhler-Zülch) (Гетинген): *Историја клина за распеће, верзија и противверзија, ромске варијанте* (219—234); Мајкла Чесната (Michael Chesnutt) (Копенхаген): *Демисија историцизма у нордијским истраживањима бајки* (235—253); Лее Виртанен (Хелсинки): *Да ли је компаративни метод застарео?* (255—271) и Лизбет Торп (Копенхаген): *'Све ми је то грчко' изум панхеленистичких игара и друге националне приче* (273—294).

Биљана Сикимић

ВЕЛИКИ ВУКОВСКИ ПОДУХВАТ

Недавно је у издању „Дечјих новина“ — Горњи Милановац — Београд, објављено пето издање лексикона српских народних изрека Боке Стојичића *Сјај разговора*. Ово обимно дело садржи 17.514 изрека! То је, по тврђењу многих познавалаца народних умотворина, најобимнији зборник у целокупној нашој народној књижевности и један од најинтересантнијих истраживачко-сакупљачких подухвата код нас. Пуних 35 година Боко Стојичић упорно, на вуковски начин, из живог говора сабира, класификује и проучава најкраћи облик нашег пребогатог народног стваралаштва. У књизи је и опширан рад Боке Стојичића *Народне изреке — трајна лепота мудрости и чаролија говора* у коме је теоретски раздвојио и указао на разлику између пословица и изрека и осветлио уметничку лепоту ових врцавих, мудрих и нашем језику својствених творевина. Књигу је посветио својој мајци Милки и оцу Николи, од којих је чуо и запамтио многе изреке.

До сада је много зналаца писало о *Сјају разговора* (књига је око 600 страница) а овде доносимо размисљања академика Павла Ивића и лингвиста Светозара Стијовића и Бранка Брборића који су, сваки на свој начин, указали на велико језичко, мотивско и мисаоно богатство ове књиге неисцрпне народне мудрости.

Модерни настављач Вуковог дела

Овај мој кратки проговор тицаће се књиге Боке Стојичића, књиге која има несвакидашњи особину: од издања до издања она — расте.

Аутор је неуморни скупљач најдрагоценијег фолклора наших дана, изрека које разговору дају сјај и боју. Добро је рекао он у предговору књиге *Сјај разговора*: изреке су „благо небројено“, њихов свет је „море без приморја“ — или, како би се то такође могло рећи, „море без обале“. С изоштреним слухом за интересантно и за аутентично, Боко Стојичић, тај модерни

настављач Вуковог дела, ослушкује разговоре и записује увек нову грађу. Он бележи за нас, али и за будућа поколења, расуто богатство које би иначе добрим делом ишчилело у забораву. Уз оне обичне изреке, свима добро познате, налазимо ту и мноштво ретких бисера:

Терати рибу под мост да не покисне.

Растурићу те на саставне делове.

Полако, није ти жар пао на пупак!

Обасуо је дукатима од главе до траве.

Недостаје крај, почетак и средина.

Тврди пазар ко девојка прву ноћ.

Теле се у крави смрзава (толико је јака зима).

Немој се са псом надлајавати.

Кад се свађаш са будалом, људи виде две будале.

На стару тему о „светом никад“ („кад на врби роди грожђе“) налазимо овде и нове варијације:

Кад буде сирење од ћурке.

Лимбурга месеца, кад се мајмуни шишају.

Књига нас засипа одсечним, сликовитим оценама о људима:

Неће умрети од скромности.

Њему нема места међу људима ни колико шарову у цркви.

Млеко му је црно, ако му жена каже.

Рука му руци добро не мисли.

Не жали што је сиромаш, него што му је брат богат.

Не пије само гас и врелу маст.

Не зна да беседи, а не уме да ћути.

Немилосрдне оцене о браку изричу се са обе стране:

Докле бејаш код мајке девојка, дотле бејаш и цар и девојка;

а из мушког угла:

Несрећнима кобиле цркавају, а срећнима жене умиру.

И две генералне пресуде, без остатка:

Не квари вино водом, ни љубав браком.

Немој се удавати (или женити) ако гвоздене виле не можеш прогутати (тј. ако не можеш свашта трпети).

Чудне су понекад, али пуне смисла, клетве народне:

Не имао сенке!

Не љубила га жена него змија!

Над њом се мушке гаће не дрешиле!

Немао ко за њим плакати!

Шаљиво је добронамерна, али не баш племенитог морала, тобожња клетва:

С младом спавао, с ћоравом паре делио.

Колективна мудрост, наталожена из безбројних искустава, сажета је у многим изрекама. Навешћу само једну, али вредну:

Не кажи све што знаш; не чини све што можеш; не веруј све што чујеш; не дај све што имаш; не жели све што немаш.

Главнину изрека баштиници смо из неких старинских времена, поближе неутврдивих. Ипак, има и очигледно недавних креација, које се лако датирају по техничким иновацијама или друштвеним околностима:

Ради као аутомат.

Радио Милева.

Не види се из авиона.

То је „иш“ категорија.

Рађају се као Шинтарчад.

Рашиомонијада (по чувеном јапанском филму „Рашиомон“, ова се изрека може понајтачније датирати годинаом кад је код нас приказиван тај филм).

У изрекама се огледа језик на делу, из њих блиста његова моћ:

Тврд на мужу.

Неодлежан човек (незрео, као неодлежано вино).

Речи мери а не број.

Врхунац језичког умећа је кратким исказом обухватити много а остати јасан и прецизан.

Многи ће Стојичићеву књигу прелиставати са задовољством, на софи после ручка, уз кафу, ради уживања. Понеко ће можда схватити да ће постати занимљивији у друштву ако запамти понешто из ње. Што се мене тиче, ја констатујем да не могу да побегнем од своје професорске природе. Мене занимају проучавања. Замишљам научнике који ће из изрека ишчитавати профил нашег друштва и нашег менталитета, и чак оне који ће, у тамо неком удаљенијем столећу, полазећи од тадашњег стања у свету српских изрека, одмеравајући дистанцу између Стојичићевог времена и свога, жалећи што пре Стојичића није било никога чије би дело могло послужити као оријентир. Је ли то мала награда за његов велики труд?

Павле Ивић

Ризница вечних народних вредности

Одмах да кажем, реч је о драгоценом делу, или још боље — о својеврсној ризници народног духа, коју је аутор уобличио и предао култури и науци. У питању су народне изреке настајале вековима и сакупљане деценијама, изложене у форми коју је Стојичић чуо од родитеља, пријатеља, комшија или од било ког саговорника. Аутор истиче да их је највише забележио у Београду, као и да није записивао место бележења, сматрајући да овакав поступак не би знатније допринео осветљавању порекла изреке.

Пред нама је пето издање *Сјаја разговора*. Прво садржи око 6.300 а ово, пето — 17.514 изрека.

У уводу је, на тридесетак страница, дата садржајна студија о изрекама, пренета из првог издања, с до-

пунама другом и трећем издању. Ту су погледи на садржај изреке, на класификацију народне књижевности, на особености народних пословица и на изреке као посебну врсту народне књижевности. Ту су и осврти на методолошки поступак, затим на трагове историјских збивања у изрекама, на изреке у говорном језику, на слику живота друштва у изрекама, на изреке у књижевним делима, на стварање нових изрека и на многе појаве у вези с изрекама. Једном речју, драгоцену збирци народних умотворина претходи адекватна студија, која осветљава и објашњава дело и која је, свакако, леп прилог проучавању изрека — најкраће врсте усмене народне књижевности.

Сам лексикон, на близу 600 страница, море је, како аутор рече у уводу, без приморја. У њему је сабрано народно искуство, изложено најјезгровитијим изразом, са свим могућим стилским фигурама. У њему су и историја и садашњост у најширем смислу речи — од односа у породици и родбини до оних у друштву, укључујући и хоризонталу и вертикалу. Ту су, дакле, и отац и син, и брат и сестра, и слуга и цар, и мрав и лав.

Књига се може читати, као што истиче аутор, и од почетка и од краја, односно од било које странице или изреке. Изреке су, дакле, целине, то јест — свака је посебна народна умотворина. Свака би, према томе, заслужила посебан коментар, али их, зато, у оваквим приликама, није лако издвајати за илустрације. Могуће је мноштво подела и типизација, али ћемо се овде осврнути само на једну: на старе и нове. Нека за пример послуже позната стара хришћанска порука *Ко тебе каменом, ти њега хлебом* и њен, свакако нови, антипод *Ко тебе каменом, ти њега пушком* или обрнута стара — *Ко тебе хлебом, ти њега каменом*.

Уместо давања примера по типовима, што је одлично у уводу урадио сам аутор, додаћу два зрна соли овоме мору без приморја. Та два зрна су изреке: *Пас репу, реп длаци* и *Благо сину од рана синовца*. Прва је еквивалент познатој *Поп ћаку, ћак црквењаку*, а друга говори о стрицу и синовцу приближних година, шаљиво алудирајући на то да приближне године умањују значај патријархалних односа у породици.

Посебно ваља истаћи лексичко богатство ове књиге. У изрекама се, наиме, чувају и речи којих нема у данашњем говору. Оне су се уградиле у ову врсту народног стваралаштва и тако сачувале за лексички фонд и историју народне културе. Знатан је број ових лексема које су слабо посведочене у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, Српске академије наука и уметности, који је стигао у руке читалаца до слова *н* (14 књига великог формата, с последњом речи *недогруо*), а има и таквих које не доноси ово наше капитално лексикографско дело, као на пример:

брашани: Тресе ко сиромах брашану врећу;
 вуновлачарити: Вуновлачари (Прича опширно);
 губерчина: Губерчина — помирчина (Мисли се на ми-
 рење мужа и жене у току ноћи, под губерром);
 дивњака: Бечи се ко да је дивњаку загризао;
 дувибрк: Дувибрк (Љутит човек);
 жвакуша: Баба-жвакуша;
 жвиц: Ала сам га наударао, све бичем по њему жвиц,
 жвиц, а он мене само понекад левчом — туп, туп;
 зателебачити се: Зателебачила се (Заљубила се);
 збрдоздолисати: Збрдоздолисано;
 зрнозвека: Он је зрнозвека;
 изгубидановић: Изгубидановић;
 кајмачан: Нит имају млечно, нит кајмачно;
 комадара: Нема горе жене од комадаре (Жена која по-
 сле удаје побегне својој мајци гле „има комад хлеба“);
 кона: Због коне, све су конре. (Кона — кошпница).

Објашњења су пренета из књиге и дата су кад год их је било. Неке речи су у књизи донете ван контекста, с објашњењем (вуновлачари, дувибрк) или без њега (збрдоздолисано, изгубидановић), те су тако и пренете.

Наведене речи, дакле, као и многе друге, од *a* до *v*, ова књига враћа у лексички фонд српског језика, и оне су уврштене у грађу за поменути *Речник Српске академије наука и уметности*. Оне до речи *недогруо*, то јест закључно са 14. књигом, ући ће у допуне *Речника*, а остале су већ код обрађивача и користе се у изради наредних томова.

Књига *Сјај разговора*, која заиста носи право име, дело је које улази у ризницу вечних народних вредности. Овакве књиге су неисцрпни извори мудрости и драгоцен основа за разна проучавања. Оне ауторима обезбеђују трајно место у националној култури.

Светозар Стијовић

Сјај разговора и збора

Данас говоримо о књизи *Сјај разговора* Боке Стојичића, која је за десет година — колико је протекло од првог издања, знатно мањег обима — већ постала класично, незамењиво дело српске лексикографије и српске културе, књижевне и језичке, и опште.

Подсетио сам се ових дана свога опсежног приказа тог дела, у којем сам рекао: „Без икакве намере да Стојичића поредим с Вуком Караџићем, морам рећи барем то да он иде Вуковим трагом. И у Вуково време и данас скупљачког посла мало се ко лаћа(о); он се много не цени, нити постоји свест колико је значајно 'скупити' и на 'свијет издати' оно што долази из 'главе цијела народа'.“

Некима се тада чинило да сам претерао у похвали, а у међувремену, пошто је Стојичић „претерао“ у учинку, много га повећавши, таква би ми се замерка тешко могла упутити.

Стојичић је, заправо, попунио онај међупростор који одваја или укршта *филологију* (чије је значење данас сужено на „књижевно проучавање“, одн. на „проучавање писаних докумената, писмених споменика, литерарних текстова да би се одредила њихова изворност и њихово значење“) од *лингвистике*, односно са *лингвистиком* (науком о језику, језикознанством). Додуше, Стојичић стојички бележи и проучава пре свега „усмене документе“, али копа и по књигама не би ли открио и разголитио „сјај разговора“, изреке народе, њихову изворност и врцавост, духовитост и сликовитост, лепоту, мудрост и пунозначност њихову.

Као образовани филолог, студиозан и лепорек — премда по основној вокацији песник, књижевник и културни посленик, тј, старински речено, „национални радник“ — Боко је Стојичић написао прекрасан и надахнут 30-странични предговор своме делу. Он ту објашњава шта разуме под „народним изрекама“ (које се у лингвистици терминологишују као „идиоми“ и/или „фраземи“), разлучујући их од пословица. Налази и у изрекама и у пословицама „трагове историјских збивања“, „слику друштвеног живота“, указујући на њихову непресушивост, њихово непрекидно стварање. А као савестан и поштен човек, не крије, него открива „како (их је) и зашто (...) скупао“ и захваљује многим који су га подстицали да устраје, међу којима су његов професор академик Мирослав Пантић, академик Павле Ивић, моја маленкост те многе друге величине и маленкости.

Ја признајем сукривицу и не одбијам малу своју заслугу. Међутим, и „кривица“ и „заслуга“ припадају Боки Стојичићу, на чије се дело већ позивају и други лексикографи, нарочито они који пишу српско-странојезичке речнике идиома, од којих се неколико појавило последњих 7-8 година. Стојичић је наросто помогао другима, који у његовој књизи налазе небројено благо и готову сировинску грађу за властиту обраду. Књига се и иначе нуди и друкчијим систематизацијама, а пружа и грађу за различита филолошка и (социо)лингвистичка истраживања.

Нико Стојичићу не би могао помоћи и не би вредело подстицање, охрабривање и сокољење да сам није прегалац. Видео сам га много пута, а виђам га и данас, како бележи где год стигне, кад год стигне, где се год нађе.

Знао је и посустајати и одустајати. Кад је изашло друго издање, мислио је да је крај, да треба да стане.

Боко Стојичић више не може одустати, и ја га замишљам како се, у 99. години живота, спреман да от-

путује, брине о 15. издању, бележећи и последњег дана живота нове изреке или нове варијације старих.

Стојичић то не ради „с мене па на уштап“, „наврат-нанос“ (премда ову изреку пише „неправилно“ — „на врат, на нос“), „збрда-здола“, „ту и тамо“, него прилежно и стрпљиво, стално и упорно, свестан да ће то „народ позлатити“, да је „боље да му завиде него да га жале“, да „боље плете језиком но иглама“, те да је „боље бити мало луд него мало паметан“. А свакако му је суђено с изрекама „се борити до последње капи крви“.

Стојичић је песник по вокацији, био је министар из нужде, а сакупљач народних изрека зато што је свестан — попут једнога његовог колеге и исписника, песника и академика — да „нико није паметнији од народа, осим онога ко то схвати“.

Боко је Стојичић то одавно схватио, пре више од 30 година. Боље речено: он је схватио да ваља показати и доказати колико је народ паметан, колико од народа морају учити и његови најбољи умови.

Имао је мој отац слику Љубе Давидовића, предратног политичара. Узобилио се Љуба Давидовић, ставио прст на чело па вели: „С народом не треба губити парницу“.

Заиста, не треба. Ни „у збору (н)и у твору“.

Не надох у *Сјају разговора* изреку „у збору и твору“. Биће да је књишка па је аутор није чуо. Ја сам је, на пример, открио пре 5-6 година на једној изложби књига у Народној библиотеци. На једној књижици стајао је наслов: „Караборђе у збору и твору“. Данас би се можда рекло: „Лилић у дискусији и акцији“. Али то не би била изрека, него сведочанство о лошем, бирократском стилу.

На посао, Боко Стојичићу!

Бранислав Брборић

ЛИРСКИ ЛЕТОПИС БРЕКОВА

(Над страницама четири збирке „Руковети завичаја“)

С рећна замисао од пре четврт века, чланова „Првог зрна суцокрета“, књижевног клуба писаца из Брекова, остварена заслугом књижевног друштва „Развигор“ из Ужичке Пожеге, уродила је досад четвороструким плодом — зборницима расковнички зелених, жутих, црвених и плавих корица, цветницима, углавном, стихова завичајних брековских писаца. Објављивани су сваког петолећа (1974, 1980, 1985. и 1990).

Заљубљеник језика и песме, безнапорно прочитах све четири књижице, као некад стихове српских сељака песника, уживајући у новим лирским ластарима, изниклим и стасалим широм Србије, непресушне рекама и речима.

Манојло Гавриловић најверодостојније потврђује да су нови Орфеји међу шљивама, прословили свежином биља и растиња, питкошћу израза и језика. Његова песма „Пријездина љубав“, објављена у првом зборнику, а данас већ антологијска, преобликована је јунаштво части и верности из „Смрти војводе Пријезде“. Утанчаношћу збивања и недореченим загонетањем, песник је учинио бајковитом погубну лепоту заносне војводине супруге. Такав спрег стварности и наговештаја, проширио је затим, у даљем стваралаштву, на целу митску и повесничку прошлост српску и словенску, стиховима опролећеним и лахорним, бестежинске трагике. Боље речено, трагике која скоро увек постаје идила преображаја, врлина, али већ и манир његовог стихотворства.

Не истичући само овог колесничара ведрине, погледајмо стихове његових саплеменика, доказ да је лирска реч, искричава на источнику, бистротечно зајуборила завичајем. Тај завичај, у стиховима двојице песника, одсликао се као изненађујућа горска и горштачка необичност природе и људи:

Ту хладни камен ниче
по низбрдинама козјих стаза.

(Б. Пилчевић)

Брђани моји на поскоке личе
и на лане прво с пролећем у оку.

(С. Луковић)

Ипак, поред одломака завичајне тематике, желим да спвменем три песме у целини, које су субјективношћу, објективношћу и речником, заслужне памћење и навођења.

У СНУ

Застипиц,
У сну пронађеш гору, воду, птицу,
у сну пронађеш неког,
пред огледалом празне речи стоји
и твој лик прецртава,
на пепео који летети неће.
У језику му војска мртва,
месечина убуђала у очима,
незнан себи, а себи сличан,
тражи излаз из круга у коме
судбину звезда повезује
његова крв непомична.
Рука записује одсутност
у књигама чије границе
светлост прећи неће.
Једино се сенке
смењују на стражи.
Пробудиш се у гори, води, птици.

(Јевросима Ристовић)

Затамњена ониричност песме не дозвољава да површним читањем разаберемо повезаност збивања у ничијој земљи она. Тек дуже загледани, привикнувши очи на непотпун мрак, откривамо обресе предмета и ликова унутар „јаве“. Зависно од наше проницљивости, можемо их довести у везу са спавачем, протумачити и овако, а и разноликије, једноставније или сложеније:

„У сну...“ се збива преображај јаве у сан и, у њему, кармички неминовна промена „сна живота“ у други „сан живота“, мада подсвест спавача тога није свесна. Проналазимо оно у што ћемо се претворити при новом буђењу.

Наше друго, сновно „ја“, уочава неког који пред „огледалом празне речи“, по пепелу црта наш лик и судбину, настојећи узалуд да распоји круг узрока и последица нашег битисања, звездама одређеног. Исписује нашу одсутност у књигама у које никаква светлост сазнања продрети неће, због ревносних стражара тајне.

Пренуће настаје последњим стихом. Пробудили смо се у новом „сну живота“, не знајући да смо постали суштина и обличје онога што смо „пронашли“ у другом стиху песме. Тако се цела сновна „Одисеја“, завр-

шава борхесовски проналаском стварне Итаке, тиме што је Одисеј, пренувши се, преображен у њену гору, воду, птицу.

ОГАЊ

Камени зид, три зида
један прозор,
нигде врата.

Огњиште кише разнеле.
Јавор се оснажио
два метра од прага,
где се колевка љуљала
где шесторо је рођено.

Шесторо а сада један јавор.
Три сина одоше у први рат
нису се вратили.

Три зида
један прозор
нигде врата.

(Милољуб Шолајић)

Споменик разору и пустољини, извештај с лица места. Ипак, то је општи последак свих размирица, било где, било и кад, од памтивека. Наведен је и исход судбине некадашњих укућана, уочена је и нехајност природе која уздиже окрупњало стабло, јединог живог потомка људске трагедије.

На крају, пролог постаје епилог. Али, сасвим равнодушне речи прве строфе, претварају се у закључак који нас сад поражава и окамењује. Цела песма од једва педесет речи сажела је читаве приче, романе.

Није случајно што је немачка реч *Dichter* (песник), потекла од првобитног значења глагола *dichten* — збити, згуснути. „Огањ“ је, с те стране, образац лаконске врлине лирике и зрачећег урана њеног језгра.

Р Е Ч

И би чезнуће
да ме нема тобом
слућено моје
Недрим ти у походе
талог овај претачем
сав бих у те
да сахнем
матерње моје

Пламим ти дверима
неискап ми чиниш
ово немо
што понором ти вином
до у негласје боли
Тако искрим
земан крилајући

*

Родна ли ми ускорени
клевеш пут гркљана
ћутим те
овако извајану
на уснама

(Радојко Поповић)

Ако је „човек само реч“, како изјавише наша народна уста, сздавши тачнију и краћу одредницу човека но сви структуралисти, додаћемо да реч беше најпре у Бога, а затим у песника.

Што се тиче новије српске лирике, превасходна и расковничка реч јој беше Момчилова. Узалудно га је подражавати, а доказ је да за протеклих пола века то нико није учинио.

А, онај ко је осетио сржевитост говора и бића језика, предачког зборења Доментијановог и Деспота Стевана, подстакнут је, као Настасијевић некада, да им постане словети потомак.

Стога је Радојко Поповић, у хвалоспеву тој Речи морао да обзнани њену моћ и далекосежност и да је, као клесар у камену овековечи; заблагодари јој што га је саздала сином, човеком и песником, богомданим басмарем.

Већини данашњих читалаца, саплеменицима градског и „потрошачког друштва“, поразно оклаштреног говором, овакви стихови звучаће као мутан прекојезик. Али, пре пола века збило се нешто слично, јер Настасијевића не беху склони да схвате и оправдају ни наши лирски великани, западњаци Дучић и Ракић; као пре четири столећа, ни шпански песници — Гонгору. Споменимо и позитивисту Скерлића који је Дисове стихове оценио као „врђично бунцање недоука“. Језиком равноправан житељ Настасијевићевог „тамног“ вилајета, Поповић проширује његове лирске кругове, обезбеђујући свесно или несвесно, двоструку неприкосновеност свог песништва: непреносивост ни на наш свакидашњи (песнички) језик, ни на туђ. У првом случају, изворник постаје дневни свитац, а у другом, чак ни то.

Да закључимо: ових неколико истргнутих лирских власти из брековских „Руководи завичаја“, увек потврђују стару истину да нема великих и малих песника, већ само добрих и лоших песама, без обзира чије их је перо изнетило и чије је зрно и тле песнике изнедрило.

Владета Р. Кошуткић

МИТСКЕ СЛИКЕ КОД ЈУЖНИХ СЛОВЕНА

Никос Чаусидис, Митските слики на јужните Словени, Скопје, Мисла, 1994. 547 стр.

Књига Никоса Чаусидиса представља велики допринос познавању митских слика, како по методологији истраживања, тако и по обимном материјалу који је представљен. Теоријске темеље овог драгоценог рада чине студије Касирера, Јунга, Елијадеа и Робакова. Симболичком анализом предмета материјалне културе (везова, костима, накита, свећњака, надгробних споменика, огњица, амулета и др.) показане су везе слика на јужнословенским предметима са балканским, словенским, византијско-хришћанским и индо-европским симболичким представама. Посебна пажња посвећена је односима соларне, флоралне, анималне и антропоморфне симболике. Аутор је на визуелно богатим и прегледно повезаним таблама показао типове трансформација митских слика. Тако су приказана преображавања човекове фигуре, у посебним поглављима која су посвећена мушким, односно женским симболичким представама.

Чаусидис је у свом излагању користио резултате бројних дисциплина и истраживача, тако ће ова књига бити интересантна широком профилу стручњака. Нажалост, због покиданих књижарских веза, ову књигу није могуће набавити у Југославији.

Дејан Ајдачић

ДАНИЦА, СРПСКИ ИЛУСТРОВАНИ КАЛЕНДАР — КЊИГА ЗА НАРОД

У првим данима 1994. године српска култура постала је богатија за *Даницу*, српски илустровани календар. У издању Вукове задужбине, зналачки уређена (Миодраг Матицки, Нада Милошевић-Борђевић, Миле Недељковић) и опремљена (Боле Милорадовић) појавила се нова *Даница*. Зналачки и са мером она препознатљиво следи рубрике гласовите претходнице, али, поштујући и вреднујући савремени тренутак — уноси нове рубрике и другачије приступе.

Већи део нове *Данице* посвећен је истраживању прошлости. Одабрани су и текстовима обележени значајни датуми и догађаји из историје српске књиге, из политичке и војне историје, из културног живота. Бројни су и прилози који повод удубљивања у прошлост Срба и српских простора нису тражили у симболичним догађајима и датумима. Међутим, ипак рубрика *Годишњице* даје, чини се, битни печат новоме календару. Рубрика *Годишњице* усредсређује пажњу читалаца на „облетнице“ догађаја који су, сваки понаособ, значили својеврсну прекретницу, завршетак једног и зачетак или почетак другог раздобља. Прва српска штампана књига *Осмогласник (Октоих)* штампана је почетком јануара 1494. године на Цетињу. Њено штампање означило је почетак краја преписивачке праксе и зачетак нове историје српске писане речи. Прилог Л. Чурчића о цетињском *Октоиху* сјајно успоставља континуитет између ресавске преписивачке радионице, коју је у манастиру Манасији основао деспот Стефан Лазаревић, и штампарије Црнојевића. Прва је, по речима аутора, омогућила „трајање српске писане речи“, а друга је омогућила „обнову и будуће трајање српске књиге“. Чурчићев текст се с много разлога нашао на уводном месту. Не само због тематске хронологије. Указујући на чињеницу да је *Октоих* као штампана књига утицао знатно више него ли рукописне књиге на језичку и правописну норму, Чурчић открива још једну заслугу гласовитог дела. Ово указивање, пак, чини да његов чланак обједињује књижевно-историјску и филолошку оријентацију календара *Даница*.

Спаљивање моштију св. Саве, на Врачару 1594. године, допринело је оживљавању и битном проширивању култа овога светитеља на свим просторима на којима је трајао и у које се расејао српски народ.

Историја Јована Рајића, штампана у Бечу 1794. године, представља почетак нове српске историографије. Заборављено, а свакако потцењено Рајићево дело доживело је у *Даници* у прилогу Н. Љубинковића заслужену рехабилитацију, али и нова критичка осветљења. Ово се посебно односи на тврдње да Рајићева *Историја* представља духовну подлогу српској револуцији (1804—1815) једнако као што дело француских енциклопедиста стоји иза француске револуције; да се мисли из Рајићеве *Историје* препознају у знаменитим стиховима Филипа Вишњића, у Вишњићевој епопеји устанка.

Појава Вукове *Пјеснарице*, 1814. године, означила је и почетак продора српске народне песме у Европу. Прилог Н. Милошевић-Борђевић објашњава успех Вукове збирке њеним хердеровским и романтичарским карактером, који се успешно уклопио у културни контекст тадашње Европе. И, најзад, оснивањем Народног музеја, маја 1844. године, у Србији је започело организовано сакупљање културног и уметничког блага.

Прошлошћу се баве и прилози других рубрика. Некада је то понирање у дубоку прошлост простора на којима данас живимо (Д. Срејовић), а некада подсећање на Вуков етнолошко-историјски рад (П. Влаховић) или на посебности тога рада (Д. Танасковић). У рубрици *Народна књижевност* посебно се издваја рад М. Пантића *Вук Караџић и народне песме записане пре његовог времена*. Врсни познавалац народне поезије предвуковског времена покушава да пружи одговоре на многа питања, међу којима и на проблем због чега Вук у своје зборнике није унео ни једну бугарштицу. Остављајући нас замишљене пред чињеницом да је пренебрегавање једног значајног дела епске традиције свакако оставило тешке последице на изучавање епског песништва у нас и на доношење објективних закључака о самој његовој суштини, он на прави начин фактографско богатство и акрибичност ставља у функцију ширих синтетичких размишљања.

Прилози који осветљавају неке значајне моменте из историје српског књижевног језика, на ширем плану (П. Ивић) или везано за појединачне феномене (С. Реметић, В. Михајловић) надовезују се на филолошка изучавања Вуковог календара. Историја проучавања српских манастира у Хрватској и Далмацији (Д. Медаковић), као и попис манастира и светих места у рудничком крају (М. Недељковић) продужавају некадашњу Вукову рубрику *Описаније манастира*. Годшњница Првог српског устанка обележена је аутентичним

сведочењем савременика и учесника устанка — Симе Милутиновића Сарајлије. Рецепцију историјских догађаја тумачи М. Матицки, објашњавајући притом природу хроничарске епске песме. Занимљиву књижевно-историјску грађу саопштавају Н. Стигчевић и Љ. Суботић у рубрици *Сведочанства*. Треће сведочанство из ове рубрике, тајни извештај Богдана Рашковића, вишег чиновника Недићевог Министарства социјалне политике и народног здравља, о страдању Срба у Павелићевој Хрватској, које обелодањује Д. Игњатијевић, представља потресан и застрашујући историјски документ.

Рубрика *Народна књижевност* садржи групу прилога о пословицама. Њихов заједнички циљ је да покажу континуитет усменог стварања српског народа. Овај блок текстова прави увод и образложење има у тексту З. Бојовић, енциклопедијски језгровитом, а свеобухватном. Прилог Д. Мршевић, бавећи се етимологијом одређене изреке, осветљава генезу пословице као такве. Новије пословице из различитих крајева (В. Цветановић, Б. Стојичић) сведоче о интензивном животу пословица и данас.

Проблемима савременог правописа окреће се Д. Бујић, док је традиционалне вредности српске духовне културе посебно актуелизовао М. Николић у *Новом српском буквару*, тумачећи појмове на начин близак размишљању данашњег читаоца. Текст Д. Недељковића о Србима у Француској после Другог светског рата један је од два прилога који се бави српском дијалектом. Први прилог, већим делом окренут прошлости, јесте историја светосавског култа међу иселиницима у Америци, коју нам је изложио епископ шумадијски Сава.

Остали прилози бележе 125-годишњицу Народног позоришта (М. Фрајнд), стогодишњицу смрти Мине Карачић (М. П. Боковић) и стогодишњицу српског за другарства (М. П. Боковић). Нису изостали ни за календаре уобичајени прилози из области народног лекарства, астрономије (С. Самуровић), прилози о задужбинама, уметничка и музичка критика (Д. Петровић, Б. Радојковић). Посебну вредност *Даници* дају књижевни прилози, међу којима се свакојако издваја одломак из драме о кнезу Михајлу Светлане Велмар Јанковић.

Савремених тема има наизглед мало. Упечатљиви су прилози везани за трагична страдања српског народа и уништавање његових духовних тековина: попис срушених српских богомоља у Хрватској, Босни и Херцеговини у рату 1991—1993.

Нова *Даница* је у пуној мери остварила оно чему често безуспешно теже публикације сличне оријентације и намене — успела је да складно измири обаве-

штавајуће, популарне прилоге и научне радове који, управо на страницама овога календара, саопштавају нове резултате, нова сагледавања и осветљавања. Уредништво се трудило да речи написане о прошлости српскога народа говоре увек (или бар најчешће) и о нашем данашњем, савременом историјском тренутку. Спознавање прошлости помаже разумевању и процењивању садашњости.

Мирјана Дрндарски

Штампање ове свеске Часописа помогли су Министарство културе Републике Србије и Вукова задужбина.

САДРЖАЈ

3 НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

- 3 Избор седељачких песама из необјављених записа Миодрага А. Васиљевића — из Србије (Зорислава М. Васиљевић)
- 12 Бурђевске песме из Заплања (Сања Радиновић)
- 18 Народне песме из Кушића код Ивањице (Данијела Васиљевић, Тања Младеновић, Ана Петрић)
- 21 Народна песма из Лалинца код Сврљига (Вукица Стоименов)
- 22 Балада из Западне Србије (Селимир Деспотовић)
- 24 Пчеларска песма (Милош Марковић)
- 25 Друскалица са Косова (Славољуб Вуковић)
- 26 Брзалице из Кушића код Ивањице (Ана Петрић)
- 27 Народне пословице из околине Љита (Светолик Минић)
- 28 Прича из Лике (Дмитар Бушић)
- 29 Караборбе у предању (Душица Мињовић)
- 33 Предања о граду Видојевици (Селимир Деспотовић)
- 35 Село Велико Лаоле у предању (Томислав Ж. Вујчић)

38 НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ

- 38 Бурђевдан у Штубику код Неготина (Златимир Пангић)
- 41 Један обичај на „Духове“ у Барањи (Милан Дворнић)
- 43 Ивањдан у Барањи (Милан Дворнић)
- 45 Додолски обичаји у Кијеву — Метохија (Драган Колак)
- 47 Народна веровања у Лужници (Векослав Пејчић)
- 54 Давање имена (Пуниша Маројевић)
- 56 Басме из Кушића код Ивањице (Јасмина Миљанић)
- 61 Басма из Гићевца (Милентије Борђевић)
- 62 Басма из Црне Горе (Добрило Аранитовић)

63 **СВЕДОЧЕЊА**

63 Како је деда Спасоје вратио украдене дукате (Златимир Пантић)

73 Рунда — ловац на вампире (Миланче Марковић)

77 **РАСПРАВЕ**

77 Радмила Жутић: Трагови духовног живота у микротопонимији доњег тока слива Јабланице

87 Михаило Шћепановић: Из наше антропоније — Товило и Јадоксија

97 **СКУПОВИ**

97 Ненад Љубинковић: Свети Сава — историја, мит

108 Љубинко Раденковић: Митски лик Светог Саве

114 Нада Милошевић-Борђевић: Епски лик Светог Саве или ка расветљавању проблема писано/усмено

120 Александар Лома: Свети Сава и осетски Сафа

128 **ПЕСНИЧКА ОБЗОРЈА**

128 Тица из недара (Славољуб С. Поповић)

131 **ПОВОДИ**

131 Јанко Брашић — родоначелник српског наивног сликарства (Милица Маширевић)

138 **ОДЗИВИ**

138 Представе о љубави у народу (Марта Бјелетић)

143 Приповедање и стварност (Биљана Сикимић)

146 Велики вуковски подухват (Павле Ивић, Светозар Стијовић, Бранислав Брборић)

153 Лирски летопис Брекова (Владета Р. Кошутић)

157 Митске слике код Јужних Словена (Дејан Ајдачић)

158 Даница, српски илустровани календар — књига за народ (Мирјана Дрндарски)

Уредници „РАСКОВНИКА”
Добрица Ерић (1968—1975)
Драгиша Витошевић
(1975, 1980—1982)
Љубинко Раденковић
(1982—)

На насловној страни
„Петао” Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоје М. Кавецкић

Часопис за културу и књижевност „Расковник“ превасходно објављује, подстиче и вреднује све облике народне културе и изворног стваралаштва, не само у сеоској већ и градској средини, у Србији, затим на целом српскохрватском језичком подручју, а појединим прилозима и ван тих оквира. „Расковник“ настоји да одслика појаве у народном животу, како савремене тако и прошле. Странице часописа су отворене за прилоге из народног живота и културе, за стваралаштво песника села и самоуких сликара, за истраживаче у подручју књижевности, језика, фолклора, митологије, етнологије, историје . . .

